

MAKSIM GORKIJ

164.

*Menin
universitetterim*

QDR01BZMAMBAS 1939

100

94

М. ГОРЬКИЙ

МОИ
УНИВЕРСИТЕТЫ

Перевод ДОГДУРОВА

НА КИРГИЗСКОМ ЯЗЫКЕ

КИРГИЗСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ФРУНЗЕ 1938 КАЗАНЬ

MAKSIM GORKIJ

MENIN
UNIVERSITETTERIM

Qatorqon M. DOGDUROV

QYROYZSTAN MAMLEKET BASMASI
FRUNZE 1938 QAZAN

4763
10057

x
3 967

★
Çooptuu redaktor
Ç. BÖKÖNBAJEV
★
Texredaktor:
N. A. GAJFULLIN
★
Korrektor
T. MAMAKEJY
★

276204

Центральная научная
Библиотека
Академии наук Киргизской ССР

Uşunetip—men Qazan universitetine barımın, andan qaluuğa bolbojt.

Universitetke baruu tuuralu meni qızıqtırıp, oñontqon N. Evrejnov degen, kezy ajaldardın kezyndejerkelegen, syjkymdyy, suluu, çaş gimnazis çigit boldu, al meni menen birge bir yjde cardaqta turuucu. Menin qoluma kiter alıp çyrgendygymdy al kerp kere turojan. Bul ańb qızıqtırdı. Ekөөbuz tez ele taanış bolup kettik. Bir azdan klijin Evrejnov maqa „ilim aluuğa senin artıqca zeenid bar“ dep işendire baştadı.

Al uzun cacın sonundap sılap turup:

— Siz bul dyjnөгө ilimge qızmat qıluu ucyn çarabılojansız dep aıtuucu.

Men al kezde, vaqma qojondun rolunda çyryp, ilimge qızmat qıluuğa mymkyn ekendigin bilyucy emesim, al oşondojer çaqış dalılder: universitetter taq mendejer çigitterge muqtaç dep ajta turojan. Alsette, Mixajıl Lomonosovdun kelekөsynde çөөleşyp ketyucy. Qazandı baroında Evrejnov meni öz yjynө turozumaç boldu, al menin yjymde turup, kyzynde çana qızında gimnazijada kurs ötyp, „qaj bir“ nerselerden ekzam bereşin dedi. Ańb aıtuuna qaraoında universitet maqa qazanalıq stpendija beret, beş çaldan klijin men „oqu-

muştuu" volomun. Al varşın or-oqoj ele cece qojot, seveni, Evrejnov on toquz qana çaşta çana çyregy mejrimdy ele.

Özynyn ekzamen verip, al çyryp ketti, eki çumadan kijin anın artınan men da çenödy.

Coñ enem meni uzatıp cöqür mındaı keçeş verdi:

— Sen kişilerge acuulanı, senin acuulu varboja ele kele beret, qatuu, acuulu bolup kettiñ! Saoja bul taja-tandan çuqqan oqşojt, al tajatan emne? Çaşar, çaşar kelip aqmaq bolup cöqtü, al, acuulu cal! Sen bir nersenı esınden cöqarba: qudaj kişilerdi sottoboıjt, al şaj-tañoja azıq! qoş bol emı...

Kempir qarçajojan çaaşındaqı tamcı çaştarın syr-tyr turup:

— Emı mından arı keryşböıyız, sen vajquş alısqa kettiñ, al men bolsom ölemyn... — dedi.

Kijinki kezderde bul mejrimdy kempirden alıstap ketken elem çana anı anda-sanda qana keryucumyn. Al bul çerde maqja çyregymdeı çaqın adamdı emı men ec qacan keziktirşejmın ee degen oj, dart tijgen-deı tijdi.

Paroxoddun cetireek çaqında turup, anı qarap turdum. Kempir -prıstandın portunda turup, bir qolu menen coqunup, ektıncı qolu menen eski şalı çöölü-qunun ucun qarmap, özynyn betin, kezyn syrtyr çatat. Anın kuyırt kezderınde kişilerdi çaqş kergöndygy kyjyr turat...

Мына мен çarımı татарлар тurojan şaarda, bir qabat yjdyn tar kvartırinde turamın. Bul yj çaman көсөнын ең cetinde, дөвөсөнын ystynde turat, yjdyn duvaldarınan birı murun өrt bolojon çajıqça çaqqa cöqür

турат, ал çajıqça çerде qojuu otoo cөптөр өныптыр; cөp, тiken, ala bata, qoqolordun typtөrynyn arasınan uraқan ktrpic yjdyn qaldıqtarı көrynөt, al urandıлардын astı coñ podval: al podvalda dalaj yjsyz aqqa itter çaşaқan çana ölyşкөн. Menin universitetterimdin birı bolojon oşol podval menin esimde azırda ajqın turat.

Evrejnovdor — enest çana eki uulu — çaqırcılıq pensija menen çansaqtap, kyn keryşcy. Kicinekej, voz çeslr qatındın ajanıctuu, qajıylıu al avalın men bir nece kyndөrdөн kijin ele көrdym. Al vazardan qajıtqanda, satıp alojan nerselerin aşqanadaqı ystөldyn ystıne çajır qojdu da: bir kesim arıq etti, өзyn sanavaқanda, өзynөн vaşqa albettyy yc çigitke qanetip çeterdik daamduu çaqş tamaq çasap veryy kerek? — degen qıjın mildetti cetti.

Al ajal özy көp syjlөböı turojan kişı ele; anın sarıqıs көzdөrynde: işter çyryp vardıq kycyn çoqotqon çana toonu көzdeı çyk tartıp vara çatıp, tarta alvasın bilse da, varı bir tarta bergен тырş at şıjaqtuu belgi turojansıjt.

Menin kelgenime yc kyn bolojondon kijin, bir kyny erten menen, valdarı uqtap çatqan kezde, aşqanada turup, çer çemişterdi tazalap, aqja çardamdaştım. Al etijattıq menen qana:

— Siz emnege keldiniz? — dep suradı.

— Oquuqa, universitetke.

Анын cekesinin sarıjarıjan terisi menen qoşo qaştarı çoqortu çıjıılıp көтөryldy, qolun vıcaq menen kesip aldı da, aqqan qanın sorup alıp, orunduqqa өвөктөp turup, oozuna tolojon qandı tezden qajra byrkyp; qajra tura qalıp:

— Oj, şajtan... — dep qojdu.

Бусақ менен кескен вармақын қол қоюлуы менен танды да:

— Siz qarteşkeny çaqşy tazalajt ekensiz dep, meni maqtady.

Qantip tazalaj a'vajyn! Çana men aqja paroxoddo qyzmat qyloqandyqymdy ajttym.

Al:

— Siz universitetke kiryy ucyn uşul ele çetleşet dep ojlojsuzbu? — dep surady.

Men al kezde şaldyndy көр тыsyna aluucu emes elem, anbn ajtqanbna cöndap çoop bermek volup, özymbdyn iştej turoqan işterimdi, al işterdin aqyrynda menin aldymda illm sarajynbn eşgi acyla turoqandyqyn ajttym.

Al ulutunup qojdu da:

— Aj, Nikolaj, Nikolaj... dedi.

Nikolaj oşol kezde çuunuş ucyn aşqanaqja kirgen ele. Nikolaj ujqoqja vojun aldyroqan şyjaqtuu volup, cactarş ujpalanyp qalyptyr, biroq qadimkisindej көnyly acyq.

— Ene mantuu çasasañ çaqşy volor ele! — dedi.

— Оова, çaqşy volot, dep enesi anbn ajtqanbna maqul boldu.

Biroq men tamaq vşyruunu çaqşy vile turoqandyqymdy көрсөtmөкcy volup, mantuu çasoo ucyn et az, çana arbq ekendigin ajttym.

Menin andaj ajtqanbma Varvara Ivanovnanbn acuuşu kelip, maqja qarata bir qanca sözdөrды ajtyp çiverdi, anbn ajtqan sezynyn qatuuluqunan, menin qulaqyma qan qujulup, çoqoru qaraj көтөrylyp vara çatqan şyjaqtandy, ysteldyn ystynе bir top saalzdi vroytyp çiverdi

da, aşqanadan cөşөp ketti. Nikolaj maqja qarap көzyn qyştы da:

— Көnyly qapa... — деп qojup, enesinin qylyq-qo-ruşyn тыsyndyrды.

Nikolaj ystөлge olturdu da—çalpь aloqanda. ajaldar erkeкterge qaraqanda acuuluuraq kelet, alardbn tabloşy çaratylyşy oşondoј, — munu bir çoñ oqumuştuu talaşsyz qylyp dalildegen. Al oqumuştuu kışi—Şveysarlyq, Dçon Stjurat Mill—degen angiltcan da şul çönynde bir qan-calardy ajtqan—dep maqja vajandady.

Maqja bir нерse yjretyyny Nikolaj avdan çaqşy көрө turoqan. Al ar bir qyrdaly kelgen kezde, qandaj bolsoda bir zarly нерseul, ansyz çaşoo mymkyn emes degen нерсени menin meeme quјup oltura turoqan. Men anbn ajtqandarbn avdan көnyl qojup, uqcumun, kışin çaqşy-nan Fuka, Laroş—Fuko çana Ljaroşçakondordun vaary birigip, maqja bir kışi şyjaqtanyp ketyycy. Uşunettip men art çaqşynda Lavuzьe—Djumurьenin vaşyn aldy-ly çe voloso Djumurьe—Lavuzьenin vaşyn aldyly? Anyşy esimde qaluucu emes. Bul sonun çaş çigit çöñ neeti menen „meni adam qylyuqja“ tьryştы, bul çönynde al işenictik menen maqja usada verdi, biroq anbn voş ubaqtyşyda çoq ele çana meni menen mьqtap iştө ucyn vaşqa kerektyy vardyq şarttar da çoq volucu. Çaştыqyn özymbcyldygy çana çenil ojluoqja—enesinin qandajca qylyndyq kyc, qandajca quuluq menen epter oоqat qylyp çatqandyqyn aqja көрсөtyycy emes ele. Munu anbn gimnazljada oqoqan salmaqtuu, oор vaşy-ryq, uncuqraj çyрө turoqan bir tuoqanş daqşy az sezyycy. Al emi, aşqanанын ynөmy çana ximjanbn qyjon fokus-tarş muruntan ele maqja belgilyy volucu. Amalsызdan

ez valdarın qursaon kyn sajn aldap, epter tamaq çasap berip çyrgen vul ajalдын, qanoqььp çyrgen çana çaman adaty bar, sьrtqь tyry suuq çigitti vaouuoa qancalyq ep qььp çyrgenyn da kezum çaqьь keryycy. Çegen bir sьndььm nan maqa taş çegendej volo tur-ojandььp tasioь nerse emespi, men qandajda bolsoda bir çumuş tabuu ycyn, çumuş izdej vaštadьm, yjden tamaq icьes ycyn tan erten menen cьoьp kete turqan boldum. Kyn çaan voloqon kyndьrdь podvalda olturup ubaqьt ьtkeryycymyn. Al çerde elgen mьşьqьn, itterdin sasьq çьtь murdumdu çarat. Çaanda, şuuldaoan şamaldьn astьnda olturup, tezden unversitetke kiremden ojum—quru qьjal, fantazija ekenin bildim. Mьndan kьrө Persijaqa ketip qalsam aqьlduuluq volbos vele dedim. Men öz qьjalьmda ьzymdy aq saqalduu sьjqьrcьoqa ajlantьp—egindi almanьn kьlөmyndөj, qar-tөşkөny oorduoju bir put kelgendej qььp ьstyryynyn amalьn tapqandaj volup kьrөmyn. Mьndan vaşqa da, çer ycyn dalaj, dalaj çaqььlyqtardь ojlop taptьm, çer vettinde qьjьncьlyq kьrgen çeke ele men emes qo.

Bolvoj turqan oqujalar çana sonun vaatьrcьlyq çənyndө qьjalduunu yjөndьm. Turmuştun qьjьn kyndьryndө vul maqa çardam verdi. Qьjьn kyndьr kьp boldu, oşonduoqan, qьjalduuoa ceber volo verdim. Men çardamь sьrttan kytкөnym çoq çana vaqьtlyu bir ucuroqa kelem dep da ymyt qьladьm, aqьrьndap olturup, mende nekemdik, tьrəşьq qajrat ešө vaštadь Turmuştun şartь qancalyq qьjьndasa, oşoncoluq ьzymdy nekem çana aqьlduу seze vaštadьm. Adamь—anьn ajlana çəjresynyn tataaldьoь adam qьla turqandьoьn men erte tьşyndьm.

Acqa qalbas ycyn men Volgaqa, pristanqa varcumun, sevesi, anda on veş, çьjьrma tьjьn iştəp tabuu oqoj ele. Al çerdegi çyk taşuucularдын, çalanajaq çyryycylөrdyn, zulikterdin arasьnda, men ьzymdy kьmyrdyn qьp-qьzly coqunun arasьna saloqan temlr sьjaqtuu sezycymyn. Kyn sajn maqa eң kьp qurc, ьşьq pьkir pajda volo turqan boldu. Andoьь menin kьz aldьmda qujundaj ujuoquoan kişilerdin, çalanac, ac kьz odono instinkteri bar kişilerdin turmuşqa duşmandьq menen qaraqandьqtarь maqa çaqь. Dyjnөdөgy nersenin vardьoьna duşmandьq kylykь menen qaraqandьqtarь çana ьzdөry tuuralu qam çevəgendigi maqa çaqь. Menin öz vaşьmdan keclrgenderdin vaarь, meni da alardь kьzdөj tartьp, alardьn acuuu ortosun syjgөndygymdy bildirdi. Bret-Gartь çana kьp „sulvardьq“ romandardь oquqanьmda da menin al çəjrony çaqьtəojandьoьmьdь kьcөttь.

Çetken uuru, muqalimdik Institutunun murunqu oquucusu, dalaj qatuu tajaqtardь çegen, qurojaq ucuj oorusu bar Başkin, suluu sözdər menen:

— Sen emne, qьz sьjaqtuu qьmtьnasьn, avjrimden ajrlamьn dep qorqosudьu? Qьzoqa avjir-mylyk, saqa mojunqa saloqan qaamьt ojana volot. Əgyz avjirdyy — sevesi qursaotь toq! — dep işendirdi.

Artistəce saqal murutun qьrənoqan, çerde, lberinki' qьjьmьly çumşaq, denesi elpek. Başkin keede mьşьqьn valasьna cəşəp ketyycy. Al maqa oquuucum sьjaqtanьp, ьzynө çaqьn tartьp mamile qьldь, al cьn peji menen maqa çaqьlyq çana vaqьt tilegendigin kьrdьm. Al eң aqьlduу volucu, çaqьь kitepterdь az oquqan emes ele, oquqan kitepterinin icinen „Graf Monte Kriston“ du aьdan çaqьbruuc.

— Bul kitepte maqsat da çana çyrek da var — der aytucu.

Al ajaldy awdan çaqşy koryyçy, oozunun daamyn aldyr, talmoorsuqan denesin icirKentip çandanlyr olturep, ajaldar çonyndy angemeler syjleçy. Biroq anly icirkenyundy bir tyrluy dart var ekendigi bilindi. Men andan çjirkensem da, anly syjlogon angemelerin, çyn konylymdy qojur uojur, sözdorynyn suluuluqun syjyucymyn.

— Qatyn! qatyn! — degende, anly betinin sarogarojan terisi, qyzarlyr walqlyr, kynyrty közdory qusanlyc menen çanyr ketyyçy. — Qatyn ucy men emnege da wolso waramyn, qatyn ucy, şajtan şyjaqtuu, kyn — çoql Tiryu kezinde syjyr qal! Andan artyq nerseni ec kim ojlor taba elek — dej turojan.

Al talantuu çomoqçu da ele. Qajorylyu, waqşyşy syjy tuuralu, prostitutkalar ucy muçduu ulyardly oçoj ele çyçara qojucy. — Anly çyçarogjan ulyary Volga wojundaçly şaarlardyn warynda urydaluucy. Eñ keñ taralojan:

Suluu emes, kedejmin,
Samlyragoçan kijimim.
Er alwady ozymdy
Waqşyşy qyç çyçymyn.

degen uly daçly anly çyçarogjan uly wolyu.

Şyrtly şymwaty kelışken, kelyren kijingen, qoldorunun şatşy muzıkanıtyqındaj tcke kelgen, Trusov degen çara sur kışly daçly maçya çaqşy mamly qyldy. Anly, admiraltejskij paselkasında „saat işinin masteri“ degen çazma ilingen dykony var ele, biroq anda uurdap kelgen wujumdardly satuucy.

Al maçya qarap, özynyn buurul saqalyñ şylap, mıtam, etkyr közyn qyşlyr turup:

— Sen, Maksimic uurluqtun şoqtuoqun yjrenşy. Senin çoluq waşqa ekendigin, senin duxovny kışly ekendiginde köryp turamyn — dej turojan.

Duxovny degenin emne?

— Tim ele, bilgisi kelwese, eckimge ataandaşlyr kynlyleşnegen kışly.

Men tuuralu mındaj degeni tuura emes ele, men köp nerselerde kynlyleş ataandaşuucumun. Al emi, Başkindin özgeçy bir sözge çewer ekendigin, kyşwogon çerden özgeçy bir sözder menen çygyrtyr syjlogonyn köre alcy emesmin. Anly syjy tuurasındaçly bir angemesi menin azarda esimde:

„Qaraçly tynde, çaqyn şaar Swjazskijde, yky çaralaç şyjaqtuu terekte olturamyn, kyz mezgill, oktjavr aly. çamoçly şoroçolop qojur, şamal zuuldar şyalanojan tatarlyñ uryndaj wolyr, sozulur, tyğonşy: o-o-o u-u-u der turat“... „kyn çyçardyn aldındaçly çeyil qyçorylym wuluttaj wolyr al keldi, anly közynde çanyñnyñ tazalyşly körynet. Çyn dawşly menen:

— Senin aldında men kynoly emesmin — dejt anly aytqanyñnyñ çalojan ekenin wilemin, wiroq çyndyqqa işenmermin! Aqylym menen wekem wilemin, çyçogym menen ec bir işenşeymin.

Angeme syjlogonde, al şyryñ keltirip teşelir olturucy. Kez-keзде közyn çuump, qolun salmaq menen çoçoru köteryp, kökyrogynyñ tijgizir çajra alcy.

Dawşly acly çyçy emes ele, wiroq aytqan sözdory acly wolyr, qandajlyr, bir wulwul şajrap turojan endonyr ketyyçy.

Menin Trusovno qabzıqanım, al Sibir, Xiva, Buxara tuuralı eñ qabzıq, tañ qalarlıq ańgемeler syjlöcy. Arxierejlerdin turmuşu tuuralı eñ qabzıq ańgемelerdi aıtuucu, bir kyny III Aleksandr tuuralı sırdıu sөz syjledy.

— Bul padışa öz işine cөser! — dep qojdu.

Trusov maşa murın „cyzy qara“ volup көrynyp, romandın aıaıında oquucuğa kytөgөн çerden, mejrimdyy volup cөqqan, qaarman sьjaqtuu көrynyp ketti.

Keе ubaqta tumcuqturojan qaraıoı tynde bul kışiler, Qazan suusunan өtyр qalıñ qaraıan vuta çöqactardın arasına varьp, icip, çөşip, өzdөrynyn işterі tuurasında ańgемeler aıtьsa turojan. Kөvynçө — turmuştun qıjın-cыloı tuuralı, adamdardın arasındaoı cьrmaıbьsqan mamileler tuuralı keр qыbьscu, artьqca ajaldar çөnynde keр ańgеме qыbьsa turojan, vular tuuralı acuu, qajotь menen syjleşet. Keede — sezimge tije turojan qыbь syjleşet, ar qacan deerlik, qaraıoıbь, toluq kytөgөн çerdegi çaman-cыbьqtь qarap olturojan sьjaqtuu sezim menen sөz qыbьsat. Men alar menen qoşo vylьyldөgөн çыbьzduu qaraıoı asmandın aldında, dem qыbьlojan çыluu çerlerde, qojuu cөqqan qaraıandardın typtөrynde yc-tөrt kyn birge voldum. Volganın çanındaoı ьmduu qaraıoıbьqta; fonarlardın ottoru tuş-tuş çaqqa altındaј caccьrap taralıp turat. Çar çaqdaoı qojuu qaraıoıbьqta çыltьldoıan ottor — uslon degen vaj paselkadaoı vakettin çana yjөrynyn terezelerinen көryngөн ottoru. Paroxoddordun dөngөlektөry suuoja soıulup, varçьlar karavanındaoı matrostor, tьnctь kettirip, qarbьqardaj uluşat, qajdadь bir çerde birөө valqa menen temir urup çatat, munduu ovon sozulup, kimdir birөөryn

çаны aqrьn qыmьldoıandaj volot, ovondon cөqqan qajotь cyrektь kykymdөp kyl qыbьp çatqansьjt.

Menin çanımdaoı kışilerdin aqrьn ojana cөşөp çatqan sөzdөryn uquu andan da qajotьluu, bul kışiler — turmuş tuuralı ojlonuşqan, birinin aıtqanbьn ekincis kөp uqbastan, ar ktmisł özynyn sөzyn aıtьsat. Çöqactardın tyvynde biri olturup, biri çatьp albь papiro tartьsat, anda-sanda араq, pivо icisip, qarqajdaoı nerselerdi eske tyşьyp, artqa çөneşet. Tynky qarancьbьq çerge qьsqan kimdir birөө:

— Menin vaşьman mьndaj bir iş өtkөн ele — dejt.

Başqalar, anьn aıtqanbьn uqup:

— Mьndaj iş volot, vaarь volot... — dep anьn aıtqanьna maqul voluşat.

„Boloıon“, „volot“, „boloıon ele“ — degen sөzdөrdy uqamьn, maşa bul tyny bul kışiler өzdөrynyn өmyrynyn aqrьoı saatabьna kelgen sьjaqtuu көrynөt, volorunun vaarь volup өtyр, emi ec nerse volvocudaj sьjaqtanat.

Mьna bul aval meni Başkin menen Trusovdon oolaqtattь, vıroq oşondoј volso da, men alardь çaqtruu-cumun, eger men alar menen birge ketsem daoı menin vaşьman өtkөrgөн avaldardın varlıq logikasь, toluq tabıoı nerse voloıon volor ele. Çoıqoru көtөrylөm, oqujmun degen ymytymdyn taş qarqandьoı da meni alardь көzdөј tyrтty. Acqa volup, acuu kelip, usajьm tartqan saattarda, men özymdy „qasijettyy mөnciktik Institutuna“ ojana emes, andan con qımbьsqa da çaraj turoıandaj sezyucymyn. Biroq çaştьqtьn romantizmi meni, ketenciklete turojan çoldon burulup cөşөp kety yge tosqoolduq qıbь. Adamkerçiliktьy Bret—Gart çana bulvardьq romandardan vaşqa da men dalaj qaa-

daluu kitepterdi oqur qalojan elem. Alardın vaarъ men koryp, silgen nerselerdin vaarъna qaraşanda acъq volboso da, соңураақ bir nersege menin umtuluşuma sever boldu. Oşonu menen birge mende çañ taanъştar pajda volup, çañ pikirler tuuldu. Evrejnovdun kvartirinın qatarındaоъ ајantca çerde gymnazianın oquucularъ çыжалар, gorodkede ojnoşo turojan, alardın icinde — Gurij Pletnev degen çigit meni özynе tartар qъзыqtарды. Anın tasy kynyrt, cасъ japonduqundaj kogyş, betinde oq-darъ cасъraşandaj majda sepkilli var ele. Qaçар, talbaşan, acъq konyl, şajар, ojnoşa eptyy ele, sonun angemelerdi таар ајtucu. Anda ar tyrduy talanttardın uruşu kер ele. Orustun talanttuu kişilerin kерçylygy şajartuu pletndaоъ өзynе taşljat bergen qaraçat menen çaşар, alardъ kenitir çana kycetyyge umtuluucu emes. Icke ovon menen yrdoonu vilyucy, Muzykanъ syjyp, artisterce guslada, balalejkede, garmondo ojnoocu, bulardan vaşqa ar tyduy çыvatъraaq, qъjъnъraaq muzyka asraptarın ojnooşo umtuluucu da emes. Pletnovdun oşy qurquu, kijgen kijmi nacar ele. Biroq tez qъjъnъdaşan taramъştaj cыmr denesine upalauşan çartъq kоjnegy, çamaacыlanşan çartъq şыmъ, çartыlojan oşygy çaraşар qaloşandaj volup turuucu.

Al kerkе cejtn qatuu oorup çañdan turojan kişige, çе volboso tutqun volup çyryp, kecee ele tyrmөdөн cыqqan kişige oqşop turuucu, turmuştаоъ vardыq nerse aşa çañ, çajluu, varъda aşa şattuu — quванъctuu ele. Al çerde raket — ojuncuq şajartuu sekret.

Çaşoo maşa qъjъn çana qorqunuçtuu ekenin silgen-den kljn, meni menen birge turup, ајaldыq muşallm voluuşa dajardanoşın dep sunuş qaldы. Mъna men emi

tañ qalardыq, konyldyy, vьqылdaoşan „Marusovke“ de turamın, balkim bul çer Qazan studentterinin bir qan-calıq çaş muundarъna taanъş cыşar, al Rьbnorjadskij kесөsyndөky çarъmъ vuzuloşan соң yj volucu. Bul yjdy acqa çyrgen studentter, prostitutka ајaldar çana kejpinen ајrыloşan qandajдыр bir kişiler tartар aloşan şajartuu sezilet. Pletnov koridordo vasqьctын aldındaоъ cardaqtan çaj алыrtар, al çerde anın kereveti var, koridordun ајaşыndaоъ terezede: stol çana olturoc turat, anın vardыq mylky oşol çana. Koridorоşo yc eşik cыşat, eki eşik prostitutka ајaldardыqъ, bir eşik çuroşaq ucuc oorusu var matematiktkikt. Al matematik oşy semnaristerden volucu. Boju uzun, arыq, adam cocurluq kişi ele. Betin qatuu çeerde tyk qaptaşan, vьtkөн voju ktr, çaman kijimderi araң ele etin çaar turat. Samsaaloşan çaman kijimnin çartыqtarъnan etinin kөгөrgen terisi, oşojoşon qavьroşalarъ korynyp turucu.

Al tьrmaşın çajnar, varmaşın çan cыqqanca sorup tamaq ickendej, kyny-tyny virdemeni şыbr, esep cы-şarар, kыrsyldөгөн davъş menen tьnъmsьz çөtelyp olturuucu. Prostitutka ајaldar, çindi dep qorquşsa da voru ooruoşandыqtan anın eşiginin aldına nan, çaj, çant алыр varар qojuşa turojan. Al, çerge qojoşon tyjncөkty kөtөyp алыр, carcaşan atca demigip, yjyne çajta klret. Egerde ајaldar unutup qalıp, çе volboso emnegedir bir sever menen aşa verip tura turoşan şajlyqtarın vere алај qalışsa, al eşikti acар turup:

— Nan! dep koridordu çarар qьrылajt: anın qaraşоъ cuçquroşa vatар ketken kөzderynde, Manijaktın

1 Manijak — kelesoo kişi.

maqtañcılıq özünyn coñduqun vaqıt sanaqan sñjaqtuu çarqarajıt. Kez-kezde aqja bykyr, butu qıjısq, şışigen murdunın ystınde coñ kez ajnegi var, vuurul cactuu, sarqarqan neti kylyndöp, bir kicinkej kişi kelet. Alar eşikti bekem çaar alıp, qızsq tññctıqta bir qanca saat uncuqpastan olturuşat. Bir kynı tyn icinde, matematiktñ qırıldaqan acıuluu qırqırqan davısq menı oqıotup çıberdi.

— Men tyrmö dep çatamñ! — Geometrija — Kletka, oşondoı! Mışelovka, oşondoı, tyrmö!

Bykyr, qıtqılıqtap kylyp, qandajdır bir çat sözdy qajtalap çattı. Matematik qarystan:

— Şajtan, ket! çoşoloşun! — dep vaqırđı.

Yjyndö olturoşan qonoşu çajqalıp, koridorqo atılıp çıqqanda, matematik özünyn uıralanoşan sacın qolu menen mörçej qarmap, qorqunuctuu, uzun denesl menen eşiktñ aldına kelip turup:

— Evklid — aqmaq! Aq-maq... qudajdan Grekten aqıldıu ekenin dalildejmin dejt!

Al eşikti aıdan qatuu çaptı, anñn yjyndö qaldırıp bir nersenin toşolonuşunu uşuldu.

Bir azdan kişin, al kişinın matematikaqja tajanıp — qudajdñn turmuşun dalildemekci boluşonun bildim, biroq al anñ iştege ylygnestön özy ölyp ketti.

Pletnov nasmaqanada gazettn tynky korrektoru bolup iştep, ar tynındö on bir tññn iştep tabat, egerde men ec nerse taba alıaj qalsam, eköşöyız sotkeslne tört qadaq nan, eki tññndıq çaj, yc tññndıq qantı çep, icip kyn köşöyız. Menin çumuş qılıuqja ubaqtm çetyycy emes, — oquu kerek boldu. İlimdi aıdan coñ qırıldıq menen çendim, artıqca menı ezıp qırınoşan

en qırın, kyrmöge oşojluq menen kele qojboşon, taqşalmañnca majısqanoşan orus tilinın grammatikası boldu. Biroq tez ele „en ele erte“ oquj vaşaptır mña tañ qaldım, ajıldıq muşaltm boluuqja ekzamen bersem daqı, çaqıma qarata orun ala alıajt ekemin.

Pletnov eköşöyız bir şana kerevetke çatıp uqtap çyrdyk. Men tynđö çatıp uqtajmñn, al kyndyz çatıp uqtajt. Al uqtavastan, tynı voju ezilip, neti qararıp, közy qızarıp erteñ menen kelet. Men oşol zamat ele ısq suu aluu ycyn tiraktırge çygyremyn, alvette, samoor bizde çoq bolucu. Andan kişin terezenn aldında olturup, nan menen çaj ıcebiz. Gurlıj maqja gazettn çanılıqtarın syjler alkoholik Feletoncunın „qızıl domino“ degen qızıqtuu ırñn oqup beret, anñn turmuşqa kylyp qaraoşandöşına tañ qala turoşanmñn. Maqja, Galkina degen coñ murun qatın turmuşqa qandaj qarasa, Pletnov da turmuşqa oşondoı qaraoşan sñjaqtuu bolup körynöt. Al qatın ajaldardñn eski kişin satıp sooda qılıp, araşja çygyr çenelik qılıuucu.

Pletnov al qatından şatınñn aldındaqı burctu çaldap aloşan eken. Biroq „kvartırge“ tölöge ec nersesi çoqtuqtan, kylkylyy tamaşa menen garmon ojnop berip, uqquluqtuu sonun ırlar ırdap veryu menen şana tölöcy, al soşolonuşon icke davısq menen ırdaoşan kezde, közy kylyndöp turşan sñjaqtanuucu. Galkina çaq kezinde operanñn ırcılarñnan eken, al ırdan, ovondun maanısine tyşynuycy, oşonduqtan al kez-kezde anñn şışik tartqan kezderynen betterin çajrap möltyldöp çaq şoşolop ketyycy. Betindegi şoşololoşon çaqı, majlanısqan narmaqtarı menen aarçıp, andan kişin qolun bir çooluqju menen aıdan syrtyycy. Galkina ulutunup qojup:

Ax, Gurocke, siz artissiz! Kicine ele suluuraq vol-soxuz, men sizdin taqdirinizde cecer elem! Men dalaj ças çigitterdi turmuştı çalqınsızrap, çyrogı qaralanojan ajaldarğa alıp varıp qoşur, çajlaştırojamın — decıy.

Oşondoı „ças çigitterdin“ birı oşol çerde bizdin ystyvyzdə turojan ele. Al özy student — teri ijleocy çumışcunun uulu volucu, orıo volıuu, keñ kökyrektyy, qavıroaş tar ele. Anın denesi, vaşın tømøn qaratqan yc vırc sjaqtanıp, al yc vırc kicine majışqandaj volup turuucu, vıttarş ajaldardıqındaj icke ele, ijnine bekem olturozuluojan vaş da kicinekej volucu. Qıl-daj volojon casş da kicinekej volup, qansız qıvarojan vetinde çaşıldanojan közdery, uvajım tartqandaj vır-kölyp turucu.

Al atasının ajtqanına kənvəstən eesiz itteı volup, acqa çyurp, ajavađjan qıjıncılyq menen gimnazıjan vıtyurp sşorş, andan kılın unıversitetke kırıptır. Bıroq anın uqquluqtuu teređ çana çumşaq davışş volojon-duqtan al ır ırdoonu da yjrengısy kelıptır.

Al çigittin mındaı avalınan Galkına rajdalanıp, qırqqa kelgen bir vaj soodager qatınoja anş qoşuptur. Al qatındın uulu ycıncı kurstaqş student eken, qızş volso gimnazıjan vıtyurıptır. Soodager qatın arıq, soldattaj tik, veti manax-ajaldın vetine oqşor serdan-ojan sođ közderyn qavaoşş çaar turuucu. Kılgeni qara kejnək, vaşındaqışş eski formudaqş çıvek çooluq ele, kögyş taştan qılaoşına salınojan sejkölery dır-dır etip tura turojan.

Al soodager qatın kez-kezde kecke çuuq çe erten menen özınyın studentıne kelet, qarqadan sekırip kırıp, qoroonun icinde ıldam vaşır kelgendigin men dalaj

mertevə vajqadım. Qatındın veti kışi qorqqondoı ele, erdin bekem qısır alojandıqtan oozun kərsətyucy emes. Baqırajojan közdery vet aldına tıke qadala qarap, soqur kışi sjaqtanıp da ketet. Anş... vıkyr dep ajtuuşa volvosoda, anda bir tyrdıy quruşqandıq var volucu. Denesi çyryşır, vetin ooru qısqa sjaq-tuu qılıp turuucu.

— Qaracş, aqılınan adaşqan sjaqtuu! dedi Pletnov maşa.

Student soodager qatındı avdan çek kəryucy, al kele çatqanda çaşınıp qaluucu. Qatın volso, studentı qarızş var kışideı, çe şpıondoı volup artınan qalvaj andır izdep qaluucu.

Al ıckilik icı alojanda:

— Masqara volojon kışi ekemin da, maşa eməe ycın ırđın keregi var? Bul keırim menen meni sax-naoşa sşoravajı, dej turojan.

— Bul adatındı taştasacş! — dep Pletnov aşa keş veyucy.

— Oosa, bıroq al maşa ajanıctuu! çek kəreş, bıroq ajanıctuu. Egerde sen bılsen al, ej... — dej turojan.

Biz anın emne ycın antıp ajtqanının sevəlin vıldık. Antkeni, al ajal tın icinde şatıda turup, aqırın çıqqan dırlıdegen davışş menen:

— Qudaj ycın... sadaojan qudaj dep çalvarıp çat-qanın uqtuq.

Al ajal sođ zavoddun qoşojunu volucu, yjleıy, attarş var ele. Akuşerlik kursuna mındegen som verıp, oşonu menen qatar özy qajırıcş sjaqtuu çalvarıp erkeleıyını suroocu.

Çaj içkenden kijin Pletnov uqtamaq bolup çattı, men çumuş izdep çyryp keç ktrgende Gurij vasmaqanaça keterde keldim. Eger men nan, kolbasa çe vare-nija alıp kelsem, tapqanımde eköşyüz teñ völyşcyvüz, al özyne tiješelyysyn özy menen qoşo alıp ketyyıcı.

Çalqıbz çaloqandan kijin koridorlordo çyryp „Maru-sovka“ nın ızı-cuusun aralap, andaşy men ıyın çanı bolqon kişilerdin qandaj çaşaqandöşyn vajqacuumun, al yjde qumursqanyn ujuoına oqşor, kişiler en kıp ele. Al yjde murundu çarojan bir tyrlıy qıçqıl çıttar var bolucu, varlıq burctarda adamdarğa duşman sışjaqtuu bir tyrdıy qojuu köleköler var ele. Tañ ertenden kecke cejn ızı-cuu, kyry-gıy bolup çatuucu. Tıbnımsız kışm tıgyıcı maşınalar şaraqtar, operetkenin ırçyları ynderyn şınar, çoon davıştuu studentter qoburaşat, çarım aqıl bolqon aktorlor diklamatsija ajtışıp, ıckılık ıcken prostitutkalar ırdaşat. Mına uşulardı körgönde maşa:

Мина мунун ваары эмне үчүн керек экен? деген тавыжы. ыроқ сесуугө қыян болқон суроолор тууіт.

Acqa çyrgen çaşardın arasında, maantsi voş, veti sşektyy, qursaqy salandaşan, vutu ıcke, oozu con, tişl atın tişindej arsaşan çeerde kişi çyrdı. Al kişige „çeerde at“ dep at qojuşqan. Al kişi ıy çıldan berl Simbirdegi kşes soodagerlerdin ıiri bolqon özynyn tuoşandarınan ırşö menen sotqo arızdaşıp kele çatqan eken. Al, kişinın vaarına:

— Alardın taş talqanyn sşoşarvasam tıryy çyrgym kelşejt! alar qajırçy bolup, ıy çıl dıvana bolup ketet, andan kijin, alardan kestirip aloşandarımдын vaarın qajra berip turup:

— Eej, şajtandar, qandaj bolot eken? — dep surajmın dep maqtanuucu.

Andan:

— Ömyryndögy maqsatın ele uşulau, at? — dep suraşa turqan.

— Maqsatımдын vaarı oşol, vardıq çanım menen uşunu işter çatamın, vaşqa ec nerse qbla alvajmın! dep çoor veyyıcı ele.

Al kyny voju okrugtuq sotto, özynyn advokatınyn palatasında bolot. Kşp ubaqta kecinde izvozıckke salıp kşp tyjncök, vştelkşler alıp kelip, tşşösy çana astınqı taqtajı qışaşan özynyn kicinekej yjynö suu kşteryp, toj qılıp, studentterdi, maşına tikken qatındardı, — tojo tamaq çep, kicine ıckılık ıckısı kelgen kişilerdin vaarın saqbruucu. „Çeerde at“ tın özy rom şana ıcyıcı. Al ıcken ıckılıgtı dastorqonşo, kışgen kışimne, — yjdyn taqtajına da tşgylyp, çuusa sşqqş qara kyren taq bolup qala turqan. Al ıckılık ıcip aloşandan kijin:

— Menin syjyktyy quştarım! Silerdi men çaqş kşrşm, siler aq neet elşner! al men vşsom çelmoşuzmun. Kr-rokodilmin, tuoşandarımдын tyvynö çetmekci bolup çyřmyn, tyvynö çetrej qojvoşmun! Qudaj ursun! Tıryy çyrgym kelşejt, eger... dep vaqırıcu.

„Attın“ kşzy çaloşur, qvşındap, qarçajşan çalpaq vetinen ıldıj kşzynyn maşıq çaş şoşoloocu, alaqan menen kşz çaşın syrtyp alıp, tizesine aarcıj turqan, şımş dajıma majlanışqan taq bolup çyrcı.

— Siler qantip turasınar? Acqalıq, suuq, kışgen kışimner da çaman — uşul da zakonı? Mındaj turmuştan emne yjřenyge bolot? Eej, silerdin qandaj turqanındardı padışa ıılse... — dep vaqırat.

Cəntəgynən ar tyrdyy tyzdəgy qaojaz aqcanbñ pac-
kasbñ suurup cəoʔp:

— Kimge aqca kerek? aloʔyla tuuoʔandar! — dejt.
brdaʔan, maʃna tikken ajaldardəbñ kəzdəry anbñ
tyktyu qoluna ətyr aqcanb çulur albʃat, anda çeerde
qarsəyldap kylyp:

— Bul slirge emes! Bul — studentterge — dejt. Biroq
studentter aqcanb albʃcu emes.

Teri lʃləocy çumuʃcunun uulu ynyn qatuu cəoʔarəp:

— Aqcañ qurusun! — dep acuulanat.

Al əzy bir kynu mas volup kəlp byktəlyp, uʃalanəp,
qatəp qaloʔan on somduqtan bir packe aqcanb Plet-
novəo albə kelip:

— Мьна, kerekəv? Maʔan keregi çəoʔ... dep stoldun
ystyne bəoʔətp çiverdi.

Bizdin kerevetke çata qaldə da, əkyryp, əksyp,
əjlap çiverdi, biz anbñ vaʃəna suu qujup, suu ickizip
uvara volduq. Al uqtap qaloʔan kezde Pletnov aqcanb
qarap kəryp tegizdemek voləon ele volvodu sevevi,
uʃpalanəp, birine biri qatuu çavəʃəp qaloʔan aqcanb
birinen birin açbratuu ycyn suuoʔa cəlap çivittʃ kerek ele.

Bizge qoʔsulaʃ voləon „attəb“ yjynyn terezəsi taʃ
duvaldan cəoʔp turucu, yjdyn icl tar, tytyngə çəq
tolup, „at“ vaarəbñan qatuu qəjəqəp, vəz-cuu volot.

— Emne ycyn siz mənda turasəz, mejmanqanaoʔa
emne ycyn turvajəz? — dep suradəm.

— Ajlanajəb aj, çanəb ycyn turaməb! siler menen
voləondo menin çanəb çaj ala tyʃət... dep çoop verdi.

Teri lʃləocy çumuʃcunun uulu:

— Tuura ajtasəb, at! men daoʔə oʔondoymun, men
vaʃqa çerde volsom çəq volor elem... — dedi.

— At, Pletnovdon:

— Оjnocul bədacəb... — dep surajt.

Gurtj Guslni tizesine qəjup:

— Сəqəncəb, qəzarəqan kyn cəqəncəb.

Dep bərdaj vaʃtajt.

Anbñ ynyn çumʃaq, çanoʔa çəoʔəmduu tʃjet.

Yjdyn icl təb tərs volo tyʃət, varləoʔə oʔəo cumup,
Gusliddin sozulup cəqəqan qəlyəbñ ynyn çana munduu
səzərdy uoʔsət.

Soodager qatəndəb vaqtsəz soorotuucusu:

Çəqəʃə ʃajtan! — dep qubənəp, qubattajt.

— Al eski yjde turuuculardəb icinde Gurij Pletnov
ʃajəp, qəzəq çəmoqtorəon çanə bəjaqtuu ele. Anbñ
çanə çəʃtəqəbñ acəq sərləbñ çəʃartəp turəansəjt. So-
nun tamaʃa, çəqəʃə bə, quc səzərdə menen əmyrdy
çanərtəp, kiʃilərdin adat, yryne, turmuʃtun odono
çəloʔəncəbəoʔəna kylyp, ʃəldəb qəlyəp, ajlanasəna gyl
cacəp çəatqandaj bəjaqtanat. Anbñ çəʃə çəjəmaoʔa oʔa-
na çanə toloʔon ele, sərtəp kejpri con kiʃi bəjaqtuu, vi-
roq yjdəky kiʃilərdin vaarə aoʔa qəbəloʔan caqta, aqə-
ajtəp, kəneʃ vərə turəon, ar qacan çərdam beryyge
çəraj turəon kiʃi bəjaqtuu qərəʃcu. Durusuraq kiʃilə
anə çəqəʃə kəryycy, çamanəraqtəp qərquucu, qəroʔan
vudəcnik Nikiforlc daoʔə aoʔa ar qacan tylkydəj ky-
lyndəp amandaʃuucu.

„Marusovka“ nəb qəroosunun eki çəoʔə ten „acəq“
toonu kəzdəj kətərylyp cəoʔəp, vuoʔa eki kəçə: Rəv-
norjadskij çana Starogorʃecənbəj kəçələry qəʃulucu; biz
turəon çərdən kəp aləb emes çərdəgi vurctə Nikiforlc-
tin vudkasəb vərə ele.

Bul bizdin kvartaldaoʔə starəʃə gorodovoj volucu.

Uzun vojluu, qur-quu avşşqa, reñi — aqıldıu, kylgöny çaqımduu, közy — mitajım volucu.

Al, Marusovka da turoğan murunqu çana kijinki kişilerdin tobundaşy cıuşa avdan könyl völyp qaracu; kynüne bir qanca mertebe anın qarany qoroşo kelip, çaj şaşvaj vasyr, kvartirlerdin terezelerin zoologija vasyrnyñ carvaqtarındaşy ajvandardy qarap çyrgön kişi şajaqtanır qarap ötyycy. Qıştın kynı kvartirlerdin vlrinen bir qolu çoq coloq Smirnov degen ofitser çana Muratov degen soldat qamaqqa alındı. Alar Skovelovdun Axal — tekedegi ekspeditsijasına qatışqan Georgijevkanın kavelerlerinen ele. Alardy çaşyryn vasmaqana ujuşturmaq volonduşy ucyn qamaştı. Zovnin, Ovsjankin, Grigorijev degenderdi çanada kimdir vırönyda qamaqqa aldı. Alar çaşyryn vasmaqana ujuşturmaqçy volup, Muratov menen Smirnov çekşenel kynı kyndyz ele, şaardın bir coq köcösynde turoğan Kylycnikovdun vasmaqanasınan vasma arıvın uurdamaqçy voluşqan eken. Oşol iş çönynde alardy qarmap alışyrtır. Bir kynı tyn icinde Marusovkada men „adaşqan qoşoçuroo“ dep at qojup çyrgön uzun vojluu, tynörgön vır kişini zandarımdar alıp ketiştı. Gurij tan erten menen anın qarmaloşanın vilgenden kijin, qararoğan cacyñ ıjpalap, şaşqalaqtap qaldı da:

— Мьна, Maksimic, otuz çetti şajtan, çygyr tuuşan tezirek... dedi.

Menin qajda vıra turoşandıqımdı tyşyndyrdy da:

— Qararoşın, saq vol! valkim anda tönçy çyrgöndyr... — dep qoşumcaladı.

Çaşyryn iştı tapşyruu meni avdan qıvandırdı. Admiraltej qıştaşyına qıştaj ucup çygyr çönedym. Al

örde çezci ustanın qararoşy masterskejinde, tarmal cactuu, közy vötençö kek vır çaş çigitti kördym. Al çıñır kastroidu oñdor çatat, vıroq çumuşcuşa oqşovojt. Burcta vasuu maşinasının çanında cacy quudaj kicine avşşqa vır coroşonu syrtyp ıvaralanır çatat.

Men çezciden:

— Sizde çumuş var veken? — dep suradı.

— Bizde çumuş var, vıroq sen ucyn çoq! — dep avşşqa acıulanır çöçp verdi.

Çaş çigit, maşa közynyn qıry menen qarap aldı da, qajıtan daşy oñdor çatqan kastrolun qarap qaldı. Men vutum menen anın vutum aqıryn tyrtyp qojdum, al tañ qaloşandaj çana acıusu kelgendej volup qolu menen kastroidun savın qarmap, meni qojup çıberyycudej maşa kögörgön közy menen qadala qaradı. Biroq menin, közymdy qışy turoşandıqımdı vajqar aqıryn şana:

— Bar, var... — dedi.

Men aşa daşy közymdy qışy, eşikke cıqtım da köcöge vıryp kytyr turdum; tarmal cactuu çigit da sozulunqurap eşikke cıqtı, uncuqıstan papirosun tartıp turup:

— Siz — Tıxonsuzau? — dep suradı.

— Оова!

— Petrdi qamaqqa alıştı.

Al acıusu kelip, vışyryn, meni tike vır qarap aldı da:

— Qajşy Petrdi? — dedi.

Dijakongo oqşoşon uzun Petrdi.

— Daşy?

— Başqa ec'nerse emes.

— Petrdin, Dljakondun çana vaşqalardın varında menin emne çumuşum var? — dep surad̄ çezci Anın surağan suruosunun mynezyda meni: bul çumuşcu emes — dep işendirdi. Men tapşırman̄ orundağanıma quvan̄p curqağan vojdon qajra yiḡe keldim. Menin „çaşırn̄“ işke birinci merteve qatışqanım myna uşundaj volqon.

Gurij Pletnov alarğa çaqın eken, biroq menin bul işterdin tobuna qatışajın degen suroomo:

— Tuuqan saqça azır erterek! yjrengyn... — dep qojdu.

Evrejnov meni bir s̄rduu kişi menen taan̄ştırdı. Taan̄ştıruudan murun, al maqça etijattıq menen bir qanca sözd̄er ajtıp, bir qıjın nerse bardaj sezdir̄di. Evrejnov meni şaardın s̄rtına, talaarğa alıp çıqtıp, çoldo vara çatqanda: andan saqtıq menen taan̄ş voluu kerek, taan̄ştıqtı çaşırn̄ saqtoo kerek — dep eskertti. Andan kijin Evrejnov alısta talaada aqrın vasır çyrḡen, kicirek bir sur qaraand̄ k̄rsetyp, ajlan̄p qarad̄ da:

— Al tıḡinde çyret! sen anın artınan varoşın. Qacan al toqtoşon kezde sen anın çanına varoşın da; men kelgin kişim̄n dep ajtqın... — dedi.

Çaşırn̄ iş ar qacan qızbıq k̄ryns̄e da, bul çolu maqça kylky s̄jaqtuu k̄ryndy: ısbıq çana acıq kynde talaada teşselgen bir kişim̄n sur qaraan̄ çyret, — var volqonu oşol. Men al kişige myrz̄enyn qoroosuna varoşanda arqasınan quup çettim, al, çyzy aq quva, k̄zy quştun k̄zynd̄ej tegerek, qaraoşanda tike qaraoşan kicine bir çaş çıgıt eken. Çıgıtın kijeni gimnazianın sur paltosu, biroq paltodoşu çarqıraoşan top-

culard̄ yzyp salıp, anın orduna s̄ekt̄en çasalqan qara topculard̄ qadartıp, eskirgen şarkesine taqıloşan ger̄tin orduadaoş taqı bilinip turat. Çalrı al-oşanda, al çıgıtte, uvaqtınsınan murun dajardan̄p, ezyñ ezy toluq çetilgen adam qıbır, k̄rsetkysy kelgen s̄jaqtuu bir belgi var ele.

Biz, myrz̄eny aralap qalın çıoactın arasında k̄le. k̄de olturduq. Al iştin çajı tuuralu çana iş ç̄nynd̄e, quroşaq oşana syld̄ey. Al çıgıt maqça çaqқан çoq. Menin emnelerd̄i oquşand̄oşım̄d̄ taqır surad̄ da, ezyñyn ujuşturoşan ijr̄iminde oquşun dep maqça sunuş qıld̄. Men anın sunuşuna maqul boldum. Biz açbraş-tıq, al meltiregen een talan̄ k̄zd̄ej ketti.

Ijr̄imde menden vaşqa da yc kişi var volucu, vaarın kicıysy men elem. Cernişevskijdin eskertylery çazıloşan adam Smittin kitesin oqup, yjreñyge menin taqır dajard̄oşım̄ çoq eken. Biz muşalimdik institutunun oquucusu Milovskijdin kvartirine çıjaldıq. Al kijin Eleonskij degen at menen angemeler çazır çyryp, beş tom çazoşandan kijin ezyñ ezy atıp eltyrdy. Maqça kezikken adamdard̄n icinde dalaj̄ öz erkince uşunetip õmyryn õksytyştı!

Al k̄p uncuqraj turoşan, k̄p oşlonup, s̄zge saq volqon kiş̄i ele. Bul, bir valıt yjdyn podvalında turuu-cu; „çan menen denenin salmaqın birdej qıluu“ ycın al çıoac ustas̄ volup işt̄õcy. An̄ menen birge volqondo kişi erigip ketyycy. Smittin kitesin oqu meni qızbıqtıroşan çoq, tezden ele maqça ekonomikanın negizderi andan taan̄ş s̄jaqtuu k̄ryndy, men an̄ ezymc̄e ezd̄eştırḡemyn, alar menin etimin terisince çazıloşan volucu. Maqça al ç̄nynd̄e oor, qıjın

— Çığitler sâjnıqıla! — der qıjqırat.

Çykcyler qaraqırdı kementin polıvasına qaraqır toptoşur coşulur, ajuudaj daqdañdar tegerenir çatıstı, starş elden murun sâjnıq, coşunur:

— Fonar bergile! qana azamattar, iş kersetkyle, valdar aq neet menen iştegile! Qudaj qoldosun, baştaoıla! — der syröp çattı.

Suu voloşon oor salmaqtuu, talıoan kışiler iş kersete baştaştı. Alar, soşuşqa kirgendej cekkön kementin polıvasına ız-cuu menen qacırıp kırıp çatıstı. Menin ajlanamda çenil çazdıq sâjaqtuu kyryc saloan qartar ırqıstılr, teri, qara-kyl kerpeler — ucup tyşyp çattı. Biri bir menen sögyşyp, tildesip, cuıldar, ızqırıp çykcyler arı berı çygyrup çyryşet. Azır ele turmuşqa, çaanıa, suuıa naarazı volup, qarqıar tilder çatqan salmaqtuu, tynt kışiler konyldonyp çenil çana önymdyy iş qılıp çatat der işenyu qıjn ele. Çamıqır qojuulanır, şamal kycöp, konyektördu çelpildetip ucunur başqa tyryp, qursaqtı çılañactar kersetyp çattı. Öşerlyu qaraqırdı, altı fonardın nacar çarıştırdı, kışilerdin qaraanı ervender, kementin polıvasın vıttarı menen dyvyretyp, arı-berı başıp çyryştı. Çykcyler cındar emgek qılıuşıa acıqqandaj, koptön berı emgekti saşınıoandaj oorduşı tert put kelgen qartardı qoldon qoloşo alıp arqasına keteryp taşırp çatıstı. Alar, çumuştu çaş valdar qubanır ojnör çyrgöndej, şattıq menen işter çatıstı, mındaqır qızıqtan ajaldın qucaqtaoıanı oına qızıqıraq sâjaqtanat.

Byjymö cerken kijgen, ysty başı suu voloşon saqalduu kışi çyktyn qoşojunu çe anın işengen kışisi bolso kerek, bir kezde çeligip:

— Çığitler bir celekti vıt veremin? eki celekti verıyge da ızazımn! iştegile! — der qıjqırıp çattı.

Ajlanadaqır qaraqırırdın icinen, daqır bir qanca davıştar:

— Yc celek! — der qıjqırıstı.

— Yc da volot! işindı vıl!

Uşuntır emgektin qıjunu daqır kycödu.

Men daqır çygyrup, qartardı alıp, taşırp, çan alaketke tyşyp çyrdım. Men özym da vıjler çana ajlanamdaoılar da vıjler çyrgön sâjaqtanat. bul kışiler öz çandarın ajavastan, ajlar çana çıldar voju carcar bastan, caalırpastan andan qatuu çana qubanıctuu iştecydej volup kerynet. Alar konyldense şaardaqır munaralardı çana cirkeödegy qonoşuroolordu da qaaları çerine keteryp alıp başırp qoşo ala turıoandaj sâjaqtanat.

Men bul tyny murun özym kervögen qubanıctı kerdım, ömyr voju uşul sâjaqtuu çarım aqıl volup işteş versem degen tilek rajda voloşonsıjt. Bortın sırtında tolqun carırıp urulup, polıvada çamıqır şoşoloş, dartıanın ystynde şamal ızqırat. Tañ atır kele çatqandaqır inirde denesinin çarım çılanac, vıtkön voju suu voloşon kışiler qıjqırırıp, qatqırıp kylyşyp, öz emgegi, öz qajratı menen qubanışat. Bir kezde şamal qalın vıluttu ajdar ketti, kögörgön acıq asmanda kyndın qızıqıltım şoolası çacıradı, al şoolanı konyly şat çan çanvarlar cuıldeşır qarş alıstı. Suu toqtoşon çyndyy murundarınlı silkiştı, çumuş ystynde oşoncoluq aqıldıu çana ilberinği voloşon mına bul eki ajaqtuu çanvarlardı qucaqtar çana syjymda keldi.

Bul sɔjaqtuu qubanyctɔq menen toptolojon kycke ec bir nerse qarɔɔ tura alsaj turojandaj, mɔndaj kyc ɔer betinde uqmuɔtardɔ taratcudaj, bytkyl ɔer betin bir tyndyn icinde, ilgerkl ɔomoqtordo ajtblɔjan sɔjaqtuu sarajlar ɔana ɔaarlar menen ɔaar salucudaj sɔjaqtanat, kyndyn nuru adamdardɔ bir-eki minut qarap turdu da, qalɔn buluttardɔ ɔene alsastan, al buluttardɔn icine tenizge cɔkkɔn bala sɔjaqtuu cɔgyp ketti, ɔaan eɔerlɔp ɔaaj vaɔtadɔ.

Kimdir birɔɔ:

— Iɔ bytty! — dep qɔjqɔrdɔ ele,

— Men saɔja Iɔ byttyny kɔrsɔtɔmyn! — dep daɔɔ birɔɔ ajttɔ.

Uɔun etip, kyndyzgy saat ekige cejin vardɔq tovarlardɔ taɔɔp volɔjonco ɔarɔm denesi ɔylaɔac volɔjon ɔyk taɔuucular, eɔerlɔp qujɔjan ɔamoɔrdɔn astɔnda, arqɔrap soqqon ɔamalda tɔnɔm alsastan Iɔteɔti. Adam ɔaɔajɔjan ɔerde qancalɔq vaj kyc var ekendigin maɔja tyɔyndyrɔ.

ɔumuɔ bytkendɔn kijin vaarɔbɔz paroxodojo kelip mas volɔjon kiɔidej uqtap qaldɔq. Qazanɔja kelgende elajlanɔp aqqan suunun qumduu ɔeegine cumup alɔq da, yc ɔaqa araqtɔ Icyu ycyn traktirge kirdik.

Al ɔerde uuru Baɔkin maɔja ɔaqɔndap kelip, bytkɔn vojumdu bir sɔjra qarap aldɔ da:

— Saɔja emne voldu? — dep suradɔ.

Men aɔja Iɔtegen ɔumuɔbuz tuuralu qubanyɔp ajtɔp berdim. Al menin ajtqan sɔzdɔrymdy uqqandan kijin, ulutunup qojup irenɔigendej:

— Aqmaq, aqmaqɔn aqmaɔbɔbɔn! — dedi da, denesin balɔqtaj sultandap, bɔqɔbɔp, tɔbɔz qojulojan ystɔl-

dyn arasɔnan ɔyryp ketti. Anɔn artɔnan ɔyk taɔuucular ezdɔryncɔ bɔz-cuu volup qalɔbɔ. Burcta olturojan birɔɔ:

Ej, bul Iɔ tynde voluptur,
Varina vaqqa tamaɔaqa ɔɔqɔbɔt!

dep uɔatsɔz ɔr ɔrdap ɔattɔ.

On ɔaqtɔ kiɔi alaɔanɔ menen stoldu qojɔular, yndɔryn qatuu ɔɔqarɔbɔp:

Kyzɔtɔy ɔaardɔ kyzɔtɔl,
Varinanɔn ɔatqanɔn kɔrɔt

dep alar da qoɔulup anɔldaɔɔp ɔrdaɔtɔ.

Qatqɔrojan kylkylɔr, kyryldɔgɔn sɔzɔdɔr uɔulup ɔattɔ. Andaɔɔ ajtblɔjan uɔatsɔz, ɔaman sɔzɔdɔrge teɔ kele turojan ɔer ɔyzyndɔ ec bir uɔatsɔz sɔzɔdɔr ɔoqtur.

Kimdir birɔɔ menl, ɔaman tar kɔcɔnyn ajaɔɔndaɔɔ, ɔuɔundu tɔgylgɔn andɔn ystyndɔgy kicinekej nakelej dykɔndyn eesi Andrej Derenkov menen taanɔbɔrdɔ.

Derenkov qolu qurojaq, ɔny ɔbluu, saqalɔ sɔrajɔ. aqɔlduu ekenl kɔzynɔn ele vilinip turojan kiɔi ele. ɔaarɔdaɔɔ eɔ bir ɔaqɔɔ kitepqana anɔn qolunda volucu. Anɔn kitepqanasɔnda oquuɔja ruqsat qɔlɔnvaɔajan ɔana sejkre ucuj turojan kitepter volɔjonduqtan, Qazanɔdaɔɔ kɔp oquu ɔajlarɔnɔn studentteri ɔana revoljutsi-jacɔl pikirge tyɔkɔn ar tyrdyy kiɔiler anɔn kitepqanasɔnan kɔp pajdalanɔɔa turojan.

Derenkovdun dykɔny alɔp satar soodagerdin yjyne ɔaqɔn ɔarɔbɔ kicine yjɔe ele. Dykɔncynyn eɔigl bir cɔn vɔlmɔge ɔɔjuucu. Al vɔlmɔnyn terezesi qoroo ɔaqta volɔjonduqtan ɔarɔq az tyɔyucy. Al vɔlmɔge ɔanaɔa tar ɔjana aɔqana var ele. Anɔn ar ɔaqɔnda eki yjdyn ortosunda anɔn kitepqanasɔ ɔaɔbɔn saqtaluucu. Anɔn kitepqanasɔndaɔɔ, bir qatar kitepter cɔn, qalɔn

depterlerge qoldon qolojo köcyrylyp çazylojan ele, an da qoldon qolojo çazylojan lavrovtn „tarix qat“ degen kiteai Cernişevskijdin „emne qyluu kerek?“ degen roman, Ptsarovdun „tsar — Golod“, „Xitraja mexanika“ eñdyu kee bir maqalalar völuçu. Al qol çazmalardın vaar köp oqulup, uşalanıp ıytken ele.

Derenkovdun dykönyne birinci çolu kelgenimde, satıp aluuculardan anın qolu voşovoj çatqan eken. Meni köryp völmөгө kirgin degendej közyn qısbıp belgi qıldı. Men al közyn ımdap körsөtken völmөгө kirip vardım; qarañıyda vırcta tizesinen cөkө tyşyp, qudajıya sıjınoñandaj völojon bir kicine avışqanın olturoñandıoñın kördüm. Al avışqanın tyru Serafin Sarovskijdin syretyne oqşojt. Men avışqan körgөndө, bir tyrlıy naarazılıq, qarama qarşılıqtı sezdim. Mañıya Derenkovdu „Narodnik“ terden dep ajtışqan ele; menin tyşynıymcө Narodnikter revoljutsioner völuu kerek, al emi revoljutsionerler dinge, qudajıya işenvөөlөry kerek. Qudajıya sıjınpıp çatqan avışqı mañıya, bul yjde aşıq, çoq klıı völuu köryndı.

Avışqı qudajıya sıjınpıp, cöqunup völojonдон kijin: añañıyan saqal cactarı menen meni qaradı da:

— Men Andrejdin atasımın. Siz kim völoşuz? — dep suradı. Oşondo deñiz? men kijimin almaştırpıp kijgen student veken dep oñloşon elem — dedi.

Emne ycın studentter kijimderin almaştırpıp kijet — dep men avışqadan suradım.

— Kijimdi emne ycın almaştırpıp kijgenin qudaj nilet oñ! — dedi avışqı aqının oñana. Cal aşqanav közdөj ketti, men terezenin çanında oñıyo tyşyp olturup qaldım. Qarıştan:

— Bul uşundaj eken ee! — degen yn uşuldu.

Qarasam, eşıktin aşqana çarıyında aq kijim kijingen bir qız turat, qız acıq çaltırañıyan cacıp qısqartıp alıptır, qubarıyan tolmoc betinde kögөrgen közy kylyndөjt. Al qız oleografijada oñıyo ele çaza vörcy perıştege oqşop turat.

Qız qarşıldanñıyan İcke nazık davış menen:

— Emneden qorqtunuz? Men emne oşoncöluq ele qorqunuctuu vөkemın? — dedi da qolu menen duvalıya çölenıp, yjdyn aldındañıyo qatuu taqtajdı vavavastan. avıya tartılıoñıyan çıptı vavıyan sıjaqtuu, aqının avajlar vavıp mañıya çaqın keldi. Anın mındañıyo çyryşy dañıyo, an vavıya dyjnөdө çavıyan çan qatarında körsөttıyo. Qız vutuna tiken kirgendej cöcup, vavavın qolundaj völojon vırçıujıyan qolu menen duvaldı sılar kele çattı. Qoldorunun salaalar, uqmıştuu qıjımlıv sıjaqtandı.

Men anın aldında uncıqpastan, bir tyrlıy tañ qalçıansıp çana ajaçıansıp turdım. Bul qararıyo yjde turoñandardın vaar uqmıştuu sıjaqtuu.

Qız, ystөi aldınan ucup ketpesin dep qorqon sıjaqtuu saqtanıp vavıp olturdu. Al özynın turup vava vaştavıanına vөş oñana kyn völojonduşın, aña çejin yc aj oörup, tөşөktө çatqandıoñın, qolu, vutunan ajrıloñandıoñın çaj oñana mañıya ajta vaştadı.

Qız kylymsyrop turup:

— Bul nervnıyo oöru uşundaj — dep qojdu.

Al özynın al çajın vavıqaca qılıp tyşyndırgısy kelgendıgi alıda menin esimde; vıjımdardın vaar duvalıya çavıvıyp, vırctañıyo ikondun aldında lampanın otu en ele çarıq çanıp, aq dastorqon çarpqan tamaq İce turoñıyan ystөi ystıne anın kölekөsy tyşyp turoñıyan,

bul öndyy şartta, bul öndyy qəzədn nərvinj ooru voloru onoj, çənəkəj ele nersə ele.

Qəz dələsn balanən dələsəndəj səyəərb:

— Maşa siz tuuralu kəp syjəgən ele, men sizdin qandaj ekendiginizdi kərgym keldi ele! — degen balanən dələsəndəj, dəvəş uqtum.

Al qəz, meni bir tyrlıy tereñ nazar saloşandaj qarap olturdu, kəgərgən kəzdəry əzgəcə bir nerseni oqur çatqan kişinin kəzy səjəqtanəp ketti. Məndəj qəz menen syjəşə alcu emesmin; Gertsen, Darvin, Garibaldəynən syretəryn qarap, uncuqpastan oltura vərđim.

Dykəndən çəşə meni menen camalaş, kəzy balabıdar çanoşan bir çəş çigiti curqar səyəərb:

— Marija sen emne ycyn səqtən? — deş qəjərbəp, aşqanaşa çygyrup kirip çəq volup ketti.

— Bu menin kiçyy inim, Aleksej degen uşul. Men akuşerlik kursunda oquucu elem, mənə mintip oqur qaldım. Siz emne ycyn uncuqrajsəz? Ujalcaqsəzə? — dedi.

Andrej Derenkov kirip kəlip, çəçinən qolun səyəərbə da, uncuqqañ çəq. Qarəndaşəynən majda cəsən səjrap çana uşpalap turup, menin qandaj çumuş izdegenimdi suraj vəştədb.

Andan kijin, tarmal çeerde cəsə var, səmvəttuu, kəzy çəşəbdənoşan bir qəz kirip kəlip, meni tike qarap aləb da:

— Çeter emi Marija! — deş menin çənəmdə olturəjan aq kijim kljgen qəzəb qolunan çetelep aləp ketti.

Aşa qəz degen at kəlişəej, odono volup turdu.

Men daşəb aq tañ volup səyəərb kettim, bir kyndən kijin men al yjə klmder turoşəndəryən çana qandaj

turoşəndəryən vilıy ycyn kəclndə daşəb keldim. Alar uqmuştuu turuşat eken!

Qəsqə vojluu, aq qubə avəşqə Stepan Ivanovıç vırəta, çaj şana kylymsyrəp, erinderin qəvəratəp: — Maşa tijəgile! — deş surəşəndəj volup olturdu.

Al vəqtəşəz bir kyngə çoluşəryən alərtan səzgen səjəqtuu, qoşonco qorqonduşu maşa aşəq völdu. Quroşaq qol Andrej təşynə maj təgylgən çana çatqan qaməb çavəşqan sur vəşmant kljip, tentektikten qəloşan qəlməşən çəqəbdən kəcken vələca çəlməjəp kylyp, qəjərajəp yjdyn iclndə vəsəp turdu. Aşa sooda qəluu işinə çəlqoo çana oroj Aleksej çardam vərət eken. Ycyn cy inisi Ivan muşəlimder Institutunda oqur, oşol çerde turup majram kyndərdə şana yjə kəlet eken. Al eski cinovnikke oqşop, taza kljingen, cəsən çəlməlap tarəşan klcinekej kişi ele. Ooruluu Marija qajdadəp bir çerde cardaqta turat eken, al kəp vəşəqtarda tənən tyşyp kəlip turat, qacan Marija kəlgəndə kərynəgən bir çəloşo vəjlap qoşəşonsup, men əzymdy onəjsuz avaldə sezdim.

Derenkovdordun çəvəsəşəryən, yjdyn eesi menen birge turoşan, çəşəctan çəsəşəjan oşuncuq vəttenip, acuu su cuqul monəşka kəzdəngən uzun vojluu arəq əjal çyrgyżət eken. Bul çerde anən qəzə çeerde Naste daşəb əjlanəp səqraj çyret; al çəşəbdənoşan kəzy menen erkektərdi qarəşənda, tənəosuq əjməldəp erəndəp kete turoşan.

Biroq Derenkovdordun kvartirindəgi anəq qəşəşəndəp, unversitetin, duxovnyj akademijanən, mal doktorluşu Institutunun studenttərdi volucu, alar qrus ellin qamə ycyn, rossijanən kəlecegi tuuralu oş oşlop,

coşuluşup, kuyldəşət. Ar qacan, alar kec kirgende Qazandın vardəq kəcələrynən çəyləp, Derenkovdun dykənyə kelip gazettin maqalalarən, çanə oqur çəq-qan kiteptərinin qorutundularən, şaarədən çana univərsitetin turmuşundaşə oqujalardə burc-burcta olturup, yndəryn aqrəən şana çəşarəp talquulaşəşcu. Alar əzdəry menen qoşo qaləq qaləq kiteptərdi ala kelişip, al kiteptərdin vəraqtarən vərmaqtarən menen kərsətyşyp, bir birinə çəjqəbrəp, ar birli əzyənə çəqqan çəndəq-tə dalildəəcy.

Al tartəştardə men çəqşə tyşynə aluucu emesmin. Al tartəştardaşə səzdərdyn arasənda maşə tyşynktyy vələqən çəndəq tuuralu aytələqan səzdər kedejdin sujuq çasaşəqan sorposunun ystəndəgy çəldəzdar çəltəraqan maj şəjaqtuu çəq vələp ketyycy. Kee bir studentterdi kərgəndə sektanttuu Volga vəjundaşə dincil caldar esime tyşty, oşondoj vələso da alar turmuştu əzgərtyp, çəqşəyləqqa vəştəp vərşuşə azərləşəqan kışiler ekəndtgin bildim; alardən aytəqan səzdəryryn icindəgi aqçiqattən kəşy syjləngən səzdərdyn arasəna çəgyr çəq vələp ketcy emes. Alar talquuşə saləp, çəcyygə araket qələşən mildetter maşə aytəp, ačəq vələdu. Mənin çəke kert vəşəm al mildetterdin çəqşə çəşəna çəcilyyn kəzdəp kytty. Kəp vəşəqtarda studentterdin syjləngən səzdəry mənin ojləşəqan dudəq ojləruma tuura kəlgen şəjaqtuu vələot. Mən al kışilərgə, erkəndikkə çəşəram dēp vəşada vərgen tutqun şəjaqtuu syjynyp qaraj turoşən vələdum.

Alar maşə bir sonun vəjum çəsooşə mymkyn vələ turoşən bir vələk çəşəqca, çəşəq ustasə qandaj qarasa, oşondoj qaradə.

Alar kəcədəky vələdar kəcədən taap aləşən çəz tərjəndə maqtanəp birli birinə kərsətkən şəjaqtuu, birli birinə:

— Nuqura—dēp mənli maqtəşə turoşən. Alardən mənli „nuqura“ çana „eldin uulu“ dēp ataşəndarə maşə çəqqan çəq—mən əzymdy turmuştun əgəj uulūmun oşo dēp səzcyryn, keede aqıldən əşyşynə çətekci vələ turoşən kyctyn oşo salmaşəpən kərcyryn. Kitep satuucu maqazindin terezəsində turoşən „Aforizmi çana Maksimi“ dēgen kitepti kəryp, anə oqur çəşəuşə qəzəqtəm. Duxovnəj akademişən oquucularənən al kitepti maşə vərğiləci dēp suradım.

Kelecekte arxirej vələuucu nəgiz vəştəşən tarmal çəc, erdi qaləq arsaq tiş çigt mənli şəldən qəyləp:

— Assalom, ələjktm! al kitepte ec nərşə çəq, sən vərğəndi şəna oquşən, qolunən kəşəgəngə ašəvə!— dēdi.

Muşəlmədin odono səzy çənəma vətəp ketti. Aləştə mən kitepti, aqçəşənən bir qancəşən pristəşə vətəp qəzmat qəyləp taap, çana bir azən Derenkovdun qarəz alyp çyryp aqrə vətəp alyəm. Bul kitep mənin birinci çəlu vətəp aləşən qaadaluu kiteşim ələ. Al kitep uşul kyngə çəjən əzymdə saqtaləp kele çətat.

Çəlpə aytəqanda alar mənli menen ašədan qatuu mənli qəyləşcu; „Sotsialdəq iliminin altpəeşli“ dēgen kitepti oqur çəqqanəmdə maşə avtor mal vəşəuucular uruusunun madənlişəttuu turmuştu quruudaşə rolun vələloodo ašə çəap ketken şəjaqtuu kəryndy, al qijma qulaq telmirgəndə, mərğəncilerdi da kəmltip aytəqan şəjaqtuu kəryndy. Mən əz ojumdu bir filolokooşə aytəm ələ, al tysyn əjaldən tysynə oqşətop qunultyp, mənli

lucu. Uşunetip ar nerseni bilyyge qabzoıuu, menin by-
tyñ emyrymdə qandajda bolso, bir işke tyzyk kirtşyy-
ge tosqoolduq qylıp keldi.

Alar el tuuralu syjlegen kezde men icimde özümə
özüm işenbej, el çenynde bulardın ojlodjonundaj ojloj
alvajmın ojo degen sezim mende pajda boldu. Alar
ycyn el, asıl, acıq, çandın sırb, çyregy taza bardıq
suluuluq orun alojan çaj ele. Men andaj eldi bilyyucy
emesmın. Men, çbojaccylardı, çyk taşuuculardı, taşçy-
lardı bilyyucymyn, Jakov, Ostı, Grigortjalardı bilyy-
cymyn, al emi bul çerde bir dovuştuu el tuuralu syj-
lep, özderyn al elden tømøn sanap, anın erkindebiz
dep söz qylıp çatıştı. Maçja etkyr ojluu, kyjyttyu,
sezimdyu, adam balasının erkin turmuşqa, erkin quru-
luşqa, adamdı çaqş kergen qandajdır bir çañ zakon-
ojo vet aldıra turojan mña uşul kışiler ekendigi koryndy.

Men munun ortosunda çaşap kelgen kışilerdin, adam
balasına booru oorup, ajap, çaqş kergendygyn vaj-
qaajan çoq elem, al bul çerde, ar bir ajtılolan sezge
çana ar bir kez qaraştarda adam balasın syjgöndyk
billip, acıq bolup turat.

Narodnikterdin ajtqan sözdery, menin çyregyme çan
sergitken çamoyrdaj tijdi çana qbştatın çajojıluu tur-
muşu menen muçuqtardın tartqan azaptar tuuralu ç-
zılolan adabıjattar maçja kıp çardam verdi. Adamdı
bekem syjyp, çaqş keryu arqasında ojana turmuşun
mañzın, mañsin tabuu ycyn kerektyy kyc aluuça
bolo turojandoyın sezdim. Men özüm tuuralu ojloonu
toqtotup, kışilerge andan kenyl qojo vaştadım.

Andrej Derenkov maçja işengendej, soodaman tyş-
ken kireşenin vaarış, „vaarışdan murun eldin vaqtış“

ycyn işenip çyrgen kışilerge ketet—dep vajandadı.
Derenkov alardın icinde cirkeödögy arxirej qzmatı-
na cın işengen djacok sjaqtuu ajlanıp çyruycy, ki-
ter oquucularça qubanojandoyın çaşıra albastan, ky-
lymsyrep, qatqan qolun qojnuna salıp, ekinci qolu
menen çumşaq saqalın tuş tuş çaqqa taldap tarap:

— Çaqşın? uşundaj boldu ee!—dep menden surap
qojucy.

— Qaroyıldaçan qazdaj davış var Lavrov degen
mal doktoru narodnikterdin ajtqanına qarş boldu
ele, Derenkov qorqup ketkendej kezyn çumup alıp:

— Bul qandaj baş ajlantar dep kyvyredy.

Anın narodnikterge bolojon kez qaraş, menin kez
qaraşın menen varabar ele. Biroq menin vajqoom-
co studentterdin Derenkovço qılolan mamilesi oroj,
uluqtar qzmatcylarça, traktirdin Lakejine mamile qıl-
olan sjaqtuu mamile qıla turojan. Al özy munu se-
zyucy emes. Qonoqturun uzatıp qojup, kıp ubaqtarda
meni qonoqum dep alıp qaluucu. Biz yjdyn icin ta-
zalap turup, andan kijn yjdyn taqtajının ystyn ç-
tıp, ypyldıp araç kyjgen şamdın çaroyında kerpke
cejin şvıraşıp, ynyvyzdy aqırın çoyatıp angemeleş-
cyvyz. Al işenimdyu qubanojan yny menen maçja:

— Bular öndöngön çyrdöngön çana mindegen çaqş
kışiler çojılşıp, Rossijada korynyktyu orundu eeleşip,
bardıq turmuştu bat ele özgörtyp çiberişet! dep aj-
tuucu.

Andrej menden on çaş uluu ele, al çeerde cactuu
Nastjan çaqş kere turojandoyın bildim. Al Nastja-
nın etkyr kezyn qarabasqa tırışa turojan. Eldin ke-
zyncö Nastja menen qurçaq, qoçojun qatarında ç-

na syjləşə turojan, bİroq qız ketkende ajanəctuu kəz qaraş menen qarap qaluucu. Al ovoco syjləşkəndə syr-dənyr, şaşnəqəbrap, saqalın səlrap, kylymsyrəp turar ele.

Анын кісінекеј қарындашы да, буркта олтуруп, сөз тартыстарын вајқар олтура туројан; ал қыздын баланықын-дај волојон əny қубулуп, кəзы алəјəр, артықса қатуу кескін сөздəр сьққанда бирəə муз салəјан муздақ суу қујур çİbergəndeј қатуу ісіркеніп кetyуcy. Анын çанында қороздој қорондоқон çeerde çез усташь, да-нышын векем сьəтəрвај қыз менен шыьрдашыр syjləşyp, қастарын çəјрəр серпір қојууцу. Мəна мунун ваарь, таи қалардық қызьық ele.

Biroq kyz keldi, turuqtuu çumuş, İsteneј turuuoја volvoj qaldı; aјlanamdaoյь volup çatqan İsterge qız-voյəр çyryp, men varəjan saјьn az İsteј vaštadьm. Baş-qalardьn nanьn çep ooqat qьldьm, bİroq vaşqa kİşİler-dİn nanь, kekİrteгіmden araң ele etət. Qьşqa „orun“ İzdeəgə tuura keldi, Vasilij Semenovdun nan vьşьra turojan pekarnəјьn таар, oşondo çumuşqa kİrdİm.

Əmyrymdyn al kezdegi ucurun „qoçoјun“, „Kono-valov“, „çəјьrma altь çana bİr“ degen aңgemelerİmde çəzoјamьn. Al kez oor uvaq ele! Biroq oşondoј volso da maoја savaq voləјon volucu.

Кыс çumşoo çəoյьnan da oor, andan da moraldьq çəoյьnan oor ele.

Men masterskiјdin podvalьna tyşken kezİmde, andaoյь kİşİlerdİ kəryy, aјtqan sөzdəryn uoјуu, syjləşyy men ycyn eң kerek voldu. Oşondoј volsoda alar mənən menİn aravьzda „unutuu duvalь“ əsty. Alardьn İcİnen ee kim menİn ystymə masterskiјge kirgen çoq. Men volsom sotkesine on tət saat İstegendİkten, çumuş

kyny Derenkovoյo varuuoја uvaqьt vьrbedi, majram kyndəryndə uqtap qalam, çe volboso bİrge İstegen çoldoştorum menen bİrge volomun. Alardьn bİr qancasь menİ şьldьnəqor, tamaşakeј dep qaraşьt. Kee bİrəələry İlgerkt qьrқ çomoqtu aјtqan çomoqcu kİşİnİ: çaqşь kərgən baldarca qaradь. Men alaroја emne dep aјtqanьmdь şajtan bİlsİnİ? Bİroq menİn aјtqandarьmdьn maqsatь, aјtor alaroја azьrəş çəşəoјan turmuşqa qara-oјanda çenİl, çaqşь turmuştun voluuna ymyt qьluuoја İşendİryy ele. Kee uvaqta menİn al oјum ordunan sьoյьр qalat, adamdardьn şİşİgen vətİnde qajəşь var ekendİgi bİlİnİp, kəzdəryndəgy zaariuu, acuu toloјondu kərgənymde, men qusanьp, kətərylyp, maqtanьp əz İcİmde „el İcİnde İstəp çyromyn oյo“, „eldi aqartьp çatamьn oյo“ dep oјloocumun.

Biroq kəp uvaqtarda əzymdyn nacarьoյьmdan çana tİlİmdİn çetİşəgendİgİnen turmuştun çənekəј ele mase-lelerİne çoop vьre alsaj qalucumun. Oşol kezde men əzymdy, kİşİler kəzy çoq soqur qurt sьjaqtuu çərmələp çyrgən, cьndəqьt esİne tyşьrəşьj unutuuoја tьrəşьp, kasaktarda, prostitutkalarдьn qucaoյьnda çatqan qara-qoյь bİr oroյo tyşyp ketkendeј sezdim.

Ar bİr aјda, aјlyq aloјan kyny, çurt kəp çəјьla turojan çerlerge varuum mİldet sьjaqtuu ele; mьndaj tamaşa— zooq tuuralu bİr çuma murun zooq kecesi çəyndə sөz qьlyp, eңsep çyryşəр ele. Kİşİler uјalsaj, aјaldar menen bİrge voləјondoоју çьroјalьn sөz qьlyp maqta-nyşcu, kəvyncə aјaldardь sөz qьlyp, alardь masqaralap tykyryp, varьlyq kərgəndəryn qaltьrvaј aјtəşa turojan.

Biroq şumduq! al aјtьloјan sөzdərydn vaarьnan uqqanьm—qajəşь menen uјat. Bİr soməo tyny voју

bir ajaldə satır aluoca bolo turojan „kənyl acar yjlerde“ menin çoldoştorum əzdəryn kynəəly kişidej sanap çyryşsə, al maoca tabloq iş sɔjaqtandə. Alardən kee nrəələry əzdəryn turuqsuz, adepsiz əlɔp çyryşyp, oşonu menen qanaattanojadaj volup çyryşty. Men alardən mɔndaj qylyqtarən vuzuluq çana çalojandəq dep sezdim. Menin əvdən qəzəjəp kənyl vurojanəm əjal menen erkektin arasəndaqə qatnaşə vodu. Men əzym əjaldən erkeletkenin kərə elek elem, oşonduqtan men çaman avalda qaldəm; çoldoştorum çana əjaldar meni əzalar. şəldəq qylyşə vaxtadə. Tezden ele meni „kənyl acuu-cu yjgə“ çaqırqanən toqtotuştu, anə menen tim voboston:

— Sen tuuqan, biz mənən çyryucy vobooşun—dep da ajtuucu—voluştu.

— Emne ycyn?

— Oşonduqtan! seni menen çyryu çaqşə emes.

Alardən vıl səzyndə men ycyn kerektyy vır nersə var qo dep sezir, artənan tyştym, vıroq toluquraaq çana tyşynyktyyrək ec nersə tava əlsədm.

— Ej, seni saqə, biz menen çyrəəgyn dep ajtrədm vələ! Seni menen çyrəəndə erigir ketəiz... dep ajtəşat.

Çaloqəz qana Artjom degen çigir kylyp turup:

— Poqtun çanənda, çə voboso atəndən çanənda turojansəp turasənd—dedi.

Qəzdar menin tartənojanəma avəly kylyşty da, aqə-rənda:

— Çijirkenesidə?—dep taarənojansəp suradə.

Çaşə qərqə kelgen, tolmoc, suluuca Tereza Boruta degen „qəzoqə“ el „ekonomka“ degen at qojoqon. Al poljak volucu, tajojan itin kəzyndəj vobəon ojnoq-toqon kəzy menen meni qarap turup:

— Qojoqula, munu taştajləq, anən səzsyz qoluqtusu vobso kerek—ee? Məndaj kyctyy kişinin səzsyz qoluqtusu voblot, vaxşə kişə menen çumuşu çəq voblot!—dedi.

Al ickilikli kəp ice turojan, icklik icir mas vobəondə adam qarəqəz volup vranə vuzulup qaluucu. ickilik icpegen soo kəzində, al əjaldən savərduu, toqtoo volup. kişilərgə munəjəp qarap, durus mamile qylyəndəqəna taq qalucumun.

Al əjal menin çoldoştoruma qarap:

— Akademijanən studentteri qandaj el ekenin tyşynup vobsojt ee. Alar qəzdarə məndajca iş qylyşat: yjdyn əldəqə taqtajən samən menen şəvatəp, andən kijin qəzde çəp-çəlanəc qylyp, eki qolu çana eki vutun vaxşəna tarelka qojup, tət əjaqtəp turojuzup, əlsəqə kətər vəkən?—dep artənan tyrtət. Birinin artənan vıri tyrtəşət. Məna munun emne keregi var?—dedi.

Men anən vıl səzyn uqqanda:

— Sen qəlp ajtasən!—dedim.

— Çəq, qəlp emes!—dedi, Tereza çaj qana taarən-ojansəp. Anən toqtooluqənda vır tyrlyy salmaq vaxdaj sɔjaqtanat.

— Sen qana ojuqan sɔjəgəp olturasən!

Əjal kəzyn əlajtəp:

— Qantir ele qəzdar ojunan sɔjəarsən? Men emne çində vəkəmin?—dep qajra suroo qojdu.

Kişilər vızdin taləşəvəzoqə qatuu naarəzə volup uqup olturuştu. Tereza vobso, qəzdarə qənoqon qənoqtorəndən ojnu tuuralu çana çaloqəz qana al ojundardən emne ycyn kerek? ekəndigın tyşynməkcə volup, andən vaxşə ec nersə menen işi çəq kişə sɔjaqtanəp səzyn syjəp çattə.

Uoqur olturojandar çerge tykyryşyp, studentterdi awdan tildep çatıştı. Tereza menin çaqşy kergon kişilerime öctyk, duşmandyq tuudurup çatqandyjyn keryp, studentter eldi syjyşet, elge çaqşylyq tileşet—dep ajttım.

— Al, voskresenskij kocytesydegy universitetin studentteri emes. Men Arskij poldoqu duxovnyjlar tuuralu ajtıp çatamın! Al, duxovnyjlardın vaary çetim, çetimler uuru, çe tentek bolup esyşet. Çaqşy kişiler bolup çyqyşajıt, çetim öz vilgenin iştejt!—dedi Tereza, „ekonomka“nın çaj olturup syjlögen angemeleri, studentterdin, cinovnikterdin çana çalır „taza kişiler“ din qyzdarğa qblojan qylyqtary tuuralu qyzdardın acuuu kelip, çaloorup ajtqan sözdery menin çoldoştorumdun ortosunda çeke ele çek koryyçylyk, duşmandyq tuudurbastan ekinci çaqşynan:

— Andaj bolso, ilimdyylor bizden çaman eken oq!—degen sözdy ajttıryp, alardy qubandyrdı.

Mındaj sözderdy uoquu men ucyn oor çana qyjn boldu. Çaryq, şoolasy az kicinekej qaraçyş yjlöge şaardaçy bardyq rplas, buloçanyç taştandyklar cuquroğa açyır kirgen şajaqtuu açyır kirip, tutaşoçan otqo kyjyp çajnar çyşyır, aytkyl duşmandyq öctyk—menen çajradan şaaroğa qujuloyandyjyn kerdym. Tar turmuştun bul çerde kişilerdi mencylyq ezgendigin, maanisiz sözderden—syjyynyn usajmın, çajoyşyn termete turçan ırlardın qandajca tuula turoçandyjyn, „taza kişiler“ tuuralu mındaj çomoqtordun qandajca çyqqandyjyn çana tyşynbögen, ıllögen nersege kyle qarap, duşmandyq mamile qblojandyq uşundan çyça turoçandyjyn wajqadım. „Konyldy soorotucu yjler“ uusu var ilim alıp çyça turoçan universiteti ekendigin bildim.

„Qubanyç ucyn boloyon qyzdar“ kir, buloçanyç yjlöde, garmondun uqquluqsuz yny, çe bolbosu buloçan rıanynanyn ovonu menen buttarın syjrej vasyr, denesin ijrendetip, qalçyldaçanyın keryp, qarap turup, mende bir tyşynyksyz çana qorquunctuu oj tuuldu. Ajlanamdaçylardın vaarynan çadap, erigip kettim. Çyrogym uulanıp, vaşqa çaqqa ketip çaşyrynoçym keldi.

Men masterskijge kelip, al ucyn erkındiktin çolun, eldin vaqtışyn izdegen kişiler var dep ajta vaştayandy:

— Alar çonynde qyzdar vaşqaca ajtıp çatpajy!—dep maça qarşy çyqyştı.

Maça ujatsyz sözder ajtıp, şyldındap kylyp çyryşty. Men da özymdy aqmaqın dep sezvesten, çajratuu kycyktoj, çon itterge qarşy çajrat menen turup, acuu landım. Turmuş tuuralu ojloo, turmuştun özynon çenil emes ekendigin tyşynö vaştap, көр uvaqtarda özym menen birge iştegen çydamduu işker kişilerdi çek көre vaştayandyjymdy sezdim.

Özgöçö alardın çarym aqyl, ickic qoçojunun masqaralap, qordoçonduçuna çydap, ymysyz, vaş ijgendikteri menin acuumdu awdan keltirdi.

Mına uşuntıplı uşundaj oor kynderde maça çat boloyon bir çany pikir menen taanyşuuğa tuura keldi, al çat pikir meni eç ele şaştyrdı.

Arqyrap soqçon şamal, bozorçon asmandy majdalap belyp, betin çyrtıp, çerge ucurup tyşyrgödeç, çer betin muz aralaş çan menen çaar çaşyroyandaj boloyon, çer betinde ömyr bytyp, kyn ölyp, emi çajtıp çyqraj turoçandaj şajaqtanoyan tyndördyn ırlında men Derenkovduqunan masterskijdi közdep çajtıp kele çattım.

Şamalğa çana ujuşuğan çanoğa qarş kəzıymdy çu-
mup alıp, kele çatqan elem. Bir kezde kəmkərəsynən
çatqan bir kişige urunup, mydrylyp kettim. Men
orusca, al frantsuzca ekəəvız ten:

— Oj, şajtan... dep tildeşip çatavız.

Men anın kim ekendigin bilgin keldi, çatqan çeri-
nen kətəryp turduzdu, — al çenil, kicine vojluu kişi
eken. Meni tyrtyp çıberip, acıulanıp:

— Menin şarkemdi ver, şajtan alqır! şarkemdi ver!
men uşur kettim! — dep qıjırdı.

Men qardın arasınan anın şarkesin taar alıp,
silkip turup, vaşına kişizdim ele, vaşınan şarkesin
çulup alıp, meni kəzdeş buloşalaqtatıp:

— Ket! — dep eki tilde ten tilde çattı.

Qarıştan ilgeri qaraj çygyrup varıp, ujuşuğan
qıjundun arasına kirip çoq völdü. Men ilgeriler daşp
vasıp varıp, anın qaraanın daşp kərdüm, al öcken
fonardın mamışın qucaqtar turup:

— Lena, men ölyp vara çatamın... O Lena... — dep
çatırtıp.

Al mas oqşoıt, men anı kəcəde qaltırsam, uşykkə
aldırıp çıbergideş. Men anın qajış çerde turoşandıoşın
suradı.

Al ıjlamşıraşan davış menen:

— Bul qajış kəcə! Qajda vararım de da vilsejmin —
dedi.

Anı belinen qucaqtar alıp, qajda turoşandıoşın
surar çyruş olturdum.

— Bulakta, bulakta... anda monco var — menin yjum
oşondo... — dep völduruqtadı.

Al butun tyz alıp çyre alsaj teşelip, menin vasuu-

mada toşqoşduq qıldı. Al tişin qıbratıp frantsuz
tilinde:

— Si tju, save u çete men... dep syjləmyş volot.

— Siz emne syjlep vara çatasız?

Al toqtoj qalıp, qolun çoşoru kətəryp, maqtanoşan-
daj:

— Si tju save... men... — dep daşp völduradı.

Qolunun ucun oozuna salıp, temtender kele çatıp
çıoşılıp qalat. Tyzyk vasa alsaoşandan kişin, men anı
arqama kətəryp aldım. Al vaşın salandıatıp:

— Si tju save... vıroq men uşur vara çatamın, o
qudaj aj — dep kelçirep kele çattı.

Men araş degende anın vılakta qajış yjde turoşan-
dıoşın vıldim. Aqırında qoroşunun tyş çaoşındaşp
qardın voroşosuna çaşırınnoşan vır kicine yjge keldik,
al aqrın, çaj oşana eşikti tıqıldıatı. Maşqa qarap:

— Тыңс vol... — dep şıvırap qojdu.

Qoluna şam qarmaşan qızıl kəjneş kişgen ajal
eşikti actı; vızge çol vėrdi da uncuqpastan çetke çıoşp
vır çerden kəz ajnek alıp kişip meni qaradı.

Men ajaloşa, — vıl kişinin qolu muzdar qaloşan çıoşar,
çecintip teşekke çatqırıu zarı — dedim.

Ajal zıdıoşıraşan davış menen:

— Ras! — dedi.

— Qolun muzdaq suuşa saluu kerek... — dedim.

Ajal uncuqşan çoq. Kəz ajnegi menen vırctı kər-
şetty, — vırcta çarışanın, çıoşactardın syrety turoşan
eken. Men taş qalıp ajaldın qozqoşvoşon çyzyne
qaradı. Ajal yjdyn vırçuna varıp, ystıne qızılıtım
qalpaş çarşan lampanın çanına stolış? varıp olturdu.
Kartanın çıbrıların alıp qaraj vaşadı.

Men ynymdy qatuu cыяары:

— Sizde арақ чоқ бекен? — деп suradым. Ajal stoldun ystynе kartalardy çajыр salды, menin suraçaan suroomo çoop берген чоқ. Men алып келген киши ваşын төмен салып, қызарған екі қолун ғалқ тақтап çiberip, stoldo olturdu. Men тыş көрген сьжақтыу ec нерсени тысынө алај, алып келген кишимди divanoға çатқырып, cecindire vaştadым. Menin bet mandajымда, divandын tuşunda duvalda tutaş ilingen syretter turat, al syretterdyn icinde aq çibeк менен belinen oroojon altын venoktun lentalarь çыltылдајт, анын ucunda:

„Tendessiz Zildege“

деп алтын арты менен çазылајан çазуу турат.

Men алып келген кишимдин қолун сырто vaştadым ele, al:

— Şajtan алағырдығы, ақырын! — деп ыңырады.

Ajal bolso çamqorsuојansыр, uncuqpastan kartаны араластырып çajыр çattы. Ajaldын beti syjry, murdu quştuquna oqşoş көрyndy. Baқырајојан екі соң кезу çejмьлсьз valьldар turdu. Ajal өзynyn, testijer qьzдын қолундај болojon қолу менен vuurul çacын ykşejtyp qojdu da, vasaн davьş менен:

— Zorz, sen Mişаны көrdynьы? — деп suradы.

Zorz menі tyrtyp çiberdi da, tez oltura qalyр ғаşqalaqtap:

— Al Kijevke ketbediñ!.. деп çoop берди.

— Ajal kartadan көzyn ажьrsaj turap:

— Kijevke kettiñ! — деп qojdu. Men ajaldын davьşь bir qalypta acьq cьqpaојандьoјьн sezdim.

— Çaqьnda kelet..

— Rasьь?

— Ras! çaqьnda.

Ajal daoь çajtalap:

— Rasьь? dedi.

Çarьмь çылаңac boloojon Zorz ordunan ьroьыр turup, eşikke attap varьp ajaldын vutuna tizelep, olturup frantsuzca bir нерсени syjledy.

Ajal orucsa

— Men тынс ele turam — деп çoop берди.

— Menin adaşqanьмды vilesiñbi? Qar аралаşqan voroon, şamal boldu, meni yşyk алып keter бекен деп qorqqon elem, — деп Zorz ajaldын tizesinin ystynө qoјoojon қолун сырап, көргөндөrynyn vaарын ғаşыр ајтыр çattы. Camalar ајтqанда Zorzтun çaşь qьrqtарoға kelgen ele. Анын қалың erди, қызарған beti, qара murutu bir tyrlyy qorqqon өndyy sezilet. Al tegerek vaşьndaoьь vuurul çacын bekem syrtyp, varoјan saјьн mastьoьь tarap sooluoјup qaloјansьды.

— Biz erten Kijevke çөneјьyзы — dedi ajal. Ajaldын bul sözdy surap ајтqандьoьь çe dalildep ајтqандьoьь vilingen чоқ.

— Oova erten! saoға es aluu kerek, emne ycyн çatpajsьñ? Azьr uvaqьt көр boldu...

— Mişa vygyn kelseјisi?

— Çoқ, uşundaj voroon bolup turoјanda... çyr çat...

Ajal ystөldyn ystьndөky lampany алып Zorzту şkavтьн арqasьndaoьь kicinekej eşikti көzdөј çetelep kirip ketti. Men көркө ceјin ec нерse oјloboston Zorzтun qьrьldар ақырын cьqqan davьşьн uoјup oјana çaloььz olturdum. Terezeden çalyьrap salaa-salaa bolup suular aoььp çatat. Qardын samsaalар erigen suusu şamdын çalyьнн vьlyьldөtyp turat. Yjdyn icindegi vujumdar bir tyrlyy çөt keltirip, çьluuluq берip, oјdu taratьp çiberet.

Өңү бузулуп, ваşқаса бир тырлуу асылу даваş менен сылөј ваşтады.

— Ал çомоқ — кишини қажоыоја тысырөт! sendej çаоымда мен да өзүмды аққуу сыјақтыу емесмини? — decymyn. Мына... академияда вагуоја тјиш элем, университетке вадым. Атам сору эле — мені таşтар кеткен. Парызда вақтысыз адам валасын тарихын — прогресстын тарихын оқудум, өзүм да çаздым, ал анын вағы..

Ал вртоыр, олтурған ордунан çооюру турду да, еки çаққа қулаоын салыр тыңсар, андан кијін даоы маоја мандај dedi:

— Progress degen — өз өзүн тынсытуу үсүн ојана ојлонуп сыојарыојан нерсе! турмуş ақысыз, мааниси çоқ. Қулculуқ болмојунца — progress болвојт. Көрсүлік азсылыққа ваş іјмејинце адам валасы өзүнүн çолунан сықрајт. Біз турмуşубузду, өзүбыздын емгегибизди çенildetевиз — деп çатыр қажра қыјндатыр, емгекти көвојтыр çатавыз. Фабрикалар, маşиналар — даоы көвырек маşиналарды çасоо үсүн керек. Бул ақмақысылық. Варојан сајын çумуşцлар көвојыр вара çатат. Егинди көр алуу үсүн дыјқандар ојана керек, емгек менен тасіјаттан ала туројан нерсенин вағы егін ојана емеспи адамоја керектыу нерсе қансалық аз болсо, ал ошонцолуқ вақтылуу tileги қансалық көр болсо, ошонцолуқ еркиндік аз болот.

Балкім ајтажын дегени бул сөзде еместир, вироқ мындај қатуу, злдыу ојду биринци ојана çолу уққан элем. Çанымдаоы киші selк етп cocуојандај тоқтој қалыр, төрky асық туројан ешikti тике қарар, қулаоын салыр бир минутца тыңсар турду да, қажтадан даоы да сыбырап сылөј ваşтады:

— Тыşынсөң — ар кимге кicineden эле керек: сындырым нан çана ајал керек...

Ал, ајалдар тууралу çағырын сыбыр мен билеген сөздер çана мен оқуваојан ылар менен ајтыр олтурар, ошол çерде қарыстан уру Ваşкинге оқыор кетти.

— Beatrice, Fiametta, laure, Ninon — degen мен билеген кишілердин аттарын ајтыр, сыбырап, ајалдарда ашық волюон каролдор, ақындар тууралу аңгеме сылөды сықанаоына çейін сыланас волюон қолун маşқа келтирип, Frantsuzca ылар оқуду.

— „Syjyy çана асарсылық дыјнөну вилејт“ деп қызыр ајтқан сыбыры менін қулаоыма шақ эле тысты. Бул сөз „вадыша — асарсылық“ degen revoljutsijacыл китепценин сөз ваşы волуп васылојандыоы esime тысты. Ошондуқтан менін ојлооюон ојума сөз артықца маани берди.

— Кишілер илм издевестен, unутқарууцу, сооротууцу нерсени издеп сырет — degen ој, мені авдан таң қалтырды.

Duvaldaoы кicine saat алтыны минуттары менен көрсөткөнде мен ертең менен ашқанадан кеттим. Қардын кырткыларың кечип, инирдыу қараоы çерлер менен келе çатам. Қулаоыма бороондун ысығыры уајулат, çанақы кишини ајтқан сөздөу esimден кетпей танаоымдын бир çеринен қысыр çатқандај болот. Masterskiјге вартым çана андаоы кишілерди көргым келејт, таң çарық атыр, қардын арасында шаарда туројан кишілердин қараны көрыңгөңге çейін, мен татар қыстаоынын көцөсында ысты ваşым қар волуп темселеп келе çаттым.

Андан кијін, мен ал муојалим менен çолуқвадым çана çолуққум да келген çоқ. Бироқ мен андан кијін

emyrdyn maqsatsыздыгы чана эмгектин пайдасыздыгы тууралу dalaj сөздөрдү уqtum. Andaj сөздөрдү сабатсыз Strannikter, yj-çajы çоq çаңырыр çыргөн „Tolstoj-ular“ çана madanljatь çоqоrqu degen kишiler aйтысчу. Mындaj сөздөрдү, ieromonax dincilerdin magistrlr, çарьлыгьс вujumdardь çасаоqan Xlmikter, biolog-neo-vitalster çана ваьqa вlr çанчаларь aйтыша туроqan. Bлroq al Idejalar kийн, маоqа, ань менен вlrнci kezde тааньыqandaоqьdaj таасir берген çоq.

Bul tema tuuralu вlrнci аңгемеleşкenden kийн, otuz çыь өtkөндө оqана, mындан eki çыь murun, көптөн вeri маоqа eskl тааньы болоqон вlr çумушçудан kытсөгөн çerden ушундаj oјdu çана ошондооqудaj сөздөрдү уqtum.

Bлr kыny al ekөөвyz aадан „сырдаьыр“ olturup аңгемеleştik, al kийш kөңылыз сыжаqtuu sajasь çаqtanda „vultaqtacu“. Al orustardьn аdatьnca өзynyn oјундаоqььн, сьньн, врасьн aйтьр вerди.

— Aj aјlanajьn Aleksej Maksimovic, маоqа ec нерсенin keregt çоq. Akademiја, ilim, aeroplan — degen-derdin варь — аььq, keregt çоq нерсе, туруоqа вlr тьньс вурç çана qатыньдь volso оqана болоqону, qaалаoqan ubaqтьнда qатыньндь syjgyn da oltura вer, al qатыньдь aq neeti çана deni менен саоqа çоор вersin mьна! Siz lategentterce oјlojsuz, siz eml vizdiki volvoj çaldьньз, — siz uуlanoqan kийшisiz, siz ycyn ideja kийшiden çоqоru турat, siz jevrejlerce oјlojsuz iьnsi ycyn болoqон kийшisiz dedi:

— Jevrejler andaj oјloьvojt.

— Al tartqan papirosunun tyayn suuqа вpоqьтьр çьberip çана аньн aqçанын авajlap olturup:

— Alardьn qandaj oјloqонduoqun çajтан вилsнsi, el çараңоqь, — деп çoјdu.

Biz, kыздын kынкы aјлуу tyндө Nevanьn çeeginde granitten çasaloqan olturoqta olturduq. Ekөөвyz тең kындыз вlr тырлыу пajда, çақьыьыq iь çылавыз degen tilekten qajтвaj турoqan, вlroq natijьcasьз quру tilektin artьнда çыргөн kийшilerвiz.

Al oјlonup турduda çaj оqана сөзyn ulap:

— Siz, viz менен вlrгесiz, вlroq, vizdiki emessiz, mьна менin aјтарьm ушul. Intelegantter тьнcsьздыгьть çақьь көрьшөт, алар ezelden вeri ele вuntqa аралаьqan xristos çerdin ystьndөgy maqsat ycyn вunt сьoqарoqan сыжаqtuu, Intelegantterdin варь quру çьjal ycyn вunt сьoqарьшат. Idejalister вunt сьoqарьшат — ань менен вlrge ec нерсеge çараваoqan, сууq тумьуq, svoluctardьn варь çьjnalьр турмушта өздөry ycyn orun çоq eken-дlgin көрьшөт. Çумушçular volso revoljutsija çasoo ycyn qozоqolon сьoqарьшат, аоqа quralдь çана эмгек азьoqьn туура вөlyygө керек. Bлjlkti вlrотоло çолoqо aloqandan kийн, al mamleketke maqul болot деп oјloj-suzьu? Çоq. Bardьoqь өз aldьnca вet вeti менен тара-льр ketiьшөт, ar вlr өzyncө çorqunucqa тыьyp, өздөry ycyn тьнç volo турoqan вурç Izdejt... — dedi.

— Texnika dejsizai? Texnika vizdin moјnuвuzdu çьсьр, daoqь vizdi qatuu сьrmap воjlop çatat. Аььq эмгектен qutuluu керек. Adam тьнçтьqть qaалаjt Fabrika, ilim adamoqа тьнçтьq вervejt. Bлr kийшige ec нерсенin keregt çоq. Маоqа вlr оqана kicine yj керек volo турoqan volso, маоqа шаар сальр ubaralanуunun emne keregt вar? Qajь çerde kийшiler toптоьup çasasa, al çerde suu provodu, kanaldaьtruu, elektorloьturuu

bolot. Alarsыз çasap көргүлөcy, турмуш қандај çеңіл
болор екен! Bizde ашық, керегі çоқ нерселер көр, анын
барын интелгенттер сыңарған. Ошондуқтан мен: In-
telegentsija зыяндүү катогорija деп айтър çатбаймын.

Biz орустардај турмушту терең çана çекіндиyy тырдө
маанисиз ес ким биле албайт.

— Dux çаоһнан ең еркин ел, — деди мені менен
ангемелишър туроған киши кылып, — siz асууланбаңыз, мен
туура айтър çатаман, биздин миллиондоштон кишлерибиз
ушундај ојлошот, бирок ајтууну билішейт... турмушту ошор
қуруу керек, ошондо оған ал кишлерге меерим-
диyy болот...

Bul киши ес уақта „Толстой“ болотон емес, ана р
хизмге да берілген емес, мен анын тарихын çаққы
билымын.

Аны менен ангемелешкenden кийин, мен ериксизден
өзүмчө мандајса ошор келдим: егерде миллиондоштон
орус ели, революцсиянын оор азадын емгектен қутулуу
усын оған тартър, ошол усун çапын сапар çатқан
болсо емне болор эле? — Az емгек қылып көр çырајал
көруу кишини қызықтырат, бирок, işке ашбай туроған қуру
қыял емеспі — дедім.

Ошол кезде, Genrix Іасендин төменкы ырь менін
есlime тысты:

Men Konservatorimunbu? o, çоқ!

Men әмыр воју ким болсом ошолмун, —

Сыратымды өзгертууну сыңаймын

Бирок-сыткыл ојунду араластырамын келет.

Menin esimde қалқань бир çана революцсия,

Al kijinki болқондорқо қарақанда ағылдуу эле,

Революцсия дегенім аlette топон суу,

Alardын барын ал талқалаған болор эле.

Biroq anda çajtandy алдеп қојур,

Bilesizçо Noj ystemdyk қылағань.

Egerde ақ неетлік менен іштеге болсо,

Men sizge çардам берүүден аш тартмайн,

Dyjneny топон суу басууға десеніз,

Kemesin мен қаныберек менен атајын.

Derenkovдun дыкөны азқанакеј киреşe берер эле.
Materijaldық çаоһнан çардам алууға маңсур болотон
кишiler çана қараçат керек қылаған „іштер“ барған саян
көвеşe берди.

Andrej қамқорлық қылып, сақалын сылар, ајртүү
кишideј кылып çана оор улутунур турур:

— Bir нерсе ојлоп табуу керек — деди.

Маоја бул киши, өзүн, кишilerге çардам берүү çаза-
сына тыәлык катогорija кесілген сыңақтуу санар çана
ал çазаға көнур, бир кезде анын ашына оордуқ кел-
тире туроған сыңақтуу болур көрунди.

Men бир қанца мerteбе:

— Siz емне усун мандај қыласыз? — деп тырлы
сөз менен сурадым. Al менін суроолорума тысынбөdy
оқсојт — емне усун? деген сурооға оған çоор берди, ал
маоја тысынксыз китептин тили менен елдин оор турмушу
тууралу, елге ақартуу, илим керек екендиги тууралу
сылөdy.

— Кишiler илимди қалайт бекен, илимди іздейт бекен?

— Qaalabaоғандө, аlette қалайт! siz қалабайсызбы?

Men илимди қалалымун. Biroq мен тарих муојалимин:

— „Кишilerдин іздегені илим емес, — unутқарууcu
сооротууcu нерсе дегені есимде турду.

On çети çаштааы кишиге — мандај қурç идејанын
кезигіше өте зыяндүү, идејалар моқор қалышат, кишilerда
пайда табышайт.

Men ar qacandan bir qacan sir oqana nerseni sezgen sjaqtuu soldum: kişiler, oor, konymyş bolooon turmuşun sir saat bolso da unutup turuu ycyn oqana qazbq angemelerdi syje turoqandooqon sildim. Ajtuloqan angemede „ojdon qoşqonu“ qancalyq kəp bolso, oşon-coluq anş qazbqap uquşat. Icinde „ojdon qoşqon“ doru kəp bolooon kitepter oqana en qazbq kiter. Qazqasş ajtqanda, men kirgii tumandən arasənda syzyp cyrdym.

Derenkov səlke sahuucu dykən acuuşu oşlop tapty. Al dykəndy acqanda, tuura taq esep mənən cəqarqanda, ar sir cygyrtyyicy somoqo otuz beş protsentten kəm emes pajda tyşyygə tijiş. Bul menin esimde. Men nan səşəruucu pekardən „qol qazbş qaluucusu“ bolmoq soldum. Men „eş kişi“ bolqonduqtan, nan səşəruucu pekarəya undu, çumurtqana, majdş çana səşərqan tovarlardə uurdatsaş ycyn andəp cyrməkcy soldum.

Məna uşunetip, men murunqu coş, sulqannc podvaldan kicine podvaləya kəctym, al podvaldş tazartəp turuu menin miltetim soldu. Qozq kişisi sar arteldin orduna, menin çanənda sir oqana kişi soldu. Al menin çanəndaşy kişinin cəcş suurul, saqaly tik, aetti qurquu, kəcy kynərt ele. Oşu uqmuştuu: kicine, erdi qalnoqan qəjubada nışən eəp çatqan sjaqtuu ele. Kəcyayn cəqquzunda kyloşndəş sir nışə çəltəp turat.

Al alsette, uurdaj səştəcə, — birinci ele tyny al on çumurtqə, yc qadaqlaj undu, çana coş kesilgen majdş cətkə bolyp qojdu.

— Bul qajda kətəş? — dedim.

Al, qurbularca çəlməjəp, murdun cyjyryp turup:

— Bul bir qəzəya verilet — dedi. Murdun cyjyryp qojup: — çaa-qəş qəz! — dep qoşumcaladə.

Uuruluq qəluu qəlməş qəloşandəq bolot — dep anş işendirygə araket qəldəm. Biroq, səzymdy suluulap ajta aibəqandəqəmməş çə men daltləjcin degenime əzym bəkem tura alvadəmməş — ajtor menin ajtqan səzymdyn ijgillgi bolbodu.

Nan vəşəruucu, pekar qamər çuura turoqan jəşcliktin ystyndə çətp, terezeden çəldəzdardə qarap turup, əzyncə tan qəlbə:

— Bul maqəya yjərtət imiş! birinci çolu oqana kəryp olturatta, meni yjərtməkcy bolot! Al əzy maqəya qarəqanda, menden yc mertəşə çəş, kyky... — dep qoburap çəltə.

Çəldəzdardə qarap turup:

— Men sir çərdən seni kərgəş sjaqtuumun, sen kimde iştədin ele? Səmonovduqanda iştəgen çəqşunəş? Qozqoloş cəqəroşan çərdə iştədinəş? dep suradə. Oşondoş eməşə men seni tyşymdə kəryptyrmyñ... — dep qojdu.

Bir necə kyndən kjiin al kişinin əşdan ujqucu eken-digin sjaqadəm. Al, bardəq şartta çana qandaj uşəqtə bolso da, kyrekke syjənyyp turuptə uqtaj bəryyicy. Uqtəp sara çətp, qəşən serpiş aldə, tan qalaribq uqmuştuu bolup aetti əzgəryp, qubulup ketti. Mylk çana ujqutuuralu ajtuloqan angemelerdi çəqəş kəryyicy. Bular tuuralu işəndire syləp:

— Çəş maqəya qazəna, mylk bolup kərynet. Bardəq çərdə çəşəq turoqan qəşat-qəşat əqcalardə, sandəq-tardə, çəjundardə kəremyn. Men sir qanca mertəşə

tyşymde taanýş çerlerdi kerdym. Bir kynny tyş kerdym, monconun burcunda, kymyş ajaq-tabaqtar salınan bir sandıq kömülgen eken. Tyn içinde oşonur kettim da, narýp çarým kezdej çerdi qazdım, qarasam kömyr, ittin quu waş çatırtır. Tapın!... Bir kezde qarýstan tarsaturs wolo tyşty, terezeden bir ajal keldi qaroolcu uuru dep qıqırýp çıberdi. Men alsette qacýp kettim.

— Kılky! degen sözdy anın oozunan men kerp uqarın! — biroq, Ivan Kuzmıc Lutonın kılwejt, qılmaýp, kózyn qısbıp, wılvıretıp oşana, tanoosun derdendetip qojıucu.

Anın kergön tyşymde qızıq ec nerse dele çoq. Anın cındıq qatarı kergön tyşy da maanısız, kışını eriktirip çıberet. Emne ycın al özynın kergön tyşyn oşana arırtıp aşırtıp ajırtıp, tegeregindegi nerseler çönynde söz qılıp ajtuunu syjwögendıygıne tyşyne alwadım?

Bytkıl şaardın narı tolqundanıp: çaj satuucu waj soodagerdın qızı, zordop wergen kıljwösınwın qajta kelip, özın özy atıp öltırdı. Qızdın tasıtının artınan toptooşon çaştar, bir qanca mın kışıler wara çatıştı. myrzösınyn ıstınde studentter söz syjleştı. Biroq palisalar alardı quup taratıp çıberdi. Nan wışırıuucu pekarnıjdın qatarındaşık kicinekej dykөndögy kışıler, bul drama tuuralı söz qılıp, cuuldaşıp çatıştı. Magazındın artındaşık wölmөгө studentter çıq toloşon. Alardın qaltırıp cıqqan dawıştar, keskin ajtqan sözdery wızge, podwalıa uşulup çattı.

Lutonun maşıa qarap:

— Anın sacın azıraq çıloşan turwajıw — dedi da, art çaqınan:

— Men suunun ırımında walıq çarmar çırgön şıjqatıu ekenmın. Qarýstan palıtsıja cıwırtıp qaldı da: toqto, bul qılöşanın emne? — dedi. Ec çaqqa qacıuşıa cama kelwej qaldı, suuşıa kılrip kettim da, cocup oşonur kettim... — dedi.

Cındıq, qajdadır anın konylynın sırtında wölup çatsada, bir az uwaqıtın kılın ele, al wölkө sata turşan çerde şektyy bir nersenin nar ekendıgın sezdi. Dykөndө sooda qılıuşıa çana waj turşan, kıl ep oquuşıa oşana çaraj turşan qızdar sooda qılışat: dykөndө sooda qılöşandar: qoşojundın qarındaşık çana anın çoldoşu, weti qızıl, kızı syjkymdıy cön qız. Magazıngө studentter kelışıp, kerpө cejin olturup, bir nerse çönynde qatuu qılqırıp çana aqırın şıwırtıp syjleştet. Qoşojun anda-sanda oşana kelet, „qol qawış qılıuucu“ men oşana wölkө satuucu çerde bir tyrlıy wışqarıuucu şıjqatımın.

— Sen qoşojundın tuuqan wolosunı? — dep suradı, Lutonın menden, — çө seni kıljwө qılajın dep çırtıwı? ja? kılky. Anda studentter emne ycın çırtıwı? qızdar ycın çırtıwı... oşondoj de. Andaj woluuşıada mymkın... studentter qızdarıa kerp qızıqıwıstan wölkөny kerp çeset dejmın...

Kyn şajın deerlik, erten menenki saat wış — altında nan wışırıuucu yjdın terezesıne kөcөdөн qısqa wıttuu qız kelet, qızdın denesi ar tyrdıy kөлөmdögy çarım şarlardan quraloşandaj wölup, dawış saloşan qarqa oşşop ketet. Çılaq ajaq wıtın terezenin aldındaşık cuşıqıuşıa salıp çıberıp, terezeden:

— Vanjal dep çaqırat.

Qızdın wışında ala-wıla wölöşon çooluşı wı, çoo-

alır kelgende, men eriksizden kylyp çäerdim. Al ki-
şi menin çanyma bir sekuntca toqtoj qalır, meni tike-
qaradı, men çyrögymə qojur çäergen sijaqtuu seki-
rip kettim. Bexterov saqalın erwendetip, ooru menen
angemeleşip çatqanda, men hetimdi ısq cajoja kyjgy-
zyp alojan sijaqtuu alağanım menen betimdi sıjraj
berdim.

Ooruluu kişi aqırın sözyn uquzvaj syjler, çeninen
uzun qolun cıqarır qojur, uzun salaalarnın sorojtur,
bir nerseni talap qılır çattı. Menin kəzümə ooruluu
kişinin denesi toqtoosuz sozulup, əsyp çatqandaj, al
oşol ordunda turup, maqja çetip, qararajan qolu me-
nen meni kekirtekten aluucudaj volup kəryndy. Anın
səəktyy betindeki ynyrejgən qara kəzynyn qaar cı-
qır, qorqutqandaj çiltırap turdu. Çbjırma caqtı stu-
dent al qalraoş buzuq kişini qarap turuşat. Student-
terdin azbraaoş aqja kylyp, kərcylygy qajotırır, voor
ooruqandaj voluşat. Uzun kişinin çanojan kəzynə salı-
tırqanda alardın kəzdəry qadimkidej kərynet. Ooru-
luu kişi qorqunuctuu, anda bir cođ nersə var sıjaqta-
nat.

Studentter tınc olturuşat, professordun yny çana
cıqat, anın suruusunun artınan, qırıldıajan ajbat-
tuu dyləj davış cıqat, al davış çerdin artınan,
çansız aq duvaldan cıqır çatqansıjt. Ooruluu uzun
kişinin qbjmıb, Arxirejdikindej çaj çana salmaqtuu
volup çattı.

Tyn icinde kelip, men al uzun kişi tuuralı ır çaz-
dım. Al ırdı „vijləöcylerdyn vijləöcsy, qudajdın dosu
çana keçeşisi“ dep atadım. Anın elesi kəpkə cejin
meni menen çyryp, çaşooqo tosqoolduq qılır çyrdy.

Kecki saat altıdan vaştap ertesi kynky tyşkə cejin
iştööcmyn. Kyndyz ujqumu qandırır aluucumun,
qamırdı çuurup qojur, al acıoşca, acıoşan qamırdı
pecke salır qojomunda, çumuş arasında, kicne ara-
colo volo qaloqanda çana kiter oqujmun. Men az-azdan
çumuşqa maşoja vaştajan sıjın, pekar çumuştı maqja
kəvyrek oodarır, əzy az iştej vaştadı. Al meni erke-
letkenir, tan qaloqandaj:

— Sen çumuş qılıuqja zeendyy ekenin, ıtr çıl eki
çıldan kişin sen əzyçə pekar volosun. Kyky. Sen
çaşın, sezyndy uqvaj, sezyndy sıjlavaj qojotqo... decy.

Menin kiter oquuqja qızıqqanımđ al çatırca emes:

— Sen kiter oquqanca, uqtap alsan cı — dep al
maqja qamqorsup keçeş vere turojan. Biroq menden-
qandaj kiter oqur çatasın — dep ec qacan suracı emes.

Anın es dartının vaar, kərgən tyşyndə, qazınada
çana tegerek kelgen, butu qızca qızda volucu. Qız
kəp ubaqtarda tyn icinde da kelip turucu. Qız kel-
gende al, qızdı qoroodoqı un salojan qartın ys-
tynə eercitir alır ketyycy, çə volboso kyn suuq volup
turojan kezde murdun çyryp maqja qarap:

— Çarım saat eşikke cıqır tursan — dej turojan.

Men cıqır vıra çatır: bul əndyy syjyy kitep-
terde çazılajan syjyugə oqşooqonu şumduqo dep ojlocu
elem.

Magazindın artındaqı kicnekej yjde qoşojundun
qarındaş turcu ele, men al ycyn samoor qajnatamın,
ıbroq, anı kəp kəryny qaalavajmın — antkeni, anı me-
nen volqondo men əzymdy oqojsuz sezyucmyn. Qızdın
valanqındaj volqon kəzy maqja birinci kezikkendej
ele qadalır qarajt. Anın kəzynyn tyvyndə kylyndəgən

bir belgi var, al kylyndee maqja bir tyrluy şyldyq qylyp
kylgen şyjaqtuu bolup korynet.

Mende kyc kcp ele, men weş put kele turojan qar-
tardy keteryp, taşyjanymdy pekar awajlap turup:

— Senin kycyñ yc kişinin kycyndeñ, biroq, eñin
çoq! wojuñ uzun bolojonu menen, warb bir egyzdeñ ele
barsyñ decyy.

Men kitepterdı kcp oqujandyqyma qaravastan, ыр-
lardy oquunu çaqşь kercymyn, çana ezymda çaza waş-
tap „ezymdyn sezym“ menen syjlacymyn. Ajtqan
sezymdyn, tilimdın oor ekendigın ezym sezemın. Oşon-
doj bolso da tereñ cataşqan ojumdu oşol sezdcr menen
ojana ajta ala turojandaj bolom. Keede maqja çat bolojon,
men syjlögen nerselerge qarşь cыojьp, odono syjlöjmyñ.

Menin muqalimderimdın birl bolojon, matematik, stu-
dent maqja:

— Qandaj syjlögenyñyzdy şajtan wlsin, sez menen
emes, ele tarazanyn taşь menen syjlöjsyz! — dedi.

— Çalьp, men ezymdy çaqtьruucu emesmin. Mьn-
daj aval çaş epyrym çigitterde kcp bolot; men ezymdy
kişi kyle turojan, odono dep kercymyn. Menin betim
seektuy, qalmaqtьqandaj dawşьm ezymc waojьnbajt.

Qoşojundun qarındaşь bolso, avada ucup ojnoojon
qarlıojac şyjaqtuu eptyy, ыdam. Biroq maqja qьzдын
qьjьmьnnn çentldigt, anyñ tegerek, çumşaq kelbet
qajcь kelgen şyjaqtuu korynet. Anyñ çyryş, turuşunda
bir tyrluy atajlap iştegendik var. Anyñ dawşь quba-
nьctuu cыojat, kcp kylet; al qьzдын şьnqьldajqan kyl-
kysyn uqqanda icimden: birlnci kergendögy kejpimdi
unutsa dep turatqo dep ojlojmun. Men al tuuralu unu-
qum kelbejt, maqja oşol şyjaqtuu qadimkidej bolwoj

turojan nerseler qьmbat, maqja andajlardьn boluwoja
mymkyn ekendigın, wlorun ыlyygө kerek ele.

Kece uwaqta al qьz menden:

— Emne oqup çatasыз? — dep surap qalat.

Men aqja çooptu qьsqa beremın da:

— Stzge any ыlyynyn emne keregt var? dep men
qajra anyñ ezyñen suraoyьm kelet.

Bir kyny pekar ezyñyn coloj but qьzьn erkeletip
oturup, maqja qarap, dawşьn ezygertyp:

— Minutqa cыoja turcu. Ej, qoşojundun qarındaşьna
barsan bolwojbu, emne ycyn weker çyrosyñ? Student-
terdi kercwjsyñby!... — dedi.

Al eger dawşь bir nerce ajta turojan bolso waşьn
tarazanyn taşь menen talqalamaqqa uwada qьldьm da,
eşikke qartьn ystync wruwoja cыojьp kettim. Boş ça-
wlojan eşiktin acыojьnan qulaoyьma Lutanındın:

— Men aqja emnege acуulanmaq elem? Al çindı
kişige oqşop ele kitepke asьlyp qaldь... — dep, ajtьp
çatqan sezyñ uqtum.

Aldьnqь yjde cьcqandar qьtьrajt, nan waşьruucu
yjde qьz ontolojt. Qoroşojc cьqsam çaj ojana majda
çamojьr seweler çaar turuptur, ыroq tumcuojup ketey-
deñ ьbьq çыojac kyjьp çatqan oqşojt, avada kyjyktyn
çьtь kelip turat. Tyn ortosu oor ketiptir. Belke sata
turojan dykөndyn mandajьndajc yjdyn terezesi acьq.
çana yjdyn icinde kynyrt çarьq bolup turat. Bireonyn:

Varlamij oolujanyñ

Altьn waşьn tarajьn.

Kylyp turat, al çalmajat

Kylgөnderyñ qaraqьn —

dep ьrdajany uqulat.

Pekar tizeslnin ystynə qəzən olturozuzup alojan səjaqtuu, men daqə ojumda Marija Derenkovanı tizeme olturozuzup kərəm, biroq, andaj voluu mymkyn emes— dep sezemln, al qorqunuctuu da.

Tyny voju tənəastan
Araq icip ərdaşqan.
Daqə qaj bir işterge
Qol sunuşqan, çarlaşqan.

Birigip ajtqan xordun icinde tyjdəktəlyp—o degen davəş qalın çana pas volup səyat. Eki qolumdu tizeme qojup, enkejip, terezegə qaradım; terezegə tartqan pardanın ar çəatınan tət vür cunqurda, vozorojon duvaldə çarəq qəlpə turojan, coqusuna kək qalpaq kijgizgen kicinekej lampanə kərdym, lampanən aldında vətın terezegə qaratəp, bir qəz qat çazəp çatat. Bir kezde vaşən kətəryp, cekesine tyşkən cacən qalemdin qəzəl savv menen ondop qojdu. Qəzdən kəzy syzylyp vətı kylymsyrəjt. Qəz çazojan qattə kanvertke saldə da, konvertlin cetterin çalap çelmdəp, stoldun ystynə taştadə. Qattə qajta qoluna aldə da, konvertti çərtəp qattə oqudu, qattə çanədan vaşqa konvertke saləp, stolə o vəkətpər olturup, adiresin çazdə, andan kijin qattə daqə qoluna aləp, aq çelekke oqşotup, avada çəlpildətti. Tegerenip eki qolun vlijetip, təşəgy turojan vürctü kəzdəj vardə, vürctan qajra turup, kəjnəgyn cecti. Al ijni tegerek, toluqca kelgen qəz eken. Bir kezde stoldun ystynən lampanə aldında, vürctü kəzdəj vərəp, kərynəj qaldə. Adam çaloqəz turup əzy-menen əzy syjləşkənyn vajqap tursan, al çindidej volup kərynət eken. Əzynyn yjynyn icinde qəz çapadan çaloqəz

taq qalardəq turojandəqən ojləp qoroonun icinde arə vəri vaşəp çyrdym.

Bir kezde çeerde, student çiglit kelip, ynyn aqəryn səyatəp, şəvərap qəzoja bir nerse ajttə, qəz quuşuruluq, murunqusunan da kicireje tyştə, cocurqəojandaj qarap, qolun arqasəna çə volvoso stoldun astəna çəşərdə. Al çeerde çiglit maqə çaqəb emes, taqəb çaqəb emes.

Çooluqun vürkənyup, tənəlip vaşəp vutu qəsqə qəz səyatəp kele çattə, al qəşəldəp:

— Nan vəşəra turojan çerge var... — dedi.

Pekar qamərdə çuurup qəojəon çerdən aləp vətəyətəp çatəp, əzynyn syjgen qəzənən taləvəastan, qandajca kənyəl sooroto turojandəqən ajta vaştadə. Men əzymcə:

— Məndan arə men emne qəlamən? — dep ojlənom.

Çaqəb turojan bir çerde, vürctə menı vaqtəşəzəddəq kytyup turojan səjaqtuu volot.

Bəlkə satuucu dykəndyn işi çaqəş çyryp çattə. Derenkov kənirək nan vəşəra turojan çerdə izdəp çyrdə, daqə da bir pekərnijdin çardamcəşən çaldamaqəb voldu. Bul eñ çaqəş. Məndə iş eñ kəp, ajavaj carçajmən.

— Çanə nan vəşəra turojan çer voləjəondo, starş çardamcə volosuq, saqə ajəna on som vər dep ajtamən, maqulbu? — dep pekar maqə usada qəldə.

Mənı starş çardamcə qəlpə alsa aqə pajdaluu ekenin mən vileyin. Al iştegendı syjəjt, mən vəlsom iştegendı çaqəş kərəm, avdan carcoo maqə pajdaluu, çandən tənəşəz dyvyrın vasat, adamdən çənəştəq napsisln toqtotot. Biroq, oquoqə mymkyndyk vərəjt.

Pekar maqə:

— Sen kitep oquəandə taştasənç senln kiteptərindı çəvçan çəp ketse da çaqəş volor ele. Sen qantip ele

tyş kərəcə qojmoq elen? Balkim sen tyş kərəsyn o, aıroq, ajtuudan çasırsan kerek! kylky. Tyş ajtuuda zıjanduu ec qandaj nerse çoq, andan qorquunun keregi da çoq... — dedi.

Al, meni erkeletip, sıjlaıjan sıjjaqtuu kərynet, çə bolsoso qoşıjundun kəz vol dep, qojup qojıjon kışis dep qorqot, aıroq, eptyylyk menen tovarlardı uurdaj beret.

Taj enem əlyp qalıptır. Men anın əlgəndygyn anı kəmgəndən kışin çetı çuma ətkəndə, menin atalaş tuu-ıjanımdın çazıjan qatı arqılıuu sıldım. Zapetaja qojul-ıaj çazılıjan qasqaca qatta mındaj dep çazıptır: kempir cirkəənyın çanında qajır surap çyryp, qular ketip butun sındırıptır. Segizinci kyny — „es ucun sılbeı qalıptır“ kışin men bır tuuıjanım menen qarın-ıdaşım ekə ten aman esen ekendıgin sıldım. Al ças valdar kempirdın kəzyn qarap, anın qajır tilep çyryp taar kelgenı menen çansaqtasıu ele. Alardın, kempirge doktor saqrıuuıa da aqılı çetəeptir.

Qatta mına mındaj çazılıjan ele:

„Anı Petropavlovskıje qojduq, varıvız çıjılıp varır kəmdyk, qajırçılarda anı çaqş kəryucı ele, alarda bız menen qoşo varır bılaştı. Atamda bıladı, bızdı quup çıberıp, əzy myrzənyın çanında qaldı. Bız tal, çıoactardın arasında turup anın qandajca bılaıjan-ıdıjın qarap kəryp turduq, al da çaqında əlet“.

Men bılaıjanım çoq, aıroq bul qavar maıa muzdaj suuq tıjgendıgi esimde. Tyn icinde qoroodo otundun ıstıynde olturup, tajenem tuuralu, taj enemdın varlıq kışilerge ene sıjjaqtuu volıjonduıjon, artıq aqılduu ekendıgin sırəge ajtsam dejmın. Bul çənynde ajtsam

degen oor tilek mende kəpkə çejın çyrdı. Bıroq ajtuuuıa ec kim volıjon çoq. Aqrında al tilegtm ajtılvastan çyryp çanıp kettı.

Men al kyndərdı kəp çıldar ətkəndən kışin, uulu-ıun əlymy tuuralu bır arasakectın, al menen sıjıjəşkəndıgy tuuralu. A. P. Çəxovdun çəndəq menen çazılıjan anğemesın oquıjandan kışin ıjana esıme tyşyrdım. Oşol qatuu qajılıuu kyndərdə, menın çanımda atta, itta volıoıjonduıjuna çana oşol kezde çəçqandarıa dar-ıtımđı, armanımđı ajtır, çerımdı çazıvıandıoıjıma əkyndım. Bız nan vışırıucı çerde al kezde çəçqan-ıdar en kəp ele çana men çəçqandarıa çaqş, dostuq mamıle qılıu elem.

Menın çanıma kelıp şaar vaşçıvı Nıklıforıç qıştaj ajlıana vaştadı, anın denesı vəkem, qırdıroıjan saqalı kymıştəı çılıtırıaq, qıldaj qatuu ele, al saqalıb durus-ıtar qırdırıp çyrcı. Nıklıforıç maıa kılımsıyırəp qarap turup:

— Men, senı kiteptı kəp oquıt dep uqtum? Maselen qandaj kitepterdı oqudun, ajtalıq—olujalardın turmuşu tuuralu çə sıllıjanı oquduııı?—dep suradı.

Men sıllıjanı daıj oquıandıoıjımdı, olujalar çənynde çazılıjan kitepterdı oquıandıoıjımdı ajtqanda, Nıklıforıç taı qaldı, anın oıloıjonu ordunan çəqraj qaldı oqşojt.

— Oşondoı! oquu degen zakon vojıunca rajdaluu emespi? N. Graf Tolstojdun çəıarmalarından oquıjanııı varıv?—dep suradı. Tolstojdun çəıarmalarından oquı-ıjanımın. Bıroq, men oquıjandar, palısalar qızıqqan çəıarmalar volıvoj çıqtı.

— Bul, kışının varı çaza ala turoıjan qadımkıdej çəıarma dejlık, kee bır çerlerındə al poıtorıo qarş

çazıqlan dejt. Oşol çerdi oquş kerek ele! — dedi. Al ajtqan „kejbir çerlerin“ men gektoğrafta vasıloğanınan oquğanınan, sıroq, alar maşa qızıqsız keryngön ele, al çenynde palıtta menen talquulaşuunun keregi çoq okendigin men ailyucymyn.

Kecöde çyryp, bir qanca mertevö aqemeleşkenden kijin:

— Menin yjyme caj icyygö kell! — dep cal caqıra turoşan boldu.

Men alsette anın oşloşon oşun tyşyndym, oşondoş bolso da aşa varoşım keldi. Bul çenynde estyy, aqılduu kişiler menen aqıldaşqanında, alar: egerde sen anın kicil veşildiginen, urmattaşqanınan vaş tartsañ, al kerp kynem sanajt, andan kere varoşın — dep keneş verişti.

Men Nikiforictikine qonoqqo vardım. Anın kicinekej yjynyn icinde orus pecl turat, eki kişilik kerösettin ystynde tışın qızıl cüt menen tıştaşqan çazdıqtar turat, yjdyn icinde daqı şkaş, idiş ajaq, stol, eki orunduq çana terezenin aldında bir skamejke turat. Nikiforict Mundirinin topcusun cecir çiverip, yjyndögy çaloşız terezegin denesi menen çaar alıp, skamejkede oturdu.

Meni menen qatar, kökyrögy cıqqan, kögylçyn közy oşnoqtoşon, qızıl cırajıuu, çaşş çıjırmalar camasında kelgen anın ajalb oturdu. Ajaldın qızaroşan erdi, bir tyrlıy tyjrylgön şıjaqtanat, yny acıulanandaş, quroşaq cıroşır çattı.

Polıtsejskij maşa mındaş dedi:

— Silerdin nan vışıra turoşan çerge, menin Sekletaja degen vuzuloşan, çyzy qara qızımdın varıp çyrgöndygy maşa maaly. Ajal degendın vaar çyzy qara! — dedi.

Анын аялы:

— Аялдыñ ваарыбы? — деп surady. Nikiforict көрөкөмдөр көмөldyryктөр өөр тоқуқан ат şıjaqtuu, medelderin şaldıratıp:

— Ваары! dedi. Aldında turoşan cajdı көлөyp алıp uurtady да, тамşаныр алıp, murunqu ajtqan sөzyn daqı çajtalady:

— Көсөдөgy ajaldardan vaştar... padışa voloşon ajaloşa dejre çyzy qara, şermende! Ajal padışa Solomon padışa degen, oşnoşuna miç caqırtım kelgen cöl arqıluu varıptır. Ekaterina padışаны alsaqta, uluu degen menen... — dedi.

Al, bir ot çaoşır çyrgön çıgittin padışa ajal menen bir tyn vırge çatıp, serçantıbq daraçasınan tartıp, generaloşa ceşin vardıbq cındı, daraçаны aloşandıbı çenynde toluqtap ajttı. Nikiforictin ajalb kyjөөsynyn ajtqandarın көnyl qojup uşup, anda-sanda erdin çalap, stoldun astınan menı butumdu butu menen tyrtyp qojup olturdu. Nikiforict өзynyn aqemesin çaj sonun sөzdөр menen syjlep olturup, maşa bilgizbesten, aqemesin vaşqa çaqqa burdu da:

— Mındaş çaqta Pletnev degen birinci kurstun studenti var — dedi.

Ajalb ulutunup qojdu da;

— Suluu emes, al mındaş çaqş çıgit — деп qojdu.

— Kim?

— Pletnev mırza.

— Birinciden al mırza emes, al oqup vytкөnde mırza volot, azығынca al çөнекеj oşana student, miç degen studentterdin biri. Ekinцден çaqş degenin emne? деп surady ajalınan.

— Şajbr çaş.

— Birinciden çaman sîrkte ojnooion quudul dele şajbr...

Sîrktin quudulu aqca ucyn çana şajbr bolot.

— Pêş! ekincliden dæbet qaalasa' kucyk bolot.

— Sîrktin quudulu, majmuloğa oqşooion eme...

— Pêş! dedim oqo, saqça, uqtuñbu?

— Oova, uqtum...

— Uqsan, oşondoç...

Nikiforic ajalın toqtotup qojdu da, maqça:

— Mına sen Pletnev menen taanış vol. Eñ qızıç qıgıt! — dep keçeş berdi. Nikiforic menin Pletnev menen kecede birge çyrgöndygymdy bir nece mertebe kergen, oşonduqtan men aqça:

— Biz taanışmız — dedim.

— Oşondoçbu?... — dedi.

Sazynde ökynyctyk bar ekendigi bilindi, ezy da bir tyrlıy dal bolqonsup, cayıpanda, medelderi da şaraq-tadı. Men saq boldum: Pletnevdiñ gektoğrafqa bir tyryy baraqcalardı vızır cıqarır çyrgöndygy maqça belgiliy volucu.

Ajal meni vutu menen tyrtıp qojup, caldı oqo veter öceştyrıp çattı. Cal bolso unyn kerip ajtqan sözünyn qujruoion arı, veri vurup çattı. Ajalın tentektigi anın ajtqan sözün uqıuğa tosqoolduq qıldı, anın davisı pas bolup qaldı. Anın davisın özgergendygin daqı vıjqaj alıaj qaldım.

Al menden:

— Kezge kerynbögen çır var, vılestıñı? — dep suladı da, bir nerseden qorqqon şıjqatuu, cöçök kezy menen meni qarap qaldı.

— Padışa imperatordu çergemış degin...

— Ajal çulup alqandaj:

— Oj, al emne degentiñ! — dedi.

— Sen uncuqraj olturoqun! Aqmaq,—men anı kemi-tyy ucyn emes, acıq tyşnyktyy bolsun dep ajtır çatamın bajtal, samoordu al... dep ajalına aculandı. Nikiforic qaşın qaqır qojup, kezyn syzyp ajtır çatqan sözün daqı uladı:

— Men ajtqan kezge kerynbögen çır, çergemıştın çelesı şıjqatuu. Al imperator Aleksandr aziretinin çana vaşqalardıñ çyrgynen cıqat, gospadin ministirlerden ötyp, andan gubirnadırlarğa ötyp, andan vırlıq darıçada qızmat qılqandarğa maqçada, eñ aqırqı soldatqa da çetet. Al çır vaarın vıjlaştırat, anın kezge kerynbös cesı volup padışacıl mamleketti qılmdar voju bekem qarmap turat. Poljaktar çöötter çana Anglıjanın mitaam koroluna satılqan orustar al kezge kerynbögen çıptı mymkyn bolqon çerde yzgyş kelışet, alar, elge qamqorduq qılır çyrgönsyset! — dedi.

Stol arqılıu eñkeçir maqça qarap qorqutqandaj şıvırap:

— Tyşyndıñay? uşundaj—dep surajt—men munu saqça emne ucyn ajtır çatamın? Seni menen iştegen pekar seni aqıldıu, aq neet dep maqtajt. Sen özün çaloğız turasın. Silerdin vөлke sata turoğan çerге studentter көp kelışet eken. Derenkovdun yjñe tyny voju olturuşat eken. Eger bir ele kışi vırır çyrse tyşnyktyy volur ele. Kөp kışi vırat eken, aqça emne dejstın, ja? Men studentterge qarşı ec nerse ajtımın. Bygyn student bolqon menen erteñ prokurordun çoldoşu bolot. Studentter çaqş kışiler, vıroq alar tezrek rol ojnooıç

ашоқбат. Ал, еми падышанын душмандары аларды çолдон адаштырат! Тышындыны? дақы айтамын...

Бироқ ал сезын айт айтр çетіскен çоқ, ешк асылды, ешikten murdu қызы, тармалданоған вақына қажыс Ілгі ороқон, қолуна сөтелке арақ алоған, озы Ісір қызыр қалоған бір кісінекей абысқа кіріп келді да.

— Дојвуну çылдыралыбы?—деп surady, ешikten кіріп келген calдын көңулы көтөргыкы.

— Menin қажын атам, ажалымын atasы! — dedi Nikiforic qavaqын bykөp.

Бір қанца минuttan кiјin мен қоштошур сөзәр кетtim. Ажал менin artымда ешк қаар çатыр:

— Bulut қандај қыр-қызы, ot сьjaqtuu!—деп сьвьradь.

Asmanda кісінекей altын сьjaqtuu bulut қалқыр turdu.

Men oqutuucularымды таарынтқым келсөйт, ошондој болсо да, аларға қарақанда Budocnik Nikiforic мамлекеттик mexanizmdin қuruluшun ceckindyy çana көзге көрөнөрлык қылыр тышындырды. Бір çерде çөргөмыс olturat çana ал çөргөмыс olturoған çerden bytkyl турмушту сьрмаоған „көзге көрөнөген çip“ сьчат. Men tezden ал çiptin ucu kez келген çerden allyuny, sezyuny yjrendym.

Кec кiрiп, тын болқондо қоқојундун ажалы dyкөнyn çарты да, мені қақыр алыр, Nikiforic менен менin эмне сьйлөскөнымды билгін деп айтты ele dedi. Ал менin айтқандарымды быт uqqandan кiјin қорққондој:

— Ај, қудай ај!—деп вақын çайқар, сьсқан сьjaqtuu бир буртан екinci бурца çыгуыр çырды.

— Emne nan вьсьвуucu pekar sizden ec нерсе suravaјыбы? аньн сьйир çыргөны—Nikiforicтин туоқаны эмеспи? ань quus керек—dedi ажал.

Men ешиктин босоқосунда ань көzymdyn astь менен қарар турдум. Ал „сыгөны“ деген сөзды бир тырлы çай айтты, аньн мөндая айтқандықы маоја қаққан çоқ. Pekarды quus керек деп айтқаны да маоја қақырды.

Ажал çалдырар мenden бир нерсе suraqандај:

— Eң сақ болқун — dedi бироқ, мен аньн suraоған суроосuna тышынвөј қалоған сьjaqtuu болomun.

Ал екі қолун арқасына алыр қақырар, маоја қақырдыр келді да:

— Siz эмне уcyn ar uvaqьт qavaqьдызды bykөp çыросыз!—деп surady.

— Çақында менin тај enem өлып қалды.

Menin бул айтқан сөzymды ал tamaша қылыр:

— Siz ань ең қақыс көрөу belentz? — dedi.

— Oova sizge вақыа ec нерсе керек емеспи?

— Çоқ.

Men andan келіп, тын icinde olturup бр çаздым, ал çазоған ьрымдын бирinci çолун:

— „Siz өзүныз ојлоқондој емесиз“ деп çазоғандықым esimde..

Studentterdi mymkyn болқонсо бөлке sata туроған dyкөнгө аз келтирөгө cecim boldu. Алар келбегenden кiјin, мен китеп оқуқанда kez келген тышынкысыз сөздерды ec кiмден surap алуоға mymkyn болөј қалды. Çana қызырған маселемди сөтөк дептериме çазыр ала вақтадым. Бироқ, бир кыны, çарçар uqtар қалыртмьн. Pekar менin çазоғандарымды оқыр алыртыр. Ал мені ојоқотту да:

— Sen эмне çазоғанын? Emne уcyn Garibaldi Koroldu quuoған емес? деп çазырсьн, „Garibaldi“ деген эмне? — Koroldu quuoја болөбу? — деп surady.

oquj turqandbojbn çana bul kitepti „murunqu narodo volets“ Giorgij Plexanov çazojandbojbn ajttb.

Qaraqojda biröö:

— Bilesiz? — dep qojdu.

Bul çasbn sbrduu çart menl tolqutaj; sbrduu poezija-çoojorqu poezija emespi. Özymdy erten menen cirkeäde qbzmat qblojan dincil kiši sbrjaqtuu sezemin, birinci mertebe xristijandar esime tyšty. Yjdyn icinde quçuraqan dabış köterylyp, ajtblajan sözder uojula baştady.

Kimdir biröö, burc çaqtan:

— Bolsoqon emel — dep qojdu.

Tigindej çerde qaraqojlyqta bir tyrluy çez çyltbrap körynyp, ilgerki rımdin askerlerinin başbna kije turojan qalpaqbn eske tyšyrdy. Men pectin coqu oqo dep ojldum.

Yjdyn icinde aqbn sbqqan pas dabıştar cuuldajt, qaraqojda cuuldar sbqqan çalbnduu sözderdy çana kimdin emne ajtbr çatqanbn tyšynyp bolsojt tereze çaqtan menin başbmda kylky aralaštbr biröö:

— Oqujbuzbu çe çoqu? — dedi.

Munu ajtqan uzun cactuu çigit eken. Baarb çbm-çbrt boldu. Kitepti oquojan kišinin çana dabış uojulat. Şirenkeler çaqylbr, papiroştun ottoru çyltbrap, ojjo batqan, quuşurulojan çe közyn alajtbr çaldbraojan kišilerdin betterin çarbq qylat.

Kitepti oquu uzaqqa sozuldu, kiteptin qurc, uctuu sözderi maqja çaqsa da, andaqy sözder işenerdik bolup çenil ojjo tyşse da men uojudan carcap kettim.

Bir kezde kypögen çerden kiter oqup çatqan kišinin ynyn kesip, uojup olturojandardbn arasbnan biröö:

— Renegat! — dep cuuldar, qarşylbq çblojandbojbn bildirdi.

— Şıldbraojan çez...

— Bul baatbrlardbn tögylgön qandarbna tykyrgendyk.

— Generalov, Uljanovdu darqja asqandan kijin...

Terezenin aldında olturojan çaş çigittin:

— Mbrzalar, sögyp tildegence, negizdyy qarşylbq körsötk bolsojau? — degen yny çyqtb.

Men tartıştb syjbejmyn, uqada albajmın, qbz anda- qandardbn pikirlerin asajlap olturuu maqja qbjbndbq qylat, ar qacan söz talaşbr tartışqandardbn özynyn ojun berögendiklerine çbdaj albajmın.

Terezenin aldında olturojan çaş çigit maqja ijilip:

— Siz Peşkov degen bökocy emessizbi? — dep surady. — Men Fedosejevmin. Biz taanşbr alsaq çaqyb bolor ele. Mındaqy uu-cuu köpkö sozulat, bizdin mında qylar işibiz çoq, mında rajda az, çyrynuz ketelik? — dedi.

Fedosejev çenynde men murunda uqgan bolucumun, al çastardbn bir mbrqtb ijrimitn ujuşturdu degen. Maqja anbn qubarojan, acuulu beti, tereç közy aadan çaqtb.

Fedosejev meni menen talaada kele çatbr, menden çumuşculardbn arasbnda taanşbn varbb, emnelerdi oquduñ, boş uvaqtn köppy dep surady. Söz arasbnda

— Men silerdin bökö satuucu dyköynör tuuralu uqtum, qbzq, emne ycyn siler bolsoqon iş menen uabta bolosunar, anbn silerge emne keregi var? — dedi.

Bir az uvaqtan beri men özüm daqy anbn keregi çoq ekenin sezip çyrcymyn. Men aqja öz ojumdu ajttım. Menin ajtqanbma al qubanbr ketti, qolumdu bekem çybbr kylyndöp turup, bir kynden kijin başqa bir çaqqa

yc çumaoja cejn varıp kele turoqandıoyn ajttı, andan qajtqandan kijin, qajsı çerde, qandajca çoluquşarın-
vızdı vıldıryyge usada berdi.

Belke satuucu dykəndyn işi çaqıy çyryp çattı. Menin ez vaşəmdən çajı nacarlaj vaštadı. Çanı nan vışəra turojan pekarnijge kəcyr keldik. Menin atqara turojan mildetterim daqı kəseje vaštadı. Men pekarnijde da iştejmin. kvartirlerge, akademijaqa „aq səək qızdar-
dın institutuna“ belke taşp alıp varamın. Qızdar menin karzinkemden belkələrdy tandap çatıp maşqa qat berişet, kəp usaqarda qattar qooz varaq çaqazoja çazılqan bolot. Al qattardı alıp oqusan, icinde çaş vala çazojan səjaqtuu çazojan qattı, ujat səzdərđy kəresyn, şajır, taza, kəzdəry valıyldap çanojan qızdar karzinkenı tegerektep, şoqtounup, qızarojan kicnekej alaçanı menen yjylgən belkələrđy oodarıştırtıp çatqanda — men alardı avajlap qarap, qatta ujatsız səz-
dərđy çazojan qajsınıvış boldu eken dep vilyyge tıvışamın. Balkım ujatsız səzdərdyn masqaralıq maanisin əzdəry daqı tyşynəej turoqandır? „Bulojanıvıç“ kənyl „soorotuucu yjdy“ estep:

— Oşol yjlərdəgy „kəzge kərynvəgən çip“ uşul çerge da çetkeni? — dep ojloymun.

Qızdardıñ icinde kəkyrəgy toluq, murdu çoon vır qız. meni korridordo toqtotup aldı da şaşqalaqtap aqırın çana:

— Egerde uşul qattı adresine çetkiriş alıp varıp versen, men saşqa on tıjın vərəmin — dedi.

Qızdıñ erkelep ojnoqtoqon kynyrt kəzynən çaş şoroqolop, meni qaraşanda erdin vəkem qımtıp, çaaş, çulaş qızarıp ketti. Men andan on tıjın albastan

bergen qatın alıp, sot palatasının myçələrynyñ vırə-
nyñ uuluna alıp varıp verdim. Al men qat alıp varıp bergen çigit uzun vojluu, çaaşında qotur volojondoş qızıl taqtar var ele. Al çigit alqın dep maşqa ely tıjın berdi. Men alsajmın dedim. Bergen aqçasın, qajta əzynyn şəmın cəntəgyne saldı, vıroq, cəntəgyne çazdıñ salqandıqtan aqçası çerge tyşyp çacılıp ketti.

Beş tıjındıq çana çetti tıjındıq aqçalardıñ tuş-tuş çaqqa çacılıqandıoyn dal volup qarap turdu da, qol-
dorun vəkem syrtyp, varmaqtarının muunun qalçıldı-
tıp, oor ulutunup:

— Emı emne qıluu kerek? qoş vol! men ojlonuum kerek... — dep qovuradı.

Anın emneni ojloqondıoyn vılvejmın, vıroq, men qızdı ajap kettim. Kəp uzavastan qız instituttan çooq-
lup ketti, men aşqa on vėş çıldan kijin çoluqtum, Kırmdaş gimnazjalardıñ vırinde muşalim eken, quroşaq usıq oorusu menen ooruptur. Al dyjnədəky vardıq nerseler tuuralı syjlədy, turmuşun zapqıvın tartıp, azavın kərgəndygyn ajttı.

Belkələrđy taşp, çetkiriş vıtkəndən kijin, men uqtoş ycyñ çatuucumun. Keçinde, tyn ortosunda belkə-
lərđy dykəndərgə çəqarmaş volup, pekarnijde iştejmin. Belke satuucu dykən şaardıq teatrđın çanında ele. el spektakilden çəqqandan kijin, vıvıq vəkəny tygətyy ycyñ vızge kelışet. Andan kijin əlcəp satıva turojan nan menen frantsuz vəkəsyn çasoo ycyñ qamır çu-
ramın. Qol menen on vėş — çıjırma put undu qamır qılıp çuuru ojuncıq emesəo. Daş veki-yc saat uqtar alıp, daş vəkə taşp ketemin. Kyn saşın işteş tur-
ojan işim mına uşundaj.

„Tybelyk tura turojan çaqşylyq, ijiliktin“ uruqun çacsam degen talap meni sijlep ketti. Başymdan ötkergenderym menen oquşandarım qoşulup, araketimdi ergitti. Men bilgen faktylardın neg'zinde „közge korynbaş çiptin“ qandajca çaloşyp, ulaşqandıoyn kersete turojan qazıq tarixte koryy ucyn, maşa özüm bilgenderdin ystıne daşp kicinekej ele nerseni qoşup aıtuu kerek ele. Krestovnikov menen Asofuzovdordun faabrigindegi çumuşcular menen taanış elem. Alardın icinde artıqca maşa Nikita Rubsov degen, toquucu çumuşcu cal en çaqın bolucu. Nikita Rubsov rossijadaşp toquu faabriginin bardıoında deerlik iştegen, toqtoo, aqıduu kişi ele.

Al munqanıp, maşa:

— Menin çerdin ystınde başp çyrgendygıme elyy çana çeti çıl boldu. Sen leksej Maksimicim çaş emesinai, çanp kişisin! — deçy. Al syjlegende kynyrt sur kez ajneginin icindegi oorulu kezı kylyndep turuucu. Kez ajneginin arasındaşp çez sımдын kögörgen datb çuqur, murdunun ystıne çana qulaşpın ystıne taq saloşan ele. Toquucu çumuşcular anı „nemis“ dep ataşa turoşan. „Nemis“ dep ataşqandıoşpın sebebi, al saqalın çırıp, tik çırqan murutun çana qaltırıp, tømönky eeginin aldına buurul saqalınan bir top coqco qılıp qojup qojucu. Al orto vojluu, keç kökyrektyy ele. Başına qajoşp tyşkende qubanşu ele.

Al çaltıroşan taqır başın sol çaqşına çıjšajtıp qojup mındaj dej turoşan:

— Tırkke baruunu çaqşp kørömyñ — çılqıñp, maldı qandaj yjretet ee? qızıq. Men tırktegi maldı qarap olturup: maldı uşuncalıq yjretkenden kijin, adamdı

aqıldan pajdalanuuşa yjretyyge bolot eken dejmin. Tırktegiiler maldı qant berip aldap yjretyp alat, al siz bolsoq alsette, qantı dykenden satıp aluu qoıusuzdan kelet. Bizge çanpşy ucyn qant kerek, bul erkeletyy bolot! Oşondoı bolqondon kijin çıgitter murunqudaj odono qıjımdaıastan, erkeletyy menen araket qıluu kerek. Туурабы?

Biroq, al özy kişilerdi erkeletyyıny syjıyçy emes, kişiler menen syjleşkende çaqtırıvaj, kylyp syjlej turoşan, bir nerse çenynde tartış, talaş bolqondo talaşqan kişige eregişip, anı ızalooşo araket qıluucu. Men anı menen pıvoqanada taanıştım, pıvoqanada anı çıjılyp alıp urmaqşp bolup çatqan eken, bir eki muştap çıbergen kezde, men anı aracalap çan sooşalap eercitip ketkemın.

Kyzdyn kyny ele, majdalap çamoşır çaar turoşan qaraşpında kele çatıp:

— Stıdı ooruta urup çıberdibi? — dep suradım.

Al ec nerse menen işi çoq kişı şıjaqtanıp:

— Oj, oşondoı da urat beken? — toqtocu emne ucyn sen maşa „siz“ dep syjlejšyn? — degen ele.

Мына oşondon baştap biz taanış volo baştaoşanбыз. Birinci kezderde al maşa da kylyp, ыrtuu sөzdөrdy таар şıldın qıla turoşan, biroq, men aqşa bizdin turmuşubuz çana, „közge korynbaş çiptin“ qandaj rol ojnoşonduqı tuuralu ajtqanda al ojlonup turdu da:

— Sen aqılyşp emes ekensin! Kөrcy?...—dep qojdu. Meni atam şıjaqtuu erkeletip; keede menin familjamdı ajtpastan ardaqtap atımdı, atamdın atın ajtıp çaqıruucu.

— Sen menin Leksej Maksimovicim, sentin ojın

tuura, aylanajın, biroq, ec kım saqıa işenvejt, oqoj-
suz... — dep qojucu.

— Siz işenesizmi?

— Men yjsyz, turqsuz bir dövətmyñ, al el degen,
cınçırta vajlanıjan itterden quralıjan, ar vırnın quj-
ruqında: vala, vaqırası, ajalı sıjaqtuu çavısqan çav-
ısqaqtarı var. Ar bir it özynın çataqanasın aldaıjan-
sıjt. Morozov farıgınde bizde bir iş volıjon. Kım alda
çırse anı cekege urcu, al ceke qujruq emes, cekege
ursaq kerkö cejin taqı çojolıojt — dedi.

Siesar Şaroznikov, çumuşcu Krestinkov menen ta-
nısqanda, al bir qanca vaşqaca sejlaj vaştadı, — qur-
ıjaq ucıq oorusu var gıtarce Bilaldı qıjın vılgen
Jakov qudaj çoj dep ajtır anı tañ qaltırdı. Jakov
çirigen erkösınen cıqqan qanduu qaqırıojın tuştıq
çaoırna tyrgyzp qojur:

— Birınciden: men „qudajdıñ çasoo menen“ çaral-
ıjan çojmuñ. — Men qudajdıñ ec nersesın vılvejımın,
ec nersesın vıle da alvajmın, oşonu menen qatar
rajımduu kışi emes, rajımduu emes. Ekınciden: qudaj
menin vaşımdaş qıjıncıvıqtı vılvejt, vılse da ec
qandaj çardam vere alvajt, çardam vıryygö quvatıda
kelvejt. Çardam vırgıslı da kelvejt. Ycuncıyden: qudaj
vaarıñ vılvejt, qudaj kyctıy da emes, mejrımdıy da emes,
qısqasın ajtsaq qudaj çoj. Munun vaarı ojdon cıojı-
rıojan nerse, vırdıq turmuş ojdon cıojarıojan nerse,
vıroq, menı aldaı alvajsın! — dep dalıldıcy.

Rusov munu uqqanda tıl vıljanıjandaı, qızarıp,
acıusu kelip, tıdej vaştajt, Jakov saltanattuu tıl menen
Bıılden sıtat keltırıp Rusovdun çasojın çar qıvır,
ojlontıp uncuqtırvaj taştadı.

Şaroznikov sıjler kele çatır, öny quvulup, vuzulup
ketti. Anın vıtlı kygyımdönyr, çacı sıojandıqındaj
qara, ıcke, tarmal ele, kögögen erının alda
qarısqırdıqındaj volıjon arsaıojan tışterı çaltırar
turdu. Qararıjan közy qıjımdavastan qarşı kışısın
vıtine qadalıjanda—mındaj oor, lıjılgen kez qarıştı
toqtotuu qıjın ele, anı kögönde murun kögögen oorulu
uzun kışının közy esıme tıştı.

Jakovduqunan cıojır menı menen qajta kele çatır,
Rusov uvajımduu volıjonsup:

— Menı aldaı ec kım qudajıja qarşı cıqqan
çoj ele, men munu ec qacan uqqan da emesın, men
ker ele nerselerdı uqtum ele, vıroq vıl öndıy sız-
dördı uqqan emesın. Alvette, vıl kışi çerde turıucu
kışi emes. Vıroq, ajanıctuu özy avdan qızır ketti...
qızır tuojan eñ qızır — dedi.

Al tezden ele Jakov meñen vıraq volup ketti. Özy
qızır, tolqup ketse, oorulu közyn vıarmaş vımen
sırtı vıryycı.

— Oşondoı, oşonetıp qudajdı otstovkaıja cıojar-
dıqı? Xı. Al padısa çönynde menın öz sızym
özımdı: iş padışada emes, qojojun voluda, maıja
qajı sı padısa volso da vaarı vır, mejlı Ivan Groznıj
volısun: padışalıojındı qıvır oltıra ver, vıroq, maıja
ojana qojojun volıuıja uquq ver deer elem! Eger
andaj qılsaq altın taqqa alıp vıaramın... saıja sıj-
nımın... deer elem — dedi.

„Tsar golod“ du oqudu da:

— Mındaş çazıojandıñ vaarı,— qadımkıdej tuura! —
dedı. Litografıja menen vasqan kıtepceni al vırncı
mertese ojana kögögen eken:

— Saqqa munu kim çazыр verdi? асық çazat eken.
Sen aqqa raqmat ayt — деп qojdu.

Russov bir nerseni bilyyge avdan qызықcu. Al Şarof-
nikovdun qudajoja qarşы aytqan sözderyne avdan konyl
qojup uoja turqan, menin kitepter çenyndegy aytqan
angemelerimdi da al bir nece saat qatarь menen uqur,
vaşьn culqur, qubanьp, qatqьrьp kylyp:

— Qыjьn sonun tamaşa, sonun tamaşa — деп oltu-
ruucu. Al bir nerseni oquojanda ajavaј qыjnalьp oquucu
çana bir nerse oquoja anьn oorulu kезy tosqoolduq
qыluucu. Biroq, al ezyryn kөp bilgendigi menen kөp
uvaqtarda meni taп qaltьruucu.

Nemisterde aqыb aşqan bir çыqayşы usta var eken.
Koroldun ezy anь keңeş surooşo saqьrat eken — dedi.

— Suraşтыra kelgende al Bivil tuuralu aytьp çatqan eken.

— Siz anь qantыр bilersiz?

Al, vaşьn tьrmar qojup qьsqa ojana:

— Bilemьn — dedi.

Turmuştun oorduşu menen Şarofnikovdun işt volcu
emes. Anьn vardьq çumuşu qudajdь çojuu, dincilerdi,
artьqca manaxtardь şьldьndьp kylyp, çek keryy volucu.

Bir kyny Russovdun tatuuluq menen:

— Sen Jakov emne ycyn qudajoja ojana qarşы qыj-
qьrasьn? — деп suradьm.

Al murunqudan da eөrcyp, kycөp ketti:

— Maoja vaşьq tosqoolduq qыlojan emne var? Men
çьjьrma çьldaj dinge işendim, dinge işenyу arqasьnda
qorqonucta çaşadьm. Çьdadьm, tartьşьp, talaşuoja
volbojt. Bajlar qojojondoj eмыr syrdym. Bivildi oqur
keryp anьn, ojdон çьojarьlьp çazьlojandьoşьn bildim.
Nikita anь ojunan çьojarьptьr — dedi.

Oşentip „kөrynвөs çipti“ yzgen sьjaqtuu qolun
вооруна альp:

— Мына ошонун арқасында ақалман мурун өлгену
олтурамьn! — деп ьjlap çьlerdi.

Mende daqь bir qanca qызьq taanьşuular boldu.
Semenovdun pekarnijinde iştegen eskl çoldoştoruma
curqap varojanьmda, alar meni qubanьp qarşы alьşьp,
ajtqandarьmdь konylgө qojup uoja turqan. Biroq,
Russov Admiralteј qaştaoşьnda, Şarofnikov Kavandьn
ar çaoşьndaqь tatar qьştaoşьnda biri birinen veş saqь-
rьmdaj alьştьqta turuşcu, men alardь eң ele seјrek
keryycymьn. Alar maoja kelip turuşoja mymkyn emes
ele, mende kelgen qonoqtordu oluroquzup, qabьl aluucu
çer çoq volucu. Anьn ystynө çañь kelgen pekar ot-
tovkaoja çьqqan soldat, zandarьmdar menen taanьştьoşь
var ele. Zandarьmdardьn vaşьqarmasьnьn qoroosu
vizdin qoroо menen tijişip turucu, „kөk mundir“ kijgen
zandarьmdar qoroodon çьoşьp, polkovnik gangartqa
vөлkө, eздөryne nan аль ketyycy. Çana meni „kiş-
lerge kөp çanaşьvaşьn“ деп ajtьşqan. Bөлкө satuucu
dykөngө artьq konyl burduruudan qacuu kerek boldu.

Menin iştegen iştmdin maanisi çoqolup vara çatqan-
dьoşьn kезym kөrdy. Kөp uvaqtarda kişiler iştin çyryşy
menen eөeptеşbesten, saqtanbastan kassadan aqcanь
kөp ala берcy boldu, kee uvaqta uoja tөлөгөda aqca
çoq volup qalat. Bir kyny Derenkov saqalьn uşalap turup:

— Тамтыоşьvьz çьoşat ojo! — деп kylyp qojdu.

Anьn turmuşuda çaman boldu: çeerde, tarmal cactuu
Nastjada „bekerge“ çyrвөjt, acuuluu mьşьq sьjaqtuu
çaşьldanojan kезy menen vardьq nerselerdi ьza vol-
oşonsup qarajt.

Nastja kərbəgən sɔjaqtuu Andrejdi kəzdəj tke vasat, Andrej aɔptuu kişidej çəjərləp aɔja çol verip, ulutunup qojot.

Keede al maɔja:

— Barəda turuqtuu emes. Qoloɔo tyşkəndyn vaarən aləp çatat — biroq, ec nerse çəprajt. Men əzymə altə naski satəp aldəm ele, vaarə çooɔolup ketti — dep munun ajttə.

Naski tuuralu ajtqandarə kylky volso da, kylgən çoqmun. Pajdaluu iş iştəgə umtulup çyrgən bul aq neet, çurunu kişige ajlanasəndaɔylar vooru ooru, qam çəvej, vuzup çatqandəɔyna kylkym kelgen çoq. Derenkov eldin mejrəmdyuylygyn kytyr qəzmat qəlojan çoq. Əzy qəzmat qələp çyrgən kişilerdin çaqşə nazar saləp, — dostuq mamile qəluularən kytyygə anən aqəşə var ele. Biroq, andaj mamile Derenkovəɔo voləon çoq. Anən yj, vyləsy vuzula vaştadə. Atasə aqərəndan din menen cataşəp olturup ooruəja caldəqtə, kici inisi ickilik icip, qəzdar menen çyğə vaştadə, qarəndaşə coocu kişl sɔjaqtuu volup çyrdy. Qəz menen çeerde studenttin ortosunda bir qajəyluu oquja voləon volso kerek, kəp usaqta qəzədn əjlaəandəɔyn, kəzy şişip qaləandəɔyn vajqacumun. Studentti men çek kərə vaştadəm.

Men Marija Derenkovaəja aşəq voləon sɔjaqtuumun, vizdin dykəndə satuucu volup iştəgen, veti qəzəl, erdi qəzəylətm, dajəma kylyndəp turojan Nadezda Şerbatova degen qəzədn da çaqşə kərycymyn. Men çaləp syjyy menen çəmaləştm. Çaşəm, mynəzym çana turmuşumdaəy catəşqandəq ajal menen aralaşuunu qaaladə. Bul çəndəɔynda kec, volboso, erte

emes ele. Maəja əjalədn erkeletkendigi çə volboso, əjalədn tatuuluq menen kənyl vuruşu zarəl voldu. Əzym çənyndə vajlanəşşəz, cataşqan ojlordu çəmaləşqan kəz qaraştardə acəq ajtəp, ajrəp tyşynuy kerek voldu.

Menin dostorum çoq voldu. Maəja „iştəp çəquuəja tişlştyy material“ dep qaraəjan kişilerdi çaqşə kərgənym çoq, andaj kişiler menen acələp syjləşkənym da çoq. Men alarəja, alardədn qəzəqvaəjan nərşeləri tuuralu syjləj vaştəandəɔymda:

— Qojcu, munu! — dep kəneş verişə turojan.

Gurtj Pletnovdu qamaqqa aləp, Peterburgəja „Krestti“ge aləp ketti. Maəja bul çənyndə virləci çolu kəçədə Nikiforic keztiq ajttə. Nikiforic saltanat menen, paratən qajtəp kele çatqan sɔjaqtuu, medelderinin vaarən taəyləp, ojləonup maəja qarşə vasəp kele çattə da, qolun şapkesin kəzdəj tik kətəryp, uncuqpastan, menl menen amandaştə andan kişin, toqtop turup acuuu davş menen:

— Gurtj Aleksandroviçti vygynky tyndə qamaqqa aldə... — dedi.

Qolun bir silkiəp aldə da, eki çəəyn qarap, aqərlən əjana:

— Çaş çigit qurudu! — dep qoşumcalap qojdu.

Maəja anən miltəzəm kəzynən çaş çəəyər çəltəraəjan sɔjaqtuu əndəndy.

Men Pletnovdun qarmalarən vılgenmin. Bul çənyndə al əzy ajtəp, maəjada çana Rubsovoə da maəja keztkəegile — dep kəneş vərgeñ ele. Al Rubsov menen da men sɔjaqtuu çaqədn, dos volup ketken.

Nikiforic butunun əstən qarap turup, kənylsyz əjana:

— Emne ycyn maəja kəleşsin?... — dep suradə.

Kecinde men Nikiforictin yjunə vardəm, al çaqəndan qana uqtap turup, təşəgynyn ystyndə kvas icir olturqan eken. Ajal terezenin aldında vygylyp ştan çamar olturuptur.

Nikiforic tyk vasqan təşyn tərmar, meni qarap ojonup turup:

— Oşentir, anə çamaqqa aldə. Anən yjunən kastrul taprə. Al kastruloja padəşəqə qarşə çazylojan. varaqcalar usyn vojoq qajnatuucu eken — dedi.

Qatənnə acuulanəp, çerge tykyurp:

— Kele ştandə! — dep qəjqərdə.

Qatənnə vasən kətərvəstən:

— Azər — dedi.

Avəşqə kəzy menen qatənnən kərsətyr:

— Ajajt, əjlat. Men da ajajmən. Birqə student padəşəqə qarşə emne qəla alat? — dep qojdu.

Al kəjinip çatəp:

— Men minutqə eşikke səqəp kelemən... sen samoor qojun — dedi qatənnə.

Qatənnə qəjməldəvəstan terezeni qarap turdu da, cal budkenin eşiginin artənan kərynəvəj qaloqanda, tez meni kəzdəj vurulup, tışın qəsbəratəp, acuusu kelip, muştumun tyjyr:

— Qarəqan qəq baş! — dedi.

Qatəndən kəzy əjlap çatəp eşip, Qaləptər. Sol kəzy kərynəvəj kəp-kək taq voləqon. Sekirip ordunan turdu da, pectin çəpəndəqə samooroqə varəp, eñkəjip turup:

— Men seni aldavasam, seni aldarmən! qarəşqərdəj uluursun. Sen aqə işənnə! Bır səzynə da işənnə! Al seni qajərmaqqa tyşyrət. Al qəlp ajtat — ec qacan al kişini ajajajt. Baləqəb, al siz tuuralu vaarən vilet. Al

oşonu menen oşqat qəlat. Kişilerdi qarmar vəryu — anən kəsi... — dedi qatən eri çənyndə.

Ajal maqə çəqəndəp kelip, ynyn qajərcənnən ynyn dəj səvəjarəp:

— Sen meni erkeleter velen? — dedi.

Bul ajal maqə syjkymsyz kəryndy, birqə oşondəj volso da, meni tikrejir qarap turəjan acuulu, ətkyr, qajərcənuu kəzyn kəryp, men anə qəcaqtadəm da, vjralənojan qatuu cəsbənan səjradəm.

— Al azər kimdi andəp çyrət?

— Rəvənarjadskijde, nomurda turəjan vjreəny.

— Familjasən vjləvəjsinqə?... — dedi.

Ajal kylymsyrəp turup:

— Men aqə, menden surəqənnən tuuralu ajtajən.

Kele çatə... — dedi.

Gurockənə andənojan uşul emespi...

Pecti kəzdəj sekirip ketti.

Nikiforic bjr vətəkə araq, varenije, nan əlp keldi. Çaj icyygə olturduq. Marina meni menen qatar olturup, ətkyr kəzy menen meni qarap qojup, erkeletir, meni səjlədə kyjəşy volso:

— Kəzgə kərynəvəj turəjan çir — çyrək menen səekte, qana, anə yzur, çulup kər? Padəşə elge — qudaj! — dep maqə işəndirmək volup syjləp çatə.

Nikiforic kytsəgən çərdən:

— Sen kiteptərđi oqudu, Evəngelijeni oquduşu? Senin ojuñca andəqənnən vaarə tuuravə? — dep suradə.

— Biləjmin.

— Menimcə əşbq çazylojan çerleri var. Azda emes. Maselen, musapərlar çənyndə çazylojanən aldəq: vjmanduu musapərlar dejt, emnest menen vjmanduu al? Bul

bir az beker ajtaloğan. Çalpb — kedejler tuuralu tısy-nyksyz ajtaloğan. Kedej menen kedejlengen kişin ajrap tısyyny kerek. Kedejlengen kişi baqtısbz kişi solot. Mına uşundaj talquulaş kerek. Bul durus.

— Emne ycın?

Al birdemeni abajlap bilgisi kelgen sbaqtuu uncuq-bastan meni qarap olturdu da, andan kijin, syjlej batad. Ojlonup ajtqan korynet, ajtqan sezdery bir bnoqaj cbyqtb.

— Evngelijada ajooculuq kcp, ajooculuq degen zbjanduu nerse. Men uşundaj dep ojlojmun. Ajoocu-luq kerektsiz çana zbjanduu kişilerge kcp! Cboqasa talap qblat. Tyrmc çindiler yjy. Bekem, deni soo, kişilerge çardam beryy kerek, alar kycyn beker ço-çotbosun. Biz nacarlaroça çardam berevız, nacarlardb kuctyy qbla almaq velen? Mındaj uvaracılyqtan be- kem, mbytb kişiler nacardap, nacarlar alardbn mojnuna minet, mına uşulardb qoloço aluu kerek. Kcp nerse- lerdı qajradan ojloo kerek. Turmuştun ecaq ele Even- gelijenin çolunan başqa çol menen ketkendigin tısy- ny kerek. Turmuştun özynyn çolu var. Mına kcr- dynby. Pletnevdiñ emneden quruoanbn? Ajooculuqtan. Musapırlaroça çardam berip çatabbz, studentter bolso qurup çatabzat. Aqıldıuuluq qajda, bul çerde?

Men bul pikirdin uşundaj qatuu tyrdc ajtaloğandb- oğbn birinci çolu uqtum. Mındaj pikir menen murda da talquulaşqan elem, bul pikir ojlop olturuudan kerc, kentrek çajbloğan çana çanduu pikir ele. Çeti çıldan kijin Nıteşe tuuralu oqup olturup, Qazandaqç goro- dovojdun filosofıjasbn eñ acbq, daana esine tısyrdym. Ajta ketejin; men murun ömyrymdc kez keltirip uqpa-

oğan pikirler kltpte sejrek ucıraj turoğan caldbn qur- ocaq beti quuşurulup, meni tkeje qarap turdu, biroq al, meni qaraoğan çoq, kyzgydøj qblbp tazalanğan çez samoordun betin qarap turdu.

Eski, „adamdb qarmaqbc“ cal, sezyn tygetbesten syjlep olturup, özynyn arasında boğbn keltirip, qolu- nun başb menen padnostun cetin tbyqldatbp qojot.

— Kete turoğan uvaqtbñ boldu — dep aqça qatıbnb eki mertebe eskertti, biroq, Nikiforic qatıbnbna çoop bergcn çoq, özynyn pikirin toptop, sez artbnan sez ajta berdi. Qarbstan al sezynyn qujruoğun başqa çaq- qa burup, qarmatbastan, çanb çolço tısyyp ketti:

— Sen aqılsbz çiglit emessin, sabattuusun, senin belkocy bolo turoğan emne çonyñ var? Azireti padb- şaoça sen başqa çumuş menen qbzmat qblsan da aqçanb az tapbas elen... — dedi.

Men anbn sezyn uqıup olturup, Rbnnarjodskij kcc- syndөгy maqça taanbş bolsooğun kişilerge silerdi Niki- foric aqdbp çyret — dep qantip ajtambn kcp ojlodum. Anda, nomurda çaqında Jalutorovskijden syrgyndcn qajtqan Sergej Somov degen kişi turuucu ele, al kişi tuuralu maqça kcp qbzçqtardb ajtqan bolucu.

— Aqıldıu kişiler, çc aarb sbaqtuu çc ujadaoıbn, balapan sbaqtuu birigip çaşooloru tijş. Padşanbn padşacılyboğbnbn urmatbna.

— Qarasan toquz saat boldu — dedi qatıbnb.

— Şajtan!

Nikiforic ordunan turup, Mundirin topculana bastadb.

— Ec nerse emes, izvozcik menen varambn. Emese qoş bol tuuoğan, tartbnvaj kele bergin...

Nikiforictin yjnbn cbybp bara çatbp, emi Nikifo-

ricke ec qacan „qonoq“ volup kelbesmın dep özüm-
özüm bekem usada verdım, cal meni tyrtkylöse da,
qızıq körynse da, men aqı ec qacan kelbes völdüm.
Анын, ајоосулугтун зыяны тууралу ајтқан сөзү менін
qызгынды qajnatты, esimde bekem qaldı. Men alar-
дын icinde qандајдыр бир сүндөдү бар сыјаqtuu sezdim.
Biroq анын сөзqан çerі politsejskij voloqonduqu kyjy-
nyctyy völdu.

Bul çenynde voloqon talaş tartıstar seјrek voloqon
çoq, alardıñ icinde birөө meni artıqca qatuu tolquttu.

Şaarоја bir „Tolstojcu“ keldi, men аны birinci qana
kөrgөnyñ, al uzun vojluu, con, qara toru, eckinkin-
dej соқсо qara saqaly бар, erdi negirdikindeј qalyñ
kişi eken. Al көыncө çerdi tikter olturat, anda-sanda
çaltıraq taqır vaşın көтөyp алып, ottuu kynırt көзү
menen kişini tike, qadala qarap qalat, анын өtkyr көз
qараşında çek көyñcy voloqon bir nerse çаныр турат.
Biz аны менен аңгемени bir professordun kvartirinde
өtkөrdyk, çыjnaloqan çаştar көр völdu, alardıñ ara-
şında icke, көркөm, çibek çapan kijgen bir porta
olturdu. Анын çыlmajыр çана kylymsyрөp туројан көзү,
qıvanqan бетin çарық qылыр турdu.

Tolstojcu Evengeltıjdın ulu сүндөşөнөн tyvölykke
qozqolvoj turојандөşө тууралу syjledy; анын давыşы
paşыraq, syjlegyn sözy qысqa сөşөp çattı, biroq, sözy
qatuu, keskin uşuldu; sözyn сөн көnyly менен işenip
aјтыр olturoјандөşө sezişir turdu; оң qолun сөтөгyne
salыр, tyktyy sol qолu менен işara qылыр, syjlep çattı.

Meni менен qatar бурcta olturoјандар өз ара:

— Aktıor eken!— деп şыbrашты.

— Teatrdın kişilerine eñ ele oqşojt...

Men munun aldında bir kitep oqıoqanmın, Dreper-
din katolitszmdın ilimge qarşы kyreşy tuuralu çazyloјan
kıtewi volso kerek ele. Maqı munu dyjñöny syjyucy-
lyktyñ kycy menen saqtap qaluuqa асық işenyucy çана
kişige rajım көрсөтөmyn деп, kişini keskilер otqo
salыр çıberydөн qajra tartıloqan kişilerdin biri aјтыр
çatqan сыјаqtuu көryndy.

Al çenl keñ, aq көjñök çана анын сөртөннän sur eski
xalat kijiptir, анын мөндaj kijingendigi da аны vaşqa-
lardan аçыратыр turdu. Al aјтыр çatqan osujat sözdө-
ryñyn aјaоında qыjырыр:

— Uşuntıp siler kimdikisiner, xristos çaşındaşы-
narışы çe Darvin çaşındaşыnarışы?— dedi.

Bul surоonu al бурcta olturoјан çаştardıñ arasына
taş ыроşытqan сыјаqtuu taştady, бурcta olturoјан çаş
çigitter менен qызdar аны qıvanıç çана qorqunıç
menen qarap qalyştı. Анын syjlegөн sözdөry, oltur-
oјandardın vaarın tañ qaltırqan volso kerek, kişiler
vaşын төмөн salыр, uncuqbastan bir сыјra qarap
сөqты да:

— Biri-birine qoşulıloqan, biri biri менен kelіşbegen
bul eki uctu fariseј oјana biriktirip, qoşdm деп usara-
lanat bulardı qoşomun деп alar өzdөryn uјatqa qaltı-
rat, çaloјan aјтыр eldi vuzat...— деп murunqu aјtqan
sөzdөryne qoşumcalady.

Pop ordunan turdu da, çapanıñın çenin tyryp qojup,
qaardanыр, biroq, kici pejil volumuş volup, kylymsyрөp
turup sözge kirіştı:

— Stzdın fariseler tuuralu pikiriniz teskeri pikir eken,
bul odono oјana emes, vaştan aјaq çanıbış pikir...—
dedi.

Menin bir taq qaloqanym pop farisejlerdi jevrej elinin osujattarın aq neet menen anıq saqtap kelgen, er ar uvaqıt anı menen birge, anın duşmandarına qarşy cıoqır kelgen — dep dalildej baştađy.

— Maselen, Josif Flavijdi oququlacı...

Filavijdi caap taştaoqandaj tyr menen Tolstojcu qıj- qırıp ordunan tura qaldı da:

— El azırda özynyn duşmandarın menen birge özynyn dostoruna qarşy cıoqır cıyret, el özynyn erki menen varvajt, alardı ajdap zorduqtap alıp barat. Sizdin flavinızdı emne qılam?— dedi.

Pop çana vaşqalar tartıştın negizgi teemasın majdalar velyp ketiştı, angemenin vajlanışy çoq volup ketti.

— Cındıq degenisiz, al — syjy — dedi Tolstojcu. Anın kezinde çaqtırvaj çek kergendyktyñ belgisi silinip turdu.

Men özımydy sızge mas voloqon sıjaqtuu sezdim, ajtıloqan sızderdyn pikirin qarmaj alsadıñ, menin aldımda ajtıloqan sızderdyn qujunu çerdi titiretip çıbergen sıjaqtuu volot. Kıp uvaqta ımytsızdyk menen çer betinde menden aqmaq, menden zeensiz kiş çoqqo — dep ojlop ketemin.

Tolstojcu betindegi terdi syrtyp aldıda, qıjıqıra baştađy.

Evğellijdi cıoqarıp taştaoqıla, qalp ajtvas ıcyñ anı unutup qojıqula! çaqıdan Xıristosqo sıjınoqıla, andan tazasız çoq.

Menin aldımda: qandajca? egerde emyr — vaqıt ıcyñ çer betinde ızgylytksız kyreş çırsı, mejrimdyylyk çana syjy çenıştin ijgiligine çana tosqoolduq qıluu kerek emespi?— degen suroolor turdu.

Men Tolstojcunun familjası — Korskij ekendigin bildim, anın qajda turoqandıoqın bildim da, ertesı kecinde aqıa vardım. Al bir eki pomeşcik qızdın ıjynde turat eken. Eki qız menen ıçeı naqtın icinde cıq çıoqac- tın kelökösındı stol qojup alıp olturuşuptur. Aq sım çana aq kójnık kijip, torculuqtarın cıoqarıp, cınydy uzun kėkyrėgyn çaqçajtıp olturoqanın kergende, cındıqtın osujatcısız, ıjysız Apostol menin kėz aldımıa kelip, esime tyştı.

Al aldındaoqı tarelkadaoqı sıt qoşqon malınan ky- myş qasıq menen alıp çer, qalın erdi menen sımir, daamın tatıp, çıtup çattı. Ar bir çıtqanda mışyqıt- qındaj sejkrek murutunan aq tamcılardı ıyrkyp qojot. Qızdın birıeı stoldun çanında qızmat qılp turdu, ekincisı çıoqacqa sıjınyıp, qolun kėkyrėgynıe alıp, qıjaloqı tyşkėndeı, çaqıqıl, ıszq asmandı qarap turat. Al ekıeı teq kėgyłcım tysty çenil kójnık kijışiptir, ılrinen ılrin ajırıp taanbıqısz oqşoş.

Tolstojcu meni menen durustap sıjleştı, sıjıynyn cıoqarmacsızlyk kycı tuuralı, bul sezımdı özınydyn çanına kenıttı, kycıtyy kerek ekendigi „adamdı dux dıjınesı menen vajlanıştıruoqıa“ dıjınenyn vardıq çerinde çacıloqan sıjy çana çaraj ala turoqandıoqı çenınde sıjleđı.

„Uşunu menen çana adamdı vajloooqı volot! Syj- vėj turup turmuştı tyşynıy mımkıne mes. Turmuştun zakonu — kyreş, degender olımy çaqındaoqan soqurlar. Otı ot menen çene alvajszın, oşol sıjaqtuu çaman- dıqtı da, çamandıqtın kycı menen çene alvajszın! — dedi.

Qızdar qucaqtaşıp qalın vaqtı aralap ıjıroynıe

kettisti, tolstoju alardan artınan kezyn syzyp qarap turdu da, menden:

— Sen kimsi?— dep surady.

Menin kim ekendigimdi uqqandan kijin, qolunun vash menen stoldu terydatyp turup:— adamdyn vardyq yerde ele adam ekendigin, osonduqtan turmušta orun almayturuoqa umtuluu kerek ekendigin, kişige duxtu syjy tarvıjasyn verry kerek ekendigin, ajttı.

— Adam qancalyq tımen tursa, osoncoluq turmuştun cındıoyna anın qasıjettyu daanabıoyna çaqyn volot..

Men anın bul „qasıjettyu daanabımandıq“ menen taanabıoyna bir qancalyq şek qılyp, kymen sanadım, bıroq, meni menen olturuu aqa konylsyz ekendıgın sezıp, uncuqqan çoqmun. Al meni salqyn kez menen qarap qojdu, qolun keçigesine alıp, butun kerip, estep aldy da, carcaoan şıjaqtuu kezyn çumup:

— Syjyucylykke mojun sunuu .. turmuştun zakonu...— dep qoşurady.

Selk etıp, bir nerseni qarmaş alcuđaj, qolun serp-tı da, maşa tıke qarap:

— Emne völdu? Men carcaoan ekemin, kecır!— dep qojdu.

Daş kezyn çuump, tışın ooruođandaj qatuu qıstı, tımenky erdi şalrıjıp, çoşoşqu erdi ketylyp, kęyl-çym tystęy cası menen seşrek cıqqan murutu tki-reşıp kettı.

Men anı çaman keryp kettim, anın cın ajtqandı-oyna şek qılyp, işenbedım.

Bir qanca kynden kijin, bir kyny tađ erıen menen, maşa taanış, vojdoq, ıckıe bir datsentke vıke alıp keldım, al yerde Kopskıjdi daş kerdym. Al tyny voju

uqtavaoan vıso kerek, vettı vurçıjup, kezı qızarıp şışıp qalırtır. Maşa al, mas vılojon kişi şıjaqtuu kę-ryndy. Çoon datsent avdan mas vıloşp qalırtır, qoluna sıgar qarmaş, ıckı kęnek, bıstıan menen olturat, yjdyn icinde ordunan arı vıri qozıolojon stol, orunduqtar, pıvanın vıtıkelery, ar qajıv çerge cecıp taştaoan tış klijimler çatat, datsent tenselıp:

— Miloserdıja .— dep vıldurady.

Kopskıj acıulanıp:

— Miloserdıja çoq! Biz syjyucylykton cırıjıız çı vılo-voşo, syjy ucyn vılojon kyreşte taptalavız, vaarı bır: vız ölmekavız...— dep qıjıqırıp çattı.

Meni tıinden alıp yjge alıp kirdı da, datsentke:

Mından emnenı qaalajsyn?— dep surady. Kışıleıdı syjy vıoşa kerek eken?— dedi. Datsent maşa çaş aqqan kızıdery menen qarady da:

— Bul vılkęcy! menin aqa vıtesem var— dedi.

Tenselıp qolun cęntęgıne saldy daş, cęntęgınen acıqıyn alıp:

— Me, vaarın aloşın!— dep maşa sundu.

Bıroq, Tolstoju anın qolundaş acıqıetı aldy daş:

— Ket! alasandy kijin alarsın, — dep qolun şıltedı da, menden aloşın vılkęlerdy vurtaşp dıvandın ys-tıne vırtırtır çıberdı.

Tolstoju meni taanıoan çoq, anın meni taanıva-ođandıoş men ucyn çaqıv völdu. Men andan cıoşıp ketkenden kijin, anın syjyucylykton ölyy tuuralu ajt-qandarı esimde turdu çana icimden çaman keryp, çyrogymdy çışırkentı.

Bir azdan kijin maşa al Tolstoju çenynde mındaj dedi:

— Tolstojcu özy yjynde turojan eki qыздын bireen syjgöndygyn çana oşol ele kyny ekincisin syjgöndygyn mojnuna alıptır. Eçe, sindilyy eki qыз ez ara quvanıctarın ajtıbır olturıp özdöryn syjgön kişige qarşı cыqıbırtır: andan kijin qызdar qoroonu qajtarıp turuucu qaroolcudan syjyy tuuralı osujat ajtuucu kişi tezdən yjyayzdön ketsin dep ajtıbırtır. Oşondon kijin tolstojcu şaardan körynöj çoq bolup ketti.

Adamın ömyrındögy syjyynın çana Mileserdjanın maanisi tuuralı şumduqtuu çana qызın masele—menin aldında erte kelip turdu, birinci kezekte belgisiz bolso da, icimde ujoı-tujoı bolup sezildi, kijin çaqınan:

— Syjyynın rolu qandaj? degen ajqın-acıq sözge ajlandı.

Menin oqujan kitepterimdin vaarıs xıristijandıqtın gumanızmdin idejası menen çana kişige ajooculuq qılıu menen tolojon ele al kezdegi meni bilgen mıqtı kişilerdin vaarıs bul çönynde qoozdop, çalınduu sözder menen syjlej turojan.

Menin közym menen köryp, avajlap bilbegenderimdin vaarıs, kişini ajooculuqqa çatıaj turojan çat nerseleler ele. Turmuş menin көz aldında duşmandıqtın, taş boorduqtun ucsuz cыңcыrsı şıjaqtuu, volsoşon bir nerselerdi nijlep, eelөө үcүн тәнimsіз uvaralanıjan kyreş şıjaqtuu bolup ötyp çattı. Menin kert vaşma kiter çana kerek, qalojandarının vaarıs menin közymө maanisiz bolup körynöt.

Kecöge cыqıp darbazanın aldında bir saat oltursan, çyrgөн zvoctık, dvornik, çumuşcu, cinovnik, soodagerlerdin vaarıs men şıjaqtuu turbaqandıqtarın çana menin durus көre turojan, işene turojan kişilerimdin

tilegi vaşqa ekendigtin, vaşqa çaqqa bara çatqandıqın köryyge volor ele. Men sıjlap işene turojan kişiler—tañ qalardıq özdörynce çeke, çat, kişiler, көpçylykтын arasында aşıqtıq qıla turojan kişiler şıjaqtuu körynöt. tegereginde qumursqadaı vıqıldap, amal-ajla menen bulıanıs çumuşqa aralaşıp tırmışqan vaşqaca bir turmuş qurup çatqan kişilerdin icinde vular bir tyrlıy cette turuşat, men bul turmuştu aqılsız, ic vaşta turojan şıjaqtuu көremyn, bul kişiler söz çyzynde çana kişiliktyy, syjgycıl bolup, iş çyzynde turmuşun çalıp tartıalıs vaqınoqandıqtarın özdöry da bilsej qala turoandıqın көp көrdym.

Maqa qızın voldu.

Bir kyny mal doktoru Lavrovduñ beti şışıp, sarıjarıp ketiptir, entigip turup mındaı dedi:

— Qatuuluqtu oşoncoluq kycöttyy kerek, andan vardıq kişiler carcaqandaj volsun, mına bul qarqış tijgen kyz şıjaqtuu, ar bir kişi çadaqandaj volsun! — dedi.

Kyz erte keldi, çaancıl, suuq voldu, özün özy ölyryucylөр da көөjө turojan kez ele. Lavrovdaqı vızjanduu kaltı icip çıaertıp uulanıp ölyptır turojan kvartırdın qoşojunu kijim tıgyycı maşınacs Mednikov Lavrovduñ söögyñ ketөrıp bara çatıp:

— Maldarılap çyryp, özy da malqa oqşop öidy! dedi, Mednikov voju icke kelgen, sopu kişi ele. Al akafisti duvasın çatqa vilyucy. Özynın çeti çaşar qızın menen gimnazijada oqup çyrgөн on bir çaşar balasın qajış menen vajlap qojup savacuu. Qatının vomvik çöqıacs menen valtırqa savap:

— Meni bul sistemans qıtajdan aldın деп Mirovoj sudija sottodu, al men volsom qıtajdı vıveskalarda çe

syrette көрсөсөм өмырымдө qbtajdь көргөн çan emesmin. — деп арзданьмьш болуцу.

El „Dunkanьn kyjөөsy“ decy, anьn bir munduu, qьjөөq sut çumuşcusu өзynyn qoçojunu tuuralu:

— Men өзым sopu, qbtмьr kьjiden qorqomun! acьq, alanqasar kьjь өзь ele көrynyp, silinip turat qbtмьr kьjint ec usaqta көryp, bile alsajsьn, cөpkө çaşьnoqan çalandaј kelip çaqqanda ojana bir silacssin, qbtмьrlar-dan qorqom... decy.

Medikov çaqь көргөн qbtмьr mitaam, syjлөгөндө qulaqqa şьььrap syjлөј turqan „Dunkanьn kyjөөsynyn“ sul aјtqan sөzdөryндө cөndөq бар ele.

Keede maqьa qbtмьr kьjiler, өмыrdyn taş çьrөzyn çumşartьp, anь çumşaqьraq, çemlştyyrek qьlqan şьjaqtuu көrynuycy, sьroq, көp usaqtarda qbtмьrlarдьn көptygyn, алардьn çьzy qaralьq іşterge eptyylygyn şьmьptaj qusulup, өзgөrylgөndygyn, eptyylygyn, cir-keјdeј ьnlдаqандьoqьn şьjqap, өзымды suluttaj көp көgөөndyn arasьndaqь tuşap qojoqon çьlqь şьjaqtuu sezycymyn.

Men palitsejskiјdikinen kele çatьp uşul tuuralu oјlodum.

Şamal arqьrap, fonarlarдьn ottoru qaltьldajт, çer setine çan oqşoqon oktjaardьn maјda çamqьrьn seselep, kynьrt sur asman dirildegensіjt, ysty suu bolqon, bir prostitutka aјal mas bolqon sьrөөny qolunan çetelep kece menen alьp şara çatat, al tyrtkьlөp bir deme деп qoburajт. Aјal çarçaqan şьjaqtuu çaj qana:

— Senin taqьdьrьn oşondoј... — dedi.

— Mьna, kimdir sьrөө meni da syjрөp bolsoqon çaman cunquroqь tyrtyp çatat oq, maqьa ьplas, qajqь-

luu, taq qalarьlьq ala kьjilerdт көрсөtyp çatat oq. Mьn-dan men çarçadьm—деp oјloјmun.

Balkim mьndaj sөzdөр menen oјlonoqon emestirmin, sьroq, uşundaj pikir meemde çardaqan ele dal oşol qajqьlьu kecte men çanьmdьn çarçaqандьoqьn, çьrө-gymdyn qьşьlqандьoqьn ьldim, oşol saattan vaştar men өзымды çaman avalda sezdim. өзьmө өзым sьrttan bir tyrlyy salqьn, çat, duşmandьq көz qaraş menen qaradьm.

Men ar bir kьjide sөz menen іştegi qarama qarşь-lyqtar ojana emes, sezimdin qarama qarşьlyqtarь vol-qonunda көrdym,— алардьn tentek oјuncuqьu meni oor ezdi. Andaj oјuncuqtu men өз vaşьmda бар ekendiginda vaјqadьm, sul murunqudanda çaman boldu, meni vardьq çaqqa — aјalqь da, kitepke da, çumuşcuqьa da, şajьr studentterge da tartть. Bьroq ec birine ylgьryp çete alsaj, ortodo tomolonqon top şьjaqtuu „anda da, mьnda da çoq“ çьrdym, kimdir sьrөөnyn көzge көrynөgөн qolu meni alьp, qatuu urup çьbergendeј volot.

Jakov Şapoşnikovдun ooruqanaqьa çatьp qaloјандь-oqьn bilgenden kijin, men anьn көnylyn ulap көrgөny vardьm, sьroq, andaqь bir oozu qьjşьq, көz aјnegi бар, aq көjnөk kijgen, çooluqьunun alьnnan qьzarqan qulaqь cьoşьp turqan çoon aјal көnylsyz ojana:

— Olyp qaldь—dedi.

Menin ketsesten, yndөvөstөн anьn çanьna turup aloјanьmdь көryp, acuilanьp:

— Emi emne deјsin? — деп qьjqьrdь. Menin da acum kelip:

— Siz — aqmaqьsz — dedim.

— Nikolaj — qurp çiberdi munu! — dedi ajal.

Nikolaj çyрёrek menen çez tajaqtъ syrtyр çatqan ele, ызығыр келір мені tajaq menen arqaға bir qojdu. Men anъ qucaqtap aldымда, ooruqanанын aldында көседө асър çatqan сууға алыр варьр оltur-
оуза qojdum. Al qamьravaaj, uncuqьastan суунун icinde bir qanca minut olturdu da, мені tike qarap алыр, ordunan turup:

— Oj, sen itsin! — dedi.

Men Derçavinskij вақтың көздеj kettim da, andaqь ақындың eskertkicinin маңдаjындаqь skamejkege варьр olturdum. Bir wuzuqu, çaman iş qьloqьm kelet, bir top kişі мені көздеj tap qojso men alardy şьltoo qьlyр ursam dejmin, majram kyn wolsoda waqtың icinde ec kim çoq, woş eken. Waqtың tegeregінде ec kim çoq, çel şana çyryр, quqьaşqan çalььraqtъ quр, fьnardьn mamьььna çabyştьrьloqan aştьelerdі çelpildetip çattь.

Waqtың ystyndө salqьn, inr qojuulaj waştadь. Aldымда çezden çasaqan, çoqьru çьqqan соң eskertkic turat. Men anъ qarap olturup: çer ystyndө Jakov degen çalqььь kişі çaşadь ele, çanьььn wardьььььca qudajьь çoq — dep çyryр, qadimki ölym menen özy öldy — dep ojlojmun, wiroq, wul ölymdө bir tyrlyy oorduc çana ьza көrgөndyk woldu.

— Nikolaj aqmaq eken, al menі menen muştaşuу kerek ele, çе wolvoso palitsija çaqьььь, мені palitsijaға çьberyy kerek ele: — dejmin, ojumda.

Rusovqo wardьm, al özynyn yңkyryndө stoldө olturup, kicіnekej lampанын aldында kemselin çamar olturoqan eken.

Jakov ölyр qalyrtьr — dedim men, aşan.

Çal соquqьusu keldi welem, ijnestin qarmap qolun çoqьru көterdy ele, qolu serpillip kettip ijnesine sap-taqan çisi yzylyр ketti, dawşьn aqьььn çьqьarьр woqtop tildep aldь.

Andan kljn, qowurap syjlej waştadь:

— Al emi, waarььььььda өlөwьz, wizdegi essizdik uşun-daj tuuqan! Uşunda bir çezel var ele—anьda esepfen çьqьarьр qojunuz. Ötkөн çekşemsi kynу zandarььььdar tywьnө çetti. Anъ menen menі Gurke tabьştьroqan ele. Çezci aqьlduu çigit wolvucu! Studentter megen bir az çьrмaldь. Sen uqtuqьu, studentter wunt çьqьarьр çatat dejt, çьwь? Mьna, kemselimdi çamar çiberdi, көzym көrөjt şajtan wasqьr...

Al özynyn kemselin, ijne, çisin maqьa werdі, özy qolun arqasьna алыр, çөtөlyр, yjdyn icinde arь weri wasьр syjlej waştadь.

— Çe wul çerden, çe wasqьa çaqtan ot çьqьat. Al şajtan wasqьrdььььь daqь da көnylysyз wolo! Bul şaar waqtьььь, paroxod çyryр turoqan çaqta men wul şaardan ketemin — dedi da.

Toqtop, waşьn tьrmap turup:

— Baroqanda qajьь çaqqa warmaq eled? Barььь çerde woldum. Ras wardььь çerge wardьn, özynьy özyn çedin—dep qojdu.

Çerge tykyrdy da murunqu ajtqan sezderynө qoşumcalap:

— Oj, ömyr degen wolvuc! çaşadьm, çaşadьm, emne taptьm? Çanoqь da denge da, ec nerse qoşo alwadьm... dedi.

Sezyn toqtotup, bir nerseni tьnşaqьandaj uncuqьastan eşiktin aldында turdu, andan kljn menі көздеj tuura wasьр keltip, cetki orunduqqa olturdu:

— Men saça aytajın Aleksej Maksimoviçin, Jakov özünyn son çyregyn bekerge qudaj der çygyr çoçottu. Andan qudajda, padşada çaqşy volo qojvojıt, el avaly öz özynə acuilanuularə kerek, özünyn zaarduu turmuşuna qarşylyq qylyularə kerek, mənə! qarəp qaloçanym aytan, keçtigr qaldım, tezden taqyr' soqur volup qalamən, qajoçylyumun tuuçan! Qana, tigr volduvı? Raçmat.. Çyr traktirge varəp saç icelik..

Qaranıçda traktirge ketip vara çatəp, çoldo qarvalastar, iynime asylyp mēndaj der qovuradə:

— Menin aytan səzdərym esinde volsun: vul el çydaç alşşajıt, qacan volso da bir qozqolot, vaarən vuzup talqalaj vaştajıt, kylın kəkke ucurat! çydaçajıt..

Biz traktirge vara alvadəq, kərcylyk yjyn qurcar aloçan matrostoroço kelip taqaldəq, — yjdyn qarqasən Alafuzdun çumuşcularə qoroçor turuşqan eken.

Rubsov:

— Majram voloçon saçın vul çerge uruş, muştaş volot — dedi. Rubsov kəz ajnegin aləp, yjdy qajtarəp turuçandardən arasəndaçə özünyn çoldoşturun taanəp, tezden alardən arasəna kirip aralaşəp ketti, alardə öcyktyrup, qajrap:

— Bekem turuçula fabrik! Baqalardə qarmaoçyla! Çutqula!

Oj, — exma! — der qyjçəra vaştadə.

Aqylduu caldən qandajca eptyulyk, əq menen matrostordun arasəna kirip ketkendigia, muştum astəna iyni menen qojçular kirip ketkendigin kərgəndə bir çaoçnən taq qalardəq, bir çaoçnən sonun tamaşa iş voldu. Təvələşyp uruşuu acuu, kek çoq, kycy aşəp ketkendikten voldu. Bir toptoru qəşylyp qarqanən

şərtənda taqtajlardə solquldatəp, qajrattuu yndəp çəoçəp çattə.

— Tigi qol vaştaçan vaatərdə uruçun!

Ekəə yjdyn təvəşynə çəoçəp alşşəp, keliştirip soçolontup ərdaştə:

Biz uurada, mitəamda, qarəçyda eməşiz,

Biz suuçuləşiz, suudan valəq izdegenəiz

Politsejskij əşqərdə. Qaranıçda çez topçular çarqyldadə. Buttardan ələj vurtuldadə. Tamdən ystynən daçə soçolonoçon ər çəqtə:

Qurçəq çerge tor çajavəz

Soodagerdin yjlerynə,

Qampalarçə tor salavəz.

— Toçtol çatəp qaloçandardə urvajıt..

— Ava, tolorsuçunan bekem qarma! degen qyjçərdə, ökyryk cuuldadə.

Andan kijin Rubsovdu, menı çana duşmandardanə çə volsoo dostordonvu aytor vəş kişni ucaskege aləp çənəştə, kyzdyn kynky inirdegl tənəçtəqta!

Biz qarmadəq qərq corton,

Tigyy volot çaqşy ton.

degen ər menen vizdi uzatəştə. Rubsov kətəçylə syjləp, qarqərdənəp, tykuryrup:

— Volgadaçə el qandaj çaqşy! — dedi da, maça şəşərap:

— Sen qacqən! Evin tarqən da qacqən! Sen ucaskege varəp emne qylyasən? — dedi.

Menin artəmdən bir uzun vojluu matros da tar kəçəgə tyşyp qactə, biz duvaldan attap ətyk, oşol tyndən kijin men al aqylduu cal Nikita Rubsovoçə kezikken çoçmun.

Menin aplanam boş volo baştady. Studentterdin tolgunu baştaldy. Alardyn pikiri maşa tyşunykyty voloşon çoq, sebewi da asyq wolvodu. Men qubanyctuu biroq, andaşy drammany sezwedim arbyşnyuunu kerdym, waqty ucyn universitette oquşanda, oşonu menen qatar azap cegyygə da volot eken oşo, dep ojlodum. Egerde maşa:

— Bar, oquşun, biroq, çekşewi saşyn Nikolajevskij aiantında biz seni tajaq menen savajbyz! dese, balkim men bul şartqa kengən volot elem.

Semenovdon nan wşşyru turoşan çerine warəp qaldym-da, andaşy nan wşşruucular studentterdi savamaş volup çatqandyqtaryn bildim. Alar eelgişip:

— Tarazanın taşy menen urawyz! — deşet.

Men alar menen tartışyp, uruşa baştadym, biroq, qarıştan, maşa bir konylyşy çaman sezim rajda woldu, studentterdi çatqooşo söz tasa alwaşandyşymdy, çatqooşo konylym kelaegendigin seze baştadym.

Men al podvaldan ketkende majyp woloşon kişidej çyregymdy, qajışy wasqandyşy azırda menin esimde.

Tyn icinde Kavandan çeeginde qara suuşa taş wroşyp oturup:

— Emne qyluu kerek? degen yc sözdy ojlop, toqtoosuz qajtalaj werdim. Qajışyşa cşdaj alwaj skripke tartyp ojnooşo yjrene baştadym, dykənde tyny woju tynky storçtar menen cşqqandardyn tynşyn aluucu woldum.

Muzыkаны awdan çaqşy kəşyp, awdan konyl qojup, keterylyp yjrene baştadym biroq, mändəj bir oquş woldu: menin muşalimim teatr arkesterinin skripkecişy woluçu. Kassanın oozun çarwastan dykənden tışqa cşqtym ele, qajra kirsem kassadan eki çəntəşyne tolgurup,

aqca salyp alyp çatqandyşynyn ustynən cşqtym. Eşiktin aldınan meni kəşyp qaldy da, qşşyşan kərkəmsyz wetin təməş qaratyp, mojnun soşup aqşyn oşana:

— Al meni urşun! — dedi.

Aşyn erinderi qaltırap, tyzşyş kəşynən qandajdyr maj şjaqtuu çaştar wurcaqtady.

Skripacty qojup çiwergim keldi; biroq, andaj qşşas ucyn, tyjşən muştumumdu aldyma wasyp olturdum. Aqşanın waarın kassaja qajra orduna qojşun dedim. Al çəntəşyn aqşadan wəşottu da, eşiktin aldına warəp, eselettik dawşy menen:

— Maşa on som werci — dedi.

Men aşa aqca werdim, biroq, skripke yjrenyşyn taştar qojdum.

Dekabr aşında men əşymdy əştyrməşy woldum, aşyn sebewin „Makarдын əşyrynən bir oquşa“ degen angemedə çazəşansydym. Biroq, al engeme ojdoşudaj çaqşy woloşon çoq, anda icki cşndəş wolvodu. Menimce aşyn turuqtuluuşy, oşondoş cşndəşqşn çəqtuuşu, dep ojloşmun. Andaşy faktlarş cşn, biroq, al faktlardy men çazwəşan şjaqtuumun çana angeme men tuurawşnda çazwəşəşan şjaqtuu. Egerde, angementin adawş wawşyn ajtwəşanda, anda men ucyn bir çarəşyluu çeri war, — men al angemedə əşymdən attap ketken şjaqtuumun.

Bazardan wəşansiktin terti oşu war tapancawşn satyp aldym da, çyregymə tijşin dep kəşyregymə taqap turup atyp çiwərdim. Biroq, oq ərkəşyn çawşnan oşana etyp ketiptir. Bir ajdan kijin, eselek. — kişy şjaqtuu əşymə əşym wəşalanşyn çoq, qajradan wəlkəşyde iştej baştadym.

Biroq, uzaqqa sozuloqan qoq. Mart ajnbn ajaoqnda, kecinde pekarnijden sboqr, magazinge keldim da, satuucu ajaldn velmoynde olturoqan vtr qaqooldu kordym. Al, terezenin aldndaqr ystelde ojqo tyqr, qoon vapirosun tartbr, paprostun tytynyne keqyl qojur qarap olturoqan eken.

Al meni menen amandaqbastan turup:

— Siz voqsuzbu?—dep suradb.

— Qbjbrma minuttaj voqmun.

— Olturunuz, syileqelyk.

Al, arqacan „sajtan terisinen“ tikken kazak kijimin qvsa kijir qyr turqan. Ken kokyregynde, saqalb vaq-qajbr, qazy mandajbn ystynde qatuu cactarb tke turup turucu. Ajaoqna kijgeni con muquq otygynen qaramaqdn qbty qbttanbr turucu.

Al qaj qana aqbrn qana:

— I-ja! siz maqja keler veleniz?—men mndan qbrq veq saqbrm cerdeql Volqanbn temen qaoqndaqr Krasnovidovo degen qbstaqta turambn. Anda menin dykenym var, maqja siz sooda, satbq qbluu isinde qardam veresiz, al sizdin ker vbaqtdnzdab alsaqt. Mende qaqyb kitepter var, sizge oquuqja qardam vertm—maqul volosuzbu?—dedi.

— Maqul volom.

— Cuma kyny ertn menenkl saat altbda, Kurbatov Pristanbna kelinq. Krasnovidonun taqtajn suraqbz — qoqojunu Vasillj Pankov—degen kiqt. Men ozymda al kezde oqondo volomun, men sizdi keremyn. Qoq voluqz!

Ordunan turdu da, maqja qajbq alaqaqbn sundu, ekinci qolu menen teqynen, con kymyb saatbn aldbn da:

Altb minutta vyttym! menin atbm Mixajlo Antonov familjam volso Romas—dedida, ajlanasbn qarabastan, bekem vasbr oor denesin qeql albr, qyqr ketti.

Eki kynden kijin men Krasnovidonu kezdeq kettim.

Volga qanbdan qana acbloqan kezi ele. blajlanoqan suunun ystynde sup-sur volqon qalbq muzdar qalqbt, al muzdardb vizdin qajbq quur qetip, ozup kettr vara qattb. Muzdar vortqo kelip urunup majdalanbr talqalanbr Kristal-kristal volup qalat. Qujundaqan samal ojnop, toluqndardb ceekke quqt, kyn kogylyqm tartqan muzdardb qarqbratbr, kezdy saqblyqbrat. Celek, qar-qaqckter oor salbnqan qajbqbrbz, parustun astbnda kele qattb, rulda teqyne ar tyrdyy tystegy qbnur qada-qan qojdun terisinen qasaqan pidqak kijgen qaq qigit Pankov olturat.

Pankovduq tisy toqtoq, nazarb salqbn, muquqa az oqsoqt, ker uncuqbajt. Qajbqbn tumbuqunda catbn kerip, qoluna tajaq albr, Pankovduq vabraqr Nikolaj Kukuşkin degen qaq muquq turat. Kukuşkindin kljmderi sam-saalaqan qrtbq, veline qurcanqanb qir, vabna kijgeni portuquna oqsoqon uqpalanoqan qalraq, vetinde kegergon taqtar turat. Al uzun tajaq menen muzdardb tyrtyp qlberip:

— Qac... qajda varasbn...—dep tildep kele qatat.

Men parustun aldnda, jasciktin ystynde Romas menen qatar olturdum, al maqja qarap qaj, aqbrn qana syjler qattb:

— Meni muquqtar qaqyb kerqybajt, artbca vajlary qaqyb kerqybajt! Mndaj qaqyb kerqygendykty, qastbq qlqandbqtb sizda vabnbdan etkeryge tuura kelet.

Kukuşkin tajaqbn vorttun aldna tuurasbnan qojur.

Qajbq çeekter syzyp kele çattı, sol çaqıyızda qumduu çeek menen tjişip çatqan, kөгөргөн talaada сод ezen şu көрүнөт. Suunun çеегиндегі қарақан-буtalarға eelikken суular kelip urulup, selkildetip çatqan көрөсүн, асқа қарғы, аң-çыра болып çерлерде çазы аққан tunuq суunun ағыны şарқырап kirip çattı. Kylyндөгөн kyndyn nuruna, қарылар соorusun қара volottoj çaltıratıp, ujalарын çасар, қарқыдап çyryşөт. Tыз talaalarda kyngө qarap tik өskөн көгөргөн сөптө çatat. Denem — salқындап, çаным-çaj алып қуванат. Çары ымт, çаз өспyrym һajсеceкеjler да раjда volot. Çазында çerdin beti en sonun emespi.

Tыз болып Krasnosovdovоjо keldik; аjик дөвөнyn ystynde көгөргөн çirkө turat, çirkөден ulaj дөвөнyn cetinde қыра салып çақы, мықты yjler көрүнөт, yjlerdyn төвөсүнө çавып сары тақтайлар менен samandar çaltırajt, қыстақ çөнөкеj volso да көзге sonun көрүнөт.

Men пароход менен бир несе уşul қыстақты çаньnan ettym, ar бир өткөн sajn vul қыстақты көркүнө sonurqadım.

Kukuşkin ekөөыз қайықта çykty тызыр ваşтақаныызда, Romas bortton мақа қартарды алып берip çатыр:

— Sizde kyc var eken! — dedi da, meni qaravastan:

— Төşyндyз ооруаjыбы? — деп surady.

— Kicinekej da ооруақан çоq.

Апын мындаj kici wejildik менен suroo bergendigine авдан ыразь boldum, артықта менin өзымды өзым өltyryyge аракет қылаандырым çөnynde мыçyqtar silbese eken dejmin.

— Kyc var, qызmattan da çоqору turat деп ajtuoqa volot. Qajsь Gubernadansьn azamat? Niçgorodskijtki-siñi? Stlerdi көр şyldьn қылышат ele „чай, примечай, отколе чайки летят“ деген мақалдағы siler çөnynde ajtылақан мақал — деп Kukuşkin kelçiredi. Dөвөнyn vaşьnan, kymyş şьjaqtuu çaltıraқан vulaqtardy aralar, valcyqtardy vaşьp, arşьn keң attap, tenselip, uzun vojluu, bir arыq мыçyq keldi. Al мыçyq çылаajлаq. ystynde çалыз оана бир көjnөgy менен ştanь var. мыçyqtun saqaly tarmal, vaşьndaғы qojuu çeerde cacy şarke şьjaqtuu volup turat.

Al суunun çеегине kelgende унын qatuu сьjагыр:

— Qоş, kelgile! — деп бир şьjra qarap алдыда, çоон şьjоjды көтөryп алып бир ucun bortqо qojup, қайыққа çeñil оана секirip тыşty да:

— Butuң менен şьjоjдын ucun vaşьp tur, bortton тыşyp ketbesin, celekterdi al. Çigit sen мында kelip çardamdaşьn! — деп komanda берdi.

Al көрө көзге suluu kişl ele çana авдан kyctyy да оqşojt, kyңyrt көryнгөн betinde оqоооj murdu сьjөp. көgылçым көzdөry çаньp turat.

— Izot, suuqqa urunup alva! — dedi Romas;

— Menisi? qоrқоj ele qoj.

Krosin qujақан celek çeekke сьjагылды. Izot мақа qarap:

— Prikazciksиñi? — деп surady.

— Апын менен kyрөşөсyнby? — dedi Kukuşkin.

— Senin betindin tamьjыñ daғы сьjаraғанby?

— Emi апы эмне қыласьn?

— Kim мындаj қыды?

— Çanaqь, urаandar...

— Aj sen! — dep Izot ulutunup qojdu da, Romasqa qarap — aravalar azır kelet, men silerdı alıstan ele kerdym, çaqşy syzyr keldıner. Sen — Antonıç, kete bergin, mında men kóz bolup turajın — dedi.

Bul kişinin Romas menen tatuu ekendıgi çana aça qamqordıq qıloıandıoıy korynyp turdu. Özyne qaranda Romastın çaşy çooıolu bolsodaıy, Izot Romastı qalqalaıan sıjaqtuu qaradı.

Çarım saattan kişin men çanı salınoıan taza, tatınaqaj taza vılmөгө kirip olturdım, duıaldın çanı şıbaıan, şıbaıanıñ çıtıda kete elek eken. İberıñki, közy ötkyr ajal, tamaq ıcyge dajardap stoldu dastorqon menen çaptı. Qaqool camadanınan kiter alıp, pectin tekcesine qojup çattı.

— Sizdin çata turoıan vılmөnyz cardaqta — dedi al.

Cardaqtıñ terezesinen qıstaqtın bir ceti korynyp turdu. Bizdin yjdyn qarşısında saj var ele, anın icinde qaraıan-butalardıñ arasında monconun төөsy korynyp turat. Sajdın arı çaoıında vaqtar çana qararoıan talaalar turat. Monconun ystındөgy konkıge minip, bir qoluna balda qarıap, ekinci qolun cekesine qadap tömөñ çaqtaıy Volganı qarap bir көк muçuq olturat.

Aravalarдын qaldıraıanı, uıjlardın möөrogeny, suulardıñ şarqıraıanı uıulat. Yjdyn qarqasınan qara kişin kişgen bir kempir çoıtı da, oılonup turup qarqanı qarap:

— Siler ösөner volor ele ee! — dedi.

Aıyır çatqan vılaqtın suuların taş çana valcıq menen vөгөp, tosıp oınop çyrgen eki vala, kempirdin ynyn uqqanda, andan alıstar cetke qaca berıstı. Kempir çerde çatqan şapkeni aldı da, tykyryp, suıça bıoıy-

tıp çıerdı. Andan kişin butuna kişgen erkektin ötygy menen baldardın çasaoıan oıuncıqtarın vuzup, suunu közdej tömөñ ketti.

— Bul çerde qantıp çaqşy turar ekemin?

Tamaq ıckile dep çaqırdı. Izot uzun butun sunup çıerip, stoldun artında tömөñ çaqta olturdu, al bir nerseni syjlep çattı ele, meni koryp sözyn toqtoto qojdu.

Romas çıjırbıy:

— Saıça emne boldu? dep suradı da — ajta bergin — dedi.

— Emi ajta turoıan sözymda çoq, ajtuucu sözdyn vaarın ajtıp vytyrdım, uşundaj ceçtk: özyvyz vaşqara turoıan bolduqta. Sen çөtөgyne tapanca salıp alıp çyrgyn çe qoluna çoon tajaq alıp çyrgyn. Barinov varda vaarın ajta veryyge bolıojt, Barinov menen Kukuşkindin tili qatındardıqındaj emespi, çıgıt sen valıp qarmoonu vılestıvı?

— Çoq.

Romas, muçuqtardı, majda vaq eelerin uıjuıuruu çana alardı alıp satarlardın qolunan çoıarıp alıu zarı ekendıgın ajtıp. Izot anın ajtqandarın andan nazarın salıp uııup olturdu da:

— Çurt qurutqandar seni çaqşyıtıojt oıo — dedi.

— Kөөvyz.

— Oşondoıda!

Men Izottu qarap olturup:

— Karonin menen Zlatovratskij uşul öndy muçuqtardan angemeler çazııatıoıo... — dep oılodım.

Çın ele maıça bir oluttuu çumuşqa kırışyge tuura keldıat? Çын ele men anıq işker kişiler menen işteı alamın? dejmin.

Izot tamaq ickenden kijin mındaj dedi:

— Sen, Mixajlo Antonov şaşvaoıbn, çaqşılıq tez ele volo qojbojt. Çeñildep iştөө kerek! — dedi.

Al ketkenden kijin, Romas ojlönur olturup:

— Aqıldıu çana aq neet kişi. Cala sabattın vol qonun ajsan, arañ ele oquojanoja çarajıt. Bıroq, qbz- qıbr oqur çatat. Siz bul çönynde aoja çardam beriniz! — dedi.

Kec kirgenge cejın al maqja dykëndögy tovarlardın vaasb menen taanıştırdı da:

— Men bul qıştaqtaoıb vaşqa eki dykengö çaraqanda tovardı arzan satamın. Alvette, bul alaroja çaqıajıt. Alar maqja çamandıq izdep, meni urmaqçıda voluştı. Men bul çerde pajdaluu eken dep çe sooda qılıuoja blajıqtuu dep turup çatqanım çoq. Men mında vaşqa maqsat menen turamın. Bul iş silerdin belke sata turojan dykөнyner sijaqtuu... dep tyşyndırdı.

Men munu tyşynup olturoandıoımdı ajttım.

— Oşondoı... kışilerdi aqıloja yjretyı kerek, oşondoı emespi? — dep qojdu.

Dyken çavılıu ele, aız, dykөndyn icinde qolusuzoja lampı aıbr arı, berı vaşır çyrdyk, oşol kezde valçıqtı valçıldatıp avajlar vaşır keede terkicke çıoja qalır kece çaqta daoıb kimdir birөө çyrdy.

— Mına uqtuıuzıu? Çyrıejay! Bul çyrgөн Bовыл Migun degen. Özy ajvan, suluu qızdar qılıqtanojan sijaqtuu iş qılıunu syjet. Siz anı menen syjleşkende avajlar, saq volup syjlenyz, çalır ajtqandaj ar ubaqıt saq volunuz... dedi.

Andan kijin belmenyn icinde trupkesin sorup, ken

dalısbın pecke syjer, көzyn syzur, trupkenin tytyayn özynyn saqalın aralatıp burquratıp çıojarıp olturup, çaj çana acıq sözdөр менен менin çaş ömyrymdyn beker voşqo ötyp çatqandıoıbn көptөн berı sezgendin ajttı.

Siz zeendyy, çaratılojan bir betkej kışisiz çana tilegintiz da çaqşı көrynөt, siz oquıuz kerek. Bıroq kışini kiter çaar salıqıdaj volbosun. „Barlıq өner — adamdan çıojat“ dep bir sektant cal tuura ajtqan eken. Kışiler çanın qıjnar oquşat, — alar odono oquşat. Bıroq alardan alojan bilimi meege mьqtap qonot — dedi al.

Al vaarınan murun qıştaqtın aqıl — esin ojojotuu kerek — dep maqja taanış volojon nerselerdi ajttı. Bıroq al taanış sözdөrdөн men ycyn çanı çana tereñirek volojon pikirlerdi çarmap qaldım.

— Tigi çerde silerdin studentter eldi көp syjyy kerek dep kyçyldөşөt, men: eldi syjyygө volojıt dejmin. Al eldi syjyy degen söz... — dep sözdy uzarttı.

Murutunan kylyp, көzynyn qıjıoıb menen meni çarap alııda, yjdyn icinde arı-berı vasa vaştadı, işendirendik qılıp, bekem syjler sözyn ulanttı:

— Syjyy — degen: kelışyy, vaş tıyy, ec nersenı sezvөө, kecir degenge çatat. Ajaldaroja çana bul өndyy varuu kerek, eldin naadandıoıbn sezvesten, anın adaşqan aqılına qoşulup, anın ar qandaj çaman işi menen kelışip, ajvançılıoıbn keciryygө volobu? — çoqpu?

— Çoq! volojıt!

— Mına көrdynөjay? Anda, sizderde, vaşsıda Nekrasovdu oquşat, anın ырын ыrdaşat, bıroq, vilesiz, Nekrasov menen alıs vasa alvajsbın! Muçıqtaroja sen tuuojan özın mındaj çaman kışi emessin, bıroq, çaman

Çekşembî kynny tyştän kijin biz dykëndy äctäq, oşol ele zamat bizdin dykëndyn eşigünin aldına muçuqtar çajnalı baştađ. Ysty-vaşınñn vaarñ kir bolup sam-saalaqan, qolu majımdın qolundaj uzun, közy qatındardıqındaj syzylğen Matevej Barinov birinci keldi.

Al amandaşır:

— Şaarda emne qabar var?—dep suradı da, surağan suroosunun çobun kytpeştän Kukuşkinge qarap:
— Senin mäsşöññ daşqı qorozdordu qırır saldı!—dedi.

Oşol zamat ele al gubernatordun Qazandan Peterburgqa ketkendigin, bardıq tatarlardı Kavkazqa çana Turkstanqa syrup ajdamaqçı bolup, padşahqa daşqı arızdanır ketkendigin aytı.

— Aqıldıu! bardıq işti tyşynet... dep gubernatordu maqtap da qojdu.

Romas çaj qana:

— Munun vaarın özün ojlör çöşarır olturasın—dedi.

— Menñ? qacan?

— Bilşejmin...

Barinov, ajanıctuu tyrdä vaşın çajqar:

— Anton sen emne yçyn kişige az işenesin, men tatarlardı ajajmın. Kavkaz öz adat ırpın talap qılta—dedi.

Ijnine caq kelşegen çırtyq çapan kijgen bir äñrık kicine kişi ajaqın avajlar vaşır keldi, anın surdanğan beti qubulup ketti da, qaraqoylanğan erdi ooruğan şajaqtuu qvıradı. Ötkyr, sol közy yzdyksyz qvırıdap, anın ystındögy vuurul kirpiğida qaltırıp ketti.

Barinov kylyp:

— Migyngä çoi bolsun! tyndä emne uurdadıñ—dedi.

Migyn Romastın aldında şarkesin aldında:

— Senin aqcañdı—dedi, qaltırğan çana daaştıuu ya menen.

Biz turoğan yjdyn qoşojunu çana bizdin qoşubuz, ystynä pençak kijgen, moşauna qvırı çooluq oqoşon, butuna rezinka kaloş kijgen kökyrögynä kymış çınçır taqqan Pankov darbazadan çöqtä. Al Migyngä qarap aculanır:

— Qartañ şajtan, eger sen menin agorotuma tyşä turoğan bolsın, men senin butundu şındırarmın!—dedi.

Migylin—:

— Qadimki angeme daşqı vaştalır kele çatat ee—dedi da, artınan ulutunup,—anan qantip turasın?—dep qojdu.

Pankov anı tldej baştađ, Migylin:

— Men qajdan qarımın? Qırq altıoşa qana keldim...—dedi.

— Svjatki majramında sen elyy yctä elen, elyy yctemyñ dep özün ajtrapadıñ vele? Emne yçyn qalr ajtasın?—dep Barinov tuura çaqtan qvırırır çöqtä.

Alşettyy kelgen, şaqalduu Suslov¹ çana vaşırçı İzot keldi, uşunetip on çöqtä kişi çöşıldı. Qaqool dykëndyn aldındaşqı tepkicte trupkesin çegir, muçuqtardın syjleşkenyn uncuqbastan uşur olturdu; alar tepkicdin vaşırçında, dykëndyn eki çöşında olturuştı.

¹ Muçuqtardın attarş esimde çaqş qalşaptır, vaşim çatışırır ajır çatqandırmın.

Kyn ala buluttar, suuq bolup turdu: qısqıq kögyl-tyr asmanda tezdep buluttar syzöt, çarıq menen kele-kedön tyşken taqtar nulaqa cömylyp, çarıq közdy ujaltp çaqıltat. Könylyndy çumşatat. Tyrdyucö kljın-gen qızdar kece sojlop Volganı közdöj vara çatışat, valcıq suulardan jupkelerin köteryp attap ötyp, cojundaj başmaqtarın körsötyşet. Uzun qajırmaqtarın ljinine alıp valdar curqap çyryşet. Bizdin dykëndö olturojandaroja közdörynyn qıjıoı menen qarap, uncuqbastan şarkelerin, qalpaqtarın köteryp alsetty muçuqtar ötyp çatışat.

Mıgyn menen Kukuşkin ıntımaqtuu olturuşup, kim qıjınpıraq muqtaşışat, soodagerlerai çe pomeşcikpi? degen acıq bolooşon maselege toqtoluştı. Kukuşkin—soodager qıjın dep daltıdedi, Mıgyn pomeşikkti çaqıdadı, anın başıldaşan davış Kukuşkindin ynyn başp ketti.

— Gospodin Fingerovdun atası Napoleon Bonapartı saqalınan alıptır, al gospodin Fingerovdun özy eki kişini qaratınan tonunun çelkesinen alıp, cekesi menen çer syzdyre silkyycı! al eki kişi teñ ıylq ete alıaj qalıucı ele—dedi.

— Oşonetip çata beret!—dep Kukuşkin daş anın ajtqanına maqul bolup, oşonetip soodager pomeşikter coñ çejt—dep artınan qoşumcaladı.

Alsettyy Suılov başqectın ystyńky tepkicinde olturup:

— Mıxajlo Antonov, çer betinde muçuqtar alıbrap bara çatat! Gospadalardıńn ubaqında beker ömyr syruy bolucu emes ele, ar bir kişi işke cegile turojan...—dep arızdana baştı.

— Emese krepostnoj pravany qajta turojuzoşun dep arıx berejin—dep Izot aqa çoop berdi. Romas uncuqbastan anı qaradı da, tepkictin ystynde trupkesinin kylan qaqı.

Men al qacan syjler eken dep kyttym. Muçuqtardıńn başlanışbaşan angemesin uşup olturup, emi qaqool emneni ajtar eken dep ojlodum. Menin başqoomdo, al muçuqtardıńn angemesine aralaşuu ycyń ontojluu bolşon bir top ucurlardı ötköryp çiberdi. Biroq, al meltiregen bojdun uncuqbastan, qıjımbıldaştan, şamal tınc çatqan suunun betin cıvırala qılıp, ala buluttardı qojıu sur buluttaroja quup başp qoşqonduşun qarap olturdu. Darija çaqtan paroxoddun davış cıqtı, tımen çaqta qızdardıńn ırdaşan uşıldı, garmon tartıldı. tımenky kıcöde qolun bulojalap, buttarı tejtektep valcıqtuu suoja tyşyp cıojıp bir mas bolşon kişi çyret. muçuqtar aqarın çana çaj syjler çatıştı, alardıńn sezdörynde qajıp menen muñ var ekendigi sezilet, menı da qajıp aqarın qozoj baştı. antkeni, ızojaarduu asman çamojır çaadruucudaj qorqutup, şaardaş bolşon tıncısz cuulardı, ar tyrlıy yaderdy estime tyşyrdı; kıcölerde kişilerdin şıpkıdap çyryşy çana alardıńn aqılındı qozojltqon kıp sezdöry estime tyştı.

Kecinde çaj icip olturojanda, qaqooldun — anın muçuqtar menen qajıp ubaqta syjleşe turojandıoıńn suradı.

— Emne tuuralı?—dedi da, menin ajtqandarımdı nazar salıp olturup uşup:

— Eger men alar menen bul çönynde syjleşsem, anın ystyne andaj sezdy kıcöde syjlegen bolsom, meni qajtadan daş jakutıjoja çiberer ele... dedi.

Al trupkesine tamekl salıp tartıp, tytynyn burqu-rattı, çaj ojana olturup muçuqtardın saq çana kişige işene bersej turojan kişl ekendigin ajttı. Muçuq ezy-nen ezy qorqot, qonşusunan da qorqot, artıqca coocun kişiden avdan qorqot, aqja erkindik bergendigine otuz çıl bolqon çoq, ar bir qırqqa cıqqan dıjqan qul bolup tuulojan çana al anın esinde, emne ekenin tyşynuy qıjın. Çenekej ojana ajta turojan bolsoq erk degen: qandajca qaaliasam, oşonjoj turam degen sez. Biroq, bardıq çerde ele uluqtar var, çaşooqo tosqoolduq qı-lat. Pomeşciklerden padşsa dıjqandardı tartıp aldı, oşonjoj bolqondon kijin bardıq dıjqandardın ystyn-döky çaloqız qoşojun padşsa eken da. Qajtadan daqıj erk degendin ezy emne? Qarıştan erktin emne eken-digin padşsa kersete turojan kyn çetet. Muçuq padş-şaqja işenet, padşsanı bytkıl çer, bardıq vajlıqtın eesi dep bile. Padşsa—pomeşciklerden dıjqandardı aldı, qaalasa soodagerlerden dykenderdy, paroxodtor-duda ala alat. Muçuq—padşsacıl, al uluqtun kıp bol-qonduqınan kere birse ojana bolqonduqı çaqş—dep tyşynet. Al, erktin maanisin padşsa tyşyndyre turojan kyn çetet—dep kytet. Oşol uvaqta kimdin qoluna em-ne tuura kelse, oşonu alıp qalmaq. Mındaj kyndy var-dıqı tilejt, ar biri qorqot, ar biri ez icinde bul çalıp nelyp alıucu ceckındy kynden quru qalıp qalvaqaj elek deşet. Özynen-özyda qorqot: qaalaqjanı kıp, ala turojanıda var, biroq, qantıp alasın? Baar birdej tışın bir ojana nersege qıçyratat. Anın ystynı bardıq çerde sansız uluqtar var, alardıñ baar acıqtan, acıq muçuqqa duşman, padşsaqada duşman. Biroq, uluqtar bolmojunca bolsojt, bardıq uruşup muştasat, birlı birlı sabaşat.

Çamoqır qatuulap terezeni urup çattı, kəcəde eşer qujup turat. Menin icim vışır ketti, çanında çaj çana qatuu cıqqan yn cıqır çattı:

— Aqırından olturup, sıjlıktı padşsadan ez qolu-na tartıp alıunu muçuqtarja işendiruy kerek, el ezy-nyn icinen stanovojdu, guburnatordu çana padşsanı çajlooqo uquqtuu boluu kerek—dep aqja ajtınız...

— Bul—çyz çıl!

— Siz bat ele vaarın işte kerek dep ojlodunuz vele?—dep qaqool aqırın ojana suradı.

Kecinde, al bir çaqqa ketken ele, saat on bir bol-qondo mıltaqtın atılojan yny cıqtı, çaqın ele çerden anın kyrs etken davış uqıldı. Qaraqırda çamoqır-dın aldında çygyryp tışqa cıqtın ele, çamoqırın aqqan suusun kecip, çaşvaj vaşır kele çatqan qaraa-nı coñ Mixajlo Antonictı kerdym. Al maqja:

— Sizge emne boldu? Mıltaqt men attın—dedi.

— Kimdi attınız?

— Uşunda birse qoluna tajaq alıp meni kızıdej tap verip qacırıp qaldı. Men, toqto, bolsoo atıp çıbere-min dedim, uqqan çoq, anan men asmanja atıp çıber-dim, andan aqja zıjan bolsojt emespl...

Al yjdyn vosooqosuna kelip turdu da, suu bolqon saqalın qolu menen sılap, çılqıqja oqşop silkintip qojdu.

— Menin etygymdyn maanıs bolnoj qaldı! But kılımdı ooşturup kijejin, siz tapancan tazaloonu bile-sizel? Oşonetip tazalavasanız dat bolup qalar. Kerostn menen majlanız...

Anın savırduu toqtooluqı, kek kezynyn kez qarış-nı quvandırđı. Yjdyn icinde kyzygynyn aldında saqalın tırmap turup, maqja mındaj dep eskertti:

— Siz bul qbstaqta saq bolup cyrnyuz, artbca majram kynderynde saq boluuz. Kec kirgende balkim sizdi daqyb urojanb cyrghendyr. Biroq, ezyunuz menen qofo tajaq albp cyrbonyz, eger siz tajaq albp cyre turojan bolsonuz, cataqtb syjyucylerdyn acuusun keliret sizdi qorqot'eken—dep ojloqot. Qorquu kerek emes! Alar ezdery qorqoq el kelet...

Men eñ caqyb tura baqtadbm, ar kyn sajbn maqja canb cana eñ kerektyy nerselerdi albp kele baqtadb. Tavlijat taanuu cönyndögy kitepterdı qabzobyp oquj baqtadbm. Romas maqja:

— Maksimic, vaarbnan murun bul ilimdi bilyyge kerek, bul ilimge adam balasbnyñ eñ sonun aqyb qoşulojan—dep yjretyycy.

Çumasbna yc mertese kecinde Izot kelyycy, men anb oqutambn. Avalqb kezde al maqja işenimsizdik menen kylyp qaradb, biroq bir nece savaq ötkönden kijin, maqja cbn könyly menen:

— Caqyb tyşyndyret ekensin! Sen muqjalim boluucu çigit ekensin...—dedi da, qarabstan turup:

— Sen kyctyy körynesyn! Kel tajaq tartbşalbq!—dedi. Aşqanadan tajaq albp kelip, tamanbnyzdb tireşip olturduqta, көрке cejin tartbşyp, bir birisizdi çooqoru көteryp turojuuqa araket qyldyb. Qaqool kylyp, bizdi qarap:

— Al—emil oj, sen!—dep qojot.

Izot meni көteryp turojuzdu, alda meni caqybyp qalojan bolso kerek:

— Ec nerse emes, sen kyctyy ekensin!—dep könylymdu ulap biroq, balbq qarmoону caqyb көraejt ekensin, meni menen tyn icinde Volgaqa varbp, balbq qar-

masañ volor ele, Volganbn balboby sonun volot emes. pi!—dep qojdu.

Izot oquuqa könylyn qojup, caqyb oqudu. Oquu bolup çatqan ubaqta, keede ordunan turup tekcedegı kitepterdı albp, qaşbn çooqoru көteryp, kiteptin eki yc çolun kyc menen oqup, meni qarap:

— Oquuqa çarap qalbertymbn qol!—dep öny qabzarp ketyycy. Közyn çuump albp, ajtqandarbn qajtalap:

Balasbnyñ wejtinde uluqandaj, ken talaanb muqja salat cymcbyq sajrajt—kördynby?—dep qojo turojan.

Bir nece mertese al, dabşbn aqybñ qana cöqarbp, menden:

— Tyşyndyrcy tuuqan maqja, bul emne? Adam uşul sbzbqcalarqa qarajt, al sbzbqcalar varbp söz bolup quralat, bul sözderdy men bilaejmin, bizdin sözderybyz çanduu! Men munu qantip bilemin? Bulardb eckim maqja şbşarap ajtajt, eger bul syret bolso, anda tyşnyktyy volor ele, al mabda ojdun, pikirdin taq ele ezyn vasbp qojon sbjaqtuu, bul qandaj...—dep suraj turojan.

Men aqja emne dep çoop berejtin? Menin „bilaejmin“—dep ajtqanbma al tegirip qaldb, al ulutunup qojup:

— Şbjrcyblyq—dep qojduda, andan kijin kiteptin betin çarbyqa qaratyр acbp көre baqtadb.

Anda syjkymdyy cana qozooquc anqooluq, bir tyryly acbq, balalbq var ele, anb көrgönde kitepterde çazulojan caqyb muçuqtar көsyrek esime tyşe turojan. Balbq balbqcylyr oqşoş, al daqyb aqbn ele, Volganb, tñc tyrderyn... sajrandaojan ömyrды caqyb көryycy.

Çyldbzardb qarap turup:

— Anda da, bizdegi sbjaqtuu ömyr syrgen bir tyryly çandbqtar var—dep qaqool ajtat, sen qandaj dep

ojojsun, tuuravъ? Alarğa belgi qılsır, qandajca çasa-
qandıoıbn surasaq ee? Kel bizde könyldyyrök... de-
sek—dep suraj turğan.

Negizide al özynyn turmuşuna ыразь volucu ele,
özy çetlm, vojdoq, çana özynyn syjgөн, тыңс valьq
qarmoo çumuşun qılsır ec kimge көз qarandь emes
ele. Biroq, muçuqtarğa işenicsizdik menen qaracu,
maoıa eskertip:

— Sen alardьn araketterine qarava, muçuqtar mitaam,
qalıpъ el, sen alarğa işenve! Alar azьr seni menen
andaj volso, erteң taqьr vaşqaca volot. Alardьn ar birі
özyn oıana көret, al, көpçylyk işin katorga sьjaqtuu
sanaşat—dej turğan.

Al oşoncoluq çumşaq kişi volso da, „çatьp icer
miteler“ tuuralu çek көryp syjläcy.

Alardьn vaşqalarğa qarajanda vaj voluuna emne
sevep? Sevevi, aqıldıuaraq. Eger sen svoluc aqıldıu
volson, esiңde volsun: dьjqandar mal sьjaqtuu tatuu
turuu tijş, oşondo al kyc volot! Alar qьštaqtь aralap
kesken çoıac sьjaqtuu ыт-ыт qılsьtat, alardьn iştej
turğanь uşundaj! Özdöryne-өzdöry duşman. Alar çel-
moıuz el. Qaqooldun alar menen ыbaralanьp çyrgөн-
dygynyn sevevi uşul...

Al suluu, kyctyy voloıonduqtan anь ajaldar çaqşь
köryycy. Çana çanıpta alьşqan ele.

— Alvette, bul çönynde men erke voldum—dep,
al cьn könyly menen öкynyc qılsır qoıuucu,—bul volso
alardьn erlerine ыza volot, andaj volsom menin ezym
daoıь ыza voloıon volor elem, ыроq, qatьndь ajavasqada
volsojt, qatьn degen mьndajca ajtqanda екinci çanьn
emespi—qatьndьn kьny majramsьz, erkeleöсыz ötöt;

çыqь sьjaqtuu işejt. Başqa ec nerse çoq. Erlerinin
syjyygө qolu tıjsejt, men volsom erkın kişimin. Qatьn-
dardьn көpçylygyn erleri aloıandan kijin bir çьldan
kijin ele, muştum menen asьrajt. Bul çönynde men
kynöölymyn, alar menen oınop, kyldym. Bir oıana nerse
surajmьn: qatьndar siler biri birine menen uruşvaqьla,
men vaarьnarğa çetemin! Biri birindі kynyleöögyle,
silerdin vaarьnar birdejsine, vaarьnardь ajajmьn... —
dejmin.

Al kylyp, daoıь angemesin ajttь:

— Men al tygyl, bir aq sөök ajal menen da oınoj
çazdadьm, şaardan daacaıa bir aq sөök ajal keldi. Al
ajal avdan suluu, sytkө oqşooıon aq, cась zьqьr sьjaq-
tuu ele. Közy da syjkymdyu көgylçym ele. Men al ajaıa
valьq satьp olturup, qaraj verdim, ajal menden: saıa
emne voldu?—dep suradь. Siz özynyz ыlesiz da dedim.
Çaqşь volot, men tyn icinde kelem, kytyp turğan!—
dedi. Cьn ele, al keldi, ыроq, cirkej көp ele, cirkejen
avdan qorqot eken, anь cirkej talap çiverdi, uşunetip
bizdin işibiz ordunan cьqqan çoq. Qantejin, cirkej
talap çatat dejt da, özy ыılaşanь çyret. Bir sotkeden
kijin anьn eri kelip qaldь. Kyjөөsy sot eken. Kördynьy
aq sөök ajaldardьn qandaj ekenin, alardьn çaşoıno
cirkej tosqoolduq qılat eken — dedi da, angemesin ы-
tyrды...

Izot, Kukuşkındi avdan maqtadь:

— Al muçuqqa qaracь, çaqşь çan! Kişiler anь beker
ele çek көryşet! Al alvette, kelçirek, ar qajşь maldьn
өzynce alasь var emespi—dedi.

Kukuşkındin çeri çoq ele. Al voıu kicine, ыроq eptyu,
kyctyy, dolu, ıckic bir vatьraq qatьnoıa yjleңgen volucu

al özünyn yjyn temir ustasyna verip, özy pankovto qızmat qılıp, moncodo turucu,—al çaqlıqlar dı çaqşır keryyuy. Çaqlıqlar çoq volso, ar tyrdyy tarixlardı öz ojunan ele cıoara qojucu, anın ojunan cıoaraqandarı çalañ bir çirke tizgen öndyy volup cıvaşır cıoıucu.

— Mixajlo Antonov uqtıñı? Timkovskijdegi urjadnik öz qızmatın taştap manax volo turğan voluptur, muçuqtardı qojvojmun, şavaş! — deptir. — dedi.

Qaqool cıñdar syjlöp:

— Oşonetip, uluqtardıñ vaarı senden qacır bytöt eken da — dedi.

Taralğarın sarı cactarının arasınan cör-car, tooqtun cıynyn cıoarañr çatır, Kukuşkin mındaj decuy:

— Vaarı ardej, qacrajt, alsette avjırı varlarına öz qızmatarına qaluu oor tıjer, sen Antonic avjırge işenbejt oqşojusun. Al emi, avjırın volso aqlıñ qanca-ıq çoq volojon menen da tura alvaşın. Mına mındaj bir oquja volojon uqur turğun..

Bir „aqlıñ aşqan“ pomeşcik ajal tuuralu mındaj angeme ajttı:

— Al oşondoñ açaan qatın volojonduqtan, özünyn daraçasının cıñduojuna qaravastan, guburnator da al ajal dıqına qonoqqo keliptir, guburnator aqa: kelincek, siz saq volıñuz, sizdınaçaandıñız çonıñde Peterburg-qa cejın sez çetiptir! — deptir. Ajal alsette, guburnator du sonun ickilktı menen qonoqtopturda: varıñız, men munezymdy özgerte alvaşın — deptir! Yc çıñdan bir aj ötkendın kılın, bir kyny al muçuqtardı çıñap alıp:

— Mına menin vardıq işenimimdi silerge verdim, çoş volojula, kecirgile, men volsom... — deptir.

— Manastırge ketemin deptir! — dedi qaqool.

Kukuşkin anı avajlap, nazarın salıp qarap turup:

— Tuura, Igumenige ketemin deptir! Al tuuralu sende uqqan — ekenin da?

— Çoq, ec qacan uqqanıñ çoq.

— Emese, qajdan vilesin?

— Men seni vilemin.

Qıjalıñ vaşın çajqar, qovurap:

— Sentin kişige işenbeğenin aj... — dep qojdu.

Oşonetip, ar qacan, anın angemesindegi çaman çelmoçuz kişiler çamandıq işke calışır, „qavarsız çoq volot“. Biroq, kəvıncı Kukuşkin alardı, cıñquroja taştıran şırırındı şıjaqtuu Manastırdı közdı çonıñde.

Aqa kytvögön çerden çana bir tanqalar dıq ojlor kelip pajda volıdu da, qarvstan çıjıñla tyşır:

Biz tatarlardı veker çengen ekeniz, tatarlar bizge qarajanda çaqşır! — dep syjlöp vaştadı. Biroq, tatarlar tuuralu ec kim syjlögön çoq. Bul kezde el vaqca eelerin artelin ujuşturuu çonıñde syjlöp çatışqan ele.

Romas-Sivir tuuralu, Sivirdegi dıjquandardıñ vaşırıñ tuuralu syjlödy. Kukuşkin ojlonup turdu da:

— Egerde valıqtı eki-yc çıloja cejin qarmavasa, avdan көр volup ketip, dentz qalvınan aşır, eldi qaptar keter ele. Valıq özy da qvzıq көvıjır vset oq — dep qojdu!

Qvştaqtın eli Kukuşkindin köndı kiş dep eseptısyuy, anın ajtqan angemeleri çana qvzıq ojloru muçuqtardı qalcıdatat, muçuqtar anı sögur kylyşet, biroq, oşondoñ volso da, alar Kukuşkindin ojunan cıoarañr ajtqan, qvzıq angemelertin icinen bir cıñdıq kytken dıj vqlas menen, көnyl qojup uquşa turğun.

Salmaqtuu kişiler аны:

— Dardaң — деп аташа туроған. Pankov оғана, сьнь менен:

— Stepan тавырмақtuu kişi... — dej туроған.

Kukuşkin en zeendyy çana өнөрlyy kişi ele, al von-dor volucu, pec daqь çasacu, val celekti da vaqьa bilyycy, qatьndarоға yj quştarьн vaqьuunu da yjretyycy, çьoqac ustalьoғьн da bilyycy. Biroq, көnyly kelip işteve-gendigi volboso, анын қолunan vardiq iş kelcy ele. Kukuşkin мәсььqть çaqьь көryycy, анын moncosunda qursaqь toq, on caqьь соң çana kicine аңdar var vo-lucu. Kukuşkin alarоға qarоға, taandyң etin берip vaqьa тuroған, uşunetiр al мәсььqтарьна quştuң etin, çeşti yjretyр kişilerdi, өзyne teskeri mamile qьluuң kycetty: анын мәсььqтарь тоoqtordu, тоoqtordun valapandarьн vasa qalьp өltyryp qojot, qatьndar Stepanyн мәсььq-tarьн аңдыр, тilder, uruu менен uvaga volot. Kukuş-kinin moncosunda qatьndardьн zar qaqьaқan acuuлу yndөry көр сьoға тuroған, viроq, Kukuşkin аqьa keve-lipda qojuu cy emes:

— Aqьlsьzdar мәсььq qьraandyq qьluuоға çaraloған, itke qaraoғanda мәсььq qьraan kelet. Men vul мәсььq-tardь quştardь aluuоға yjretojьн, çyздөgeң мәсььqть asьrap, pajdasьн oşondo көрөsyдөr, silerge kireşe ki-ret, — dej тuroған.

Kukuşkin qat тааныsada, kijin unutup qalьptьr, al unutqandarьн esine tyşьrgysyda kelgeң çoq. Al çara-тылыьнда aqьlduu adam voloқonduqтан, qaqьoldun аңemelerinin icindegi мапьзыньн varьнnan tez ilip ala тuroған.

Al acuu darь çutup çьsergen vala сьjaqtаньp:

— Oşondoј, oşondoј, emese Ivan Groznьј majda elge zьjansьz voloқon ekeң da... — деп qojucu.

Kukuşkin, Izot, Pankov ycөө kecinde bьzdikine keli-şip, көр ubaqtarda tьn ortosuna çejin olturuşup, dyj-nөnyң quruluşu çөnyndөgy, cet mamleketterdin tur-muşu tuuralu, elderdin revoljutsijacьl sudorogolarь tu-uralu qaqьoldun аңemesin uqьшат. Pankovоо Frantsuz revoljutsijasь çaқa тuroған, al:

— Mьна vul turmuştaqь аныq vuruşь, — деп çaq-tap syjlej тuroған.

Pankov mьndan eki çьl murun atasьнnan vөlyngөn ekeң, Pankovдun atasь vaj muçuq voluptur. Atasьнnan vөlyngөndөң kijin Izottun çetim qalоған çeenin „syjьp“ ajaldьqqa alьptьr. Pankov ajalьн qatuu qarмоocu, viроq ajalьна шаardьн kijmin kijgizicy. Qajьlvaj ket-kendigi ycyn atasь аqьa qarоqьь aјtьp, uulunun çaңь salьnoған yjьnyң çaңьнnan өtkөnde tykyryp өte тuroған. Pankov yjьн Romasqa берip, qьštaqtaqь vajlardьн naarazьlyoғьна qaravastan, аqьa dyкөң qurup берgeң, oşonduqтан qьštaqтьн vajlarь Pankovоо өc volucu. Pankov volso alarоға сьrtтан mejli, vaarь bir degendeј qaracuu, alar tuuralu сьrtьн salьp oroj syjlep, kylyр qaracu, qьštaqтьн turmuşu аqьa oor tije тuroған:

— Öнөrym volso шаarda turar elem... — decy.

Pankov ar dajьm taza kijinip, өзyn çoқoру tutup çyrycy, анын өzymcylygy da kyctyy ele, al saq ele, çana kişige көр işenyycy emes. Al Romastan:

— Sen mьndaj çumuştu çyрөgьн менен qaalap al-dььь çe volboso bir ojuң varь! — деп suroo берycy.

— Sen qandaj деп ojlojsun?

— Çoq, sen aјt.

— Senin ojunca qandaj qbluu durus?

— Bilsejmin! senin ojunca qandaj?

Qaqool qaalaqanbna qadalbьp qaloqan kiši, aqьbь Muşuqtardь syjletbөj qojbojt.

— Alsette, aqьloqь saloqan җaqşь! Aqьl pajdasьz emes, qaj җerde pajda bolso, al җerde iş bekem volot. Җyрөk sizge җaqşь keneşci emes. Җyрөgymdy eercisem, men dalaj balaketterdi qьloqan volor elem! Orunsuz җerge tumşuqьndu salva—dep portu өrttөp җiberer elem!

Pop soqur җьcьqan tumşuqtanoqan, mitaam cal ele, Pankov menen atasьbьn ortosunda voloqon cataqqa kirişe kettip, Pankovqo oor sezdөр ajtьp җiberyucy.

Avalqь kezde Pankov maqьa, җaqşь mamile qьlbaj, keede duşman өndyy көz qaraştardь da qьlbьp җyrdy, keede qoҗojunsunup qьjьqьbьp qojurta җyrdy. Biroq, aьbьn bul өndyy көz qaraşь vat ele җoq voldu, oşondoq bolso da, icinde al maqьa işenbөj җyrgөndygyn sezdim, Pankovdu men җaqьbьrucu emesmin.

Duvalь tumarca voloqon kicinekej taza yjde voloqon kece menin esimden ec ketken җoq. Terezelerdin vaarь җavьldь, vurctaqь stoldun ystynde lampa kyjyp turdu, lampanьn aldьnda cekesi vijik, cacь ter-tegiz qьrql-oqan coq saqal kiši olturdu. Al kiši:

— Өmyrdyn tyjyny adamdьn varoqan sajnьn ajvandan oolaqtaj beryunde... — dep syjлөp җattь.

Aьbьn sezyn yc muşuq көnyldөryn qojup uojup olturuşat, ycөөnyn teң көzdөry җaqşь, җyzdөry aqьlduu. Izot qana ar qacan qьjьmьldavastan aьbьstaqь bir nersege qulaqьn salьp tьңşar olturoqandaj vьlq etpej olturat. Kukuşkin cirkej saqqan kişidej tьbьrcьlajt, Pankov murutun sьjрар qojup, өзyncө tyşynyp, җaj qana:

— Emnesi bolsoda el Soslovijaqьa vөlynyygө aroqь- sьz voloqon — eken da—dep qojot.

Pankovdun өзynyn vatьraqь Kukuşkinge ec qacan qatuu ajtьsaj, qajta aьbьn ojunan җьcьqьbьp ajtqan aьgьmelerin көnyl qojup uqqandьbь maqьa avdan җaqьbь.

Angeme vьtөry menen men өзym җatqan cardaqь kezdej ketemin, өз cardaqьmdьn terezesinin aldьnda olturup, җьm-җьrt volup, tьnctьbьq ystөmдыk җyrgyзgөn qьštaqьbь җana talaanь qarap bir dalajqьa cejin olturamьn. Tynky asmandьn qaraoqьbьbьnda җьldьzdar җar-qьrajt, җarqьraoqan җьldьzdar menden qancalьbьq aьbь bolso, oşoncoluq җerge җaqьn sьjjaqtuu volup көrynөt. Җyрөk qьbьlbьp, qьjalьm ceksiz alda qajda aьbь kettip, җer betinde uşul vьzdin qьštaqь sьjjaqtuu uncuqbastan җaşaoqan mindegen qьštaqtar көzgө көrynөt. Җьm-җьrt, tьnctьbьq.

Tyndyn qaraoqьbьbь, җьluu җьraj menen menl quca-qьbьna aьbь, mindegen көzgө көrynөgөn sьlyktөj maqьa qadala tyşөt, bir azdan kijin men aьbьrap ujqoqьa bertl-lp, alda qandaj bir nersedен qorqomun. Men җer betinde kicinekej ele bir җan өndөнөm..

Menin көz aldьmda qьštaqtьn qubanьcsьz turmuşu elestejt, qьštaqtьn eli şaardьn eline qaraoqьanda deni taza җana aҗarluu turuşat degendi men dalaj mertebe uqqanmьn җana oquoqanmьn. Biroq, muşuqtardьn tьbьm-sьz, oor җumuşta iştөp җatьşqandьbьqtarьn, alardьn icinde көp kişiler oor җumuştun azavьnan ooruqьa caldьqqan-dьbьqtarьn, alardьn icinde көnyly qubanьctuu kişiler җoq qatarь ekendigin көrdym. Şaardaqь cөberler menen җumuşcular bulardan kem iştөşьbese da, turmuştun oor-duoqь, qьjөndьbь җөnynde bul, qulaqь salьnqь kişiler sьjjaqtuu dattanьşbastan, көnyldyyрөk turuşat.

Maşa dıjqandardın turmuşu, çenəkəj sijaqtanat. Alardın turmuşu çerge kəp kənyl qojuunu, adamdarəq qarata quuluq menen mamile qıluunu talap qıla turqandaj kəryndy. Aqyləq, ajlaəq mındaj turmuştun aseri az; Qbştaqtaəq kişilerdin vaarə soqur sezim menen çaşap, bardəşəq bir nersedən qorqup, birine biri işenbegendigi çana alarda qarəşqərdaj bir nerse var ekendigi vajqalat.

Turmuştə çaqşəraq çəşoonu qaalaəjan qaqool menen Pankovdu çana „bizdin“ bardəq kişilerdi. emnelikten alardə çaman kərgəndygyn tyşnyuy da maəqə qəjın emes ele.

Men şaardın artəqəyləşəjın, anın vaqəttə enşegendigin, anın maqsattarə menen mildetterinin ar tyrlyy ekendigin men daana kəryp turam. Mındaj tyndərdə ar qacan menin esime:

F. Kalugin çana Z. Nevej degen eki graçdan esime tyşet.

„Saat işinin masteri, oşonu menen qatar öndəşəq ar tyrlyy apparattardə, Xirirugija aspartarə, kijim tıgyucy maşinalardə, muzəka jaşcikerinin bardəq sistemaların çana vaşqaların qavyl alat“ degen vəveska kicnekej magazindin tar eşiginin ystyndə qadaləp turat, eşiktin eki çəşənda cañ vaşqan terezeler var, anın birinde Kalugin olturcu. Kaluginin vaşə çaltəraq, sarəqarəjan cekesinde taəşəq var beti toşoloq, təşəz kəzyndə coləjtup kərsətkən ajnegi var ele. Al ıcke qəcəq menen saattardın mexanizimin cuqular, daşəma kylyndəp çə voləoso, tikirejgen vuurul murutunun astəna çəşənojan tegerek oozun acəp, ərdaş, ovon saləp oltura turojan. Ekinci terezede tarmal cəctuu, coñ qəjşəq

murunduu, kəzy qara ərykkə oqşooşon con, con saqal, qərarəjan Z. Nevej olturucu. Al soldəjup, arəq ele.

„Nevej daəşəq bir majda nerselerdi vəlyp, aralaştəp, keede vıytəgən çerden:

— Tra-ta-tam, tam, tam! — dep qəjəşəp olturucu.

Alardın art çəşənda toloşon jaşciker, maşinalar, alda qandaj bir dəngələkter, arstandar, globustar çana tekcelerdin bardəşənda metaldan çasalaəjan ar tyrlyy formodoşu nerseler, duvalda çajqaləp turojan kəp saattardın tilderi turucu. Men vıl kişilerdin qandaj iştej turojandəşəjın kyny voju qarap turuəqə daşəmə, vıroq, menin uzun denem alarəqə çarəq vərəjət, alar beti vaştarın tərşəjtəp, qoldorun vıləjalaqtap, quup çıberet. Men ketip vərə çatəp:

— Bardəq iş qolunan kelse qandaj vaqətt! — dep oşloj turojanmən.

Men al kişilerdi qadərlicumun çana alar bardəq maşinalardın, aspartardın tilin vılet, çer vətindəgi nerselerdin vaarın çamaştərat — dep işenyucymyn. Məna kişi dep uşulardə ajt! — deş turojanmən.

Qbştaq maəqə çəqqan çəq, muşuqtarə tyşnyksyz. Qatəndarə artəqə oorulumun dep arəzdanəşat, qandajdər alardın „çyregynə bir nerse təşəşəp qalat“, „kəkyregy qəşəşəp qalat“, çana daşəma „ıcterin uşalo“ menen usara volot, — vular tuuralu alar majram kındəry əzdəryynyn yjynyn çanənda olturup çə voləoso. Volganın çəegində olturup syjləşet. Alardın vaarə, qəzalandaşəp, biri biri menen uruşup da ketişet. Vaşəq yç təşəndəq, şənojan qarapa qumura yçyn yç yj vıle qoldoruna tajaq aləp uruşup çaalaşə ketip, bir kempir-

din butun sındırıp, bir çigittin cekesin çarqan. Bul öndyy uruştar çuma sajnı deerlik bolup turucu.

Çigitter qızdarğa acaqtan acaq adepsizdik qalıp, masqaralaşat, qızdardı talaada çyrgendı qarmap alıшат da, jupkelerin çooqoru tyryp başına otup, çeke menen bajiap taştaşat. Munu „qızdı gyl qalıp çlaeryy“ dep ataşat. Belinen tömenkysy çalanac bolqon qızdar çigitter menen açıldap uruşat, biroq, alarğa sul ojun çaqqan şjaqtuu, alar özderynyn jupkelerin tez ceclep, tysyryynyn orduna çaj çana cecişet. Cirkede coqunqan uvaqta çigitter qızdardın qujruoqun cıncılaşap tanc turuşajt. Bular oşondoq qalış ucyn çana cirkөгө kelışken şjaqtuu. Çekşemel kynı pop:

— Ajvandar! silerdin adepsizdik qalıuıdarğa başqa çer tyğenyp qaldııı? — dedi.

— Ukrainada el din çenynde brcıraaq, dep Romans ajtqan. Al sul çerde, qudajğa işenyden kergenyı qorqunuctuq menen suusaqandıqtın odono istinktisi çana. Bilesizmi, qudajdı cındap syjyy, anın sululuçuna, kycynө konyldenyp qubanuıça sul çerde al çoq. Bul balkim çaqşıdır: dinden oqojuraq qutular, biroq, men sizderge ajtajın—zıjanduu eski pikir!

Çigitter maqtancaq, biroq, qorqoq ele. Alar meni tyn icinde yc mertese urmaqş boluştu, biroq, alardın araketi ordunan cıqqan çoq. Bir mertese çana meni tajaq menen butqa urdu. Alsette alardın maqşa sul öndyy tijškendigin Romasqa ajtqanıı çoq. Menin şılıp, aqsap başap çyrgendygymdy vajqap, al özy ille qojdu da:

— Ege, varş bir şılıq alıpsız oq? Men sizge ajtpadııı nele! — dedi.

Al maqşa tyn icinde tamaşa qalıp, başbaqın — dep keneş nerse da, men bolsoston kee uvaqtarda agorod-dordun arası menen Volganın çeeğine varş, andaşş çalıpraqtuu çbojactardın butaqının arasına varş olturuucumun. Tyndyn acıq kışğesıy arqaluu tömenky özendyn ar çaqında kökylçym talaaşja köz çınerip qarocumun. Volganın aşışş, atqan kyndyn çansız aıqşa çaqılışşan şoolası altın çalatqan şjaqtuu bolot. Men ajdı çaqşş körşejmyn. Maqşa anda şumduqtuu bir nerse var öndenot, ajdı kergendı qajqım kycıp, bir tyrlıy it şjaqtuu ulup — uşuıum kelet. Ajdın çarışş özynyn çarışş emes ekendigin, ölyk ekendigin çana ajda ömyr çoq ekendigin çana boluuça şymkyn da emes ekendigin bilgende men abdan qubandııı. Andan murun men anda çez kişiler turat oq, andaşş kişiler yc burc kelgen şrkyl şekildyy qozojotup, şıojşrap çyret oq — dep ojlocumun. Ajdın ystındögy vardıq nerseler çezden çaralsa kerek; andaşş ösymdyk çana çan çanvarlardın varş toqtoosuz şıojşrap, çerge qarşş duşmandıq, çamandıq ojlor çyrgen şjaqtuu bolucu. Ajdın asmandaşş bir boş orun ekendigin bilıy maqşa çaqşş boldu, biroq, oşondo da aıqşa bir con meteor tysyp, meteorun kyctylygynen soqqusunaa çalıp etip, çer betine özynyn çarışşın sepse eken decıymyn.

Çarışşın altın şoolasııı tenseltken Volganın aşşmının çeeğinde çana el aşşmdın alıstaşş bir qaranoşş çerde pajda bolup, toolu çerdin qaranoşşlıqına varş çoq bolqonduoqun qarap olturup, menin ojum şat çana ötkyr bolqonduoqun sezemin. Kyndyzgy köryp, bilgen nerselerge çat bolqon çarmaqşşız söz menen ajta

turojan nerselerdi ojloo oqoj bolot. Suunun tolqununun qyjmbly tilsiz qaraqoq keq col menen ot qajblojan keremettyy quş sjaqtuu clybr paroxod kele qatat. Paroxoddun artında, oor qanattyn şuuldaqanby sjaqtuu davş uqulat. Kögörgen şıer basqan ceekte, syzyp cürgön ottordun qarboq, suu vetine tyşken qbzarojan şoolas kergnet. Al qbzarojan ottor valbq qaqtar qatqan valbqcylar, any asmandan tyşyp suunun ystynö qonup, qarboqyn casbratp turojan çajsyz clydbz eken — dep ojloooqo da bolot.

Kitepterden oquqandarım qbzıq qbjal bolup kenip, sonun syretterdy elestetet, uşunetip olturoqanda tynky çumşaq avada suu menen qoşo eerclgen sjaqtuu bolosun.

Tyn icinde meni Izot taap alat, al tyn icinde daqıy coquraq çana çaqşıraq bolup kergnet.

— Sen daqıy uşul cerdestıqı? — dejt da, menın çanbma qafar olturat — suunu, asmandı qarap, çıektej icke saqalın sılap bır dalajoqa uncuqbastan olturat. Andan kijin al qbjaloqa tyşet:

— Oqup, yjrenyp aloqandan kijın, vardıq darıjanın: ceekterine varamın, vaarınada tyşynö turojan bolomun! Kışlerdi oqutamın! Kışi menen çan dilıñdi qojup sırdaşsañ çaqşy emespi tuuqan! Eger çan dilın menen syjleşö turojan bolsoñ, kee bır qatındarda tyşynöt. Çaqında bır ajal menın qajojımda olturup menden: ölgöñden kijin bız emne bolobuz? dep suradı. Cıñında qudajoqa da, tozoqqo da işenbejmin dejt. Kergınyşy? Ej tuuqan alar daqıy...

Al söz taba albastan, uncuqıaj olturdu da, aqırında

— Tiryı çandar emespi... — dedi.

Izot tyndyn kışisi ele. Al suluuluqtu çaqşy kergıyıc. Bul tuuralu qbjaldanoqan valanın sözyndej çaj, aqırın çana sonun qlybr syjleşy. Qudajdın vardıqına qorquıncıuz işenyıyıc. Alvette, al cirköo vojıunca işenyıyıc. Qudaj uzun vojıuu, mejrımdıy cal çana dyjnönyn aqılduu eesi dep tyşynıyıc. Qudajdın çamandıqtan cıoqa alsaqandıqıñın seveı: ylgıre alıaj qatat, kışiler eñ көp bolup ösyр kettı — dej turojan. Bıroq ec nerse emes, al ylgıret, kergısyñ! Al men xıristostu ec bır tyşynö alıajmın! Anyñ menı ycyñ emne keregi var, qudaj bolso, boldu da. Al mındadaqıy bır valası var dejt, valası bolso qantmek elem? Qudaj ölet da... — dej turojan.

Izot көp uvaqta bır nerseni ojlop uncuqbastan olturat da, anda-sanda ulutunup qojup:

— Mına uşundaj... — dep qojot.

— Emne?

— Men özym tuuralu ajtıp çatamın...

— Uşunetet da, alıstaqıy inırdı qarap:

— Bul turmuş çaqşy ee! — dep qojot. Men da any menen maqıl bolup:

— Ooba, çaqşy! — dejmın.

— Qaraqoq suunun varqıttaj veti melmırep qozqolot, anyñ ystındö kymuştej çoldor, altındaj çajnaoqan, clydbzdar turat. Çyrek ömyr tuuralu özynın aqılsız ıñın ardajt.

Alısta bır şalvaa cerdın ystındögy qbzarojan buluttun arasınan kyndyn nuru cıoqıbr kele qatat, mına al, asmanda özynı qujruoqun totu quştun qujruoıu sjaqtuu çajıbr çıverdı.

Izot vaqtıoqa valqıoqandıaj clymajıbr:

— Bul kyn tañ qalarıbq! — dep qojdu.

Romas qoluna bir kesken otundu alıp:

— Qajda varasın? dep suradı.

— Öcyrüşejyn—dep...

— Ört kyjyp çatqan çeri çoq...

Muçuq qorqup ketti, oozun aňrajıtıp aсыр, oşol woidon çoq w olup ketti, Romas dykëndyn wasqıcbına cыrtada, qoluna çöqac qarmap, syjlej waştadı.

— Sizderdin icinizlerden birөө mına kesken deñgөc çöqactın icine oq darь salıp, wızdin otundun arasına taştap qojuptur. Bıroq, oq darь az eken, ec qandaj zıjan woloşon çoq.

Men qaqooldun artında eldi qarap turamın, qolunda waltasь war muçuqtun yrejy ucup ketiptir:

— Qolundaşıь çaranqa otun menen meni qojup çıaerse ele...—dep syjlep çatat. Soldat Kostin icip mas w olup qalıptır. Al:

— Bul çat woor emeni quup çıaerış kerek! Sotqө weriş kerek...—dep qojqırıp çattı.

Eldin көpçylygy uncuqbastan Romasqa qadala qarap, anın ajtqan sözdөryne işenbegendej qarap turuшту:

— Yjdy wuzuu ycyn oq darьnın көр woluşu kerek, bir putqa çaqın oq darь kerek! Al emi ketkile...—dedi Romas.

Kimdir birөө:

— Starastь qajda?—dep suradı.

— Urjadnik kerek?

Kişiler bir nerseni ajatqan sьjaqtuu çaj ojana ças-bastan, çaj ojana көnylsyz w olup taraj waştadı.

Biz çaj icyyge olturduq, Aksenija wızge çaj qujup werip, özgөcө bir çылуу cыraj menen Romasqa qarap, syjlep olturdu:

— Alardın ystynөн саоым çыwaj ele qojunuz, alar çala çaar çatnajы.

— Bul iş sizdin acuuñuzdu keltirеjisi?—dep suradı, men andan.

— Ar bir aqmaqçыbqqa acuułanьр olturuoşa uba-çet çetesi!—dep çoor w erdi.

Men olturup: eldin waarь uşundaj toqtooluq, sawьr-duuluq menen өз işin iştese ee?—dep ojlonдум.

— Al çaqında Qazanoşa wara turojandьoşın * ajtıp, qandaj kiter ala kelejın?—dep suradı.

Keede maqşa, bul kişide çanın orduna, saatıbь sьjaqtuu wtkyl ömyryne cejin өlcөp çyrgyzyр qojqon bir mexantizm araketke kelip çatqan sьjaqtuu w ot. Men qaqooldu çaqşь көryр, sьjlacumun. Bıroq, bir kyny qaqool maqşa çe wolvoso waşqa birөөge acuułanьр qojqırıp çer tepkilese eken decymyn. Bıroq, anın acuuşu kelgen çoq. Anь birөө masqaralap, ьzaiasa, al suroqult көzy menen acuułanьр bir syzyle qarap alcuuda, qbsqa suuq ajoosuz sözdөр menen bir nerselerdi syjlej turojan.

Bir kyny al Suslowoşa

— Siz qarqan kişisiz, sizge qojqactьqın emne keregi war?—dedi.

Caldın sarоjarоjan çaaqtarь çana mandajь qьzarьр ketti, aqarоjan saqalьda tamьrьnan weri kyren tarta waştatqan sьjaqtuu w oldu.

— Sizge andan keler pajda çoq, qajta özynьzdyn qadьrьnьzdb çojosuz,—dedi ele, Suslov waşın төmөн salıp:

— Tuura—pajda çoq!—dep anın ajtqanьna maqul w oldu.

Andan kijin Izotqo qarap:

— Bul adamdın icindeğisin bile turojan kişil Başcǵı Bolqon kişilerge uşundaj kişilerden tandap alsı...— dedi.

— Romas qısqaca çana tısynıkyıy qılpǵı ozy çoqto menin emne iş qıluum kerek ekendigin ajttı. Menin vajqoımcı oq darı çarǵı qorqutmaqı bolqonduqı oqujanı cımbıdın caqqanı unıtqan sıjaqtuu, al unıtıp qoıqon sıjaqtanat. Pankov kelip, pecti qarap turdu da, qabaqın cıtır:

— Qorqqon çoqsudı?—dep suradı.

— Emnege qorqmoq elek?

— Soquş!

— Olturup çaj ic.

— Ajalıñ kytıp turat.

— Qajıñ çerde boldıñ?

— Izot menen birge balıq uladıq.

Al aşqanadıñ kızı ketip, daqı ojlonup turıp:

— Soquş,—dep qojdu,—

Al qaqqol menen ar qacan, eñ qıjın çana eñ kerektyy maseleler çalıñde ecaq sıjleşyp qoıqon sıjaqtuu qısqaca sıjleşe turojan. Ivan Groznıdın padışalıq qılqandıqıñ tarıxı çalıñde Romastın ajtqanı unıtıp olturıp, Izottun:

— Kızıñ padışa!—dep ajtqanı menin esimde.

Kukuşkin:

— Qasapı—dep qoşumcaladı.

Pankov ceckındıylyk menen:

— Özgöce bir aqıñ var ekendigi kızıñı. Al kajzardadıñ qıjratı, bıroq, alardıñ orduna majda dvorjan sımaqıardıñ endıyıp, eştırdı. Anıñ ystıne

başqa cet çerden çat kişilerdi keltirdi, bul qılqandıqında aqıldıuı çoq. Irı pomeşciklerden kere, alardıñ majdaları çaman, cımbıñ — qarısqıñ emes, mılıtıq menen atıp ełtıre aladıñ, bıroq, al qarısqırdanda artıq sazajındı beret — dedi.]

Kukuşkin bir çaqça blaj alıp keldi da pectin kirpicterin sıbar sıjlep çattı:

— Şajtandardın ojlop cıjarqandıqın qaraqıñ! Özdıyın bittin arlıuıña al kelbejt, kişige çamanlıq qıluuıña kelgende kızı ketet! Sen Antonio tovardı köpten alıp kelge, ulam-ulam azdan alıp kelgen çaqıbraq, qaradıñ, antıse bular seni ełttıp çıberet. Azır sen tigi nerseni orundatsa — balanı oşondo kytqın! — dedi.

„Tigi nerse“ degeni bul qıjtaqtıq sıjlardın çaqıtırıñ turojan nersesi — vaqca eelerin artıl elç. Qaqool al artıldıñ işin Pankov, Suslov çana eki-yc aqıl estıy muçıqtun çardadıñ menen çolıq qojup taştıqan bolıuı. Yj çımuşun çasaqan ajaldardıñ kerecylygy Romasqa baş işip qaraj baştıdı, dykonde sıjum satıp aluuculardıñ sanıda köbeje baştıdı. „Ec nersege teñ kelbejen“ — Barınov, Migun sıjaqtuu muçıqtarda qaqqolıq vırdıq çaqtan qoldorunan kelgen çardamdarın kereşet baştıdı.

Men Migundi avdan çaqırcımun, anıñ sonun, munduu ovondorun eñ çaqıñ kerecyımun. Al ovon salıp bırdıqanda, kızı çımuş, beti qıjımdıavastan qatıp qalıuı, al aızı qarandıq çı bolıso asman betin qalıñ bulut başqan inirt qarandıq tynderde çıryıny çaratıuı, Kec kirgende aqıñdı çana maqı:

— Volgıq kelgin — deñ turojan.

Al çerde ruqsat qılınvağan andı ular, qajıyının ıstıne mınır, qajıajıjan butun qararajan suuqa salır, ıynın aqırın sııarar kınkıldır sızgı kılışe turojan:

— Mırza menı qordır ırdar çıberet, mejli men sıdaj alaman, anı quturajan it qarısın, menin vııveı turojanımdı vilet. Al emı—özındın tuuıandaş muçıqtarın qısım sıbıq kersıtkende sen qantır sıdajın? Bizdin aravızdaş vır vırızden ajırmanız qajın? Al somdır sanajı, men vılsom tıjındar sanajın, var vıloıonu ııl oıanal

Mıgundın vettı ooru kışınkındaı qızarır, qazı seki-rip ketet, dırıldegen qolunun vaşı menen qajırmaıın alır qurcutur, sıın çıręęınen sıqqan ıny uıulat:

— Menı uuru deşet, ras men kınęelıymın! vaarın ele talır alır, vaarın ele vırı vırın sılykteı sorur taştır çatat oıo. Ras! Qudaj vızdı sıjıęejt, şajtan vılsı erkeletet!— dejt.

Bızdın çanıvızdan qararajan suu sırlır aıır çatat, asmanda qararajan vılttar çılır çırıt, suunun çırçazıl vıloıon çekterı tın ıcında kerynıejt. Tolqın-dar saqtanıandaj çektegi qumdarıa kelır urunur, menin avumdu çııjt, menı özy menen sırge ajdavastan qandajdır vır çaqqa sıyrır vıra çatqan qaranoı-ııqqa alır ketır vıra çatqan sıjaqtuu vılot.

Mıgun ulutundu da:

— Çazoo kerek emesı?— deır suroo vırır qojdu.

Çoııoru çaqta toodo itın munqanır ulıııan vıı-ıat, tıyımdegy sıjaqtuu oııo qalır:

— Sen endenır çazoonun emne keregi var?— deımin.

Dajranın ısty tır-tınç çana eı qaranoı, vıl çılıu qaranoıııqta cek çoı.

— Qaqoıdu ılıyret, qarar tur seni da ılıyret— deır Mıgun çovurajı. Andan kıtıęen çerden, aqırın oıana:

Enekem menı çaqız kercı ele.

Aııanajın. Jaza çanım.

Tınç emır sıyrı deıy ele.

deır ırđaj vaştajı.

Al kızıın çımat, ovonu kıctıy çana qajıılıu vılor çııat, qolunun saların çazır çaj dırıldejt.

Enemdin ajıqanın vıvadın,

Oı, ajıqandarın vıvadın...

dejt.

Mende taı qalardıq vır sezım vıldu: Çer vır tırılıy qaranoı çana sıjuq oor tolqın menen vırge çoııoru ketyrııen sıjaqtuu; men al qaranoıııqqa emır vııı kın menen qoştııır çęır ketken sıjaqtuu vıloıun.

Mıgun ırđajın ırın, salıjan ovonun kıtıęen çerden qandaj vaştasa, oıındı ajadıın tırıtır, ıstıne olıuratta qaranoıııda davızın sııaravastan çoı vılot. Men anın artınan turır:

— Bul endıy kışıl erme ıcyın emır sıyret eken? deır oııııun.

Barınov daıı menin dostorumdan vılocu, al ooru vıı, maqtancaq, çalqoo, ııazçı, vır çerde turavajan qanoı vaş ele. Al murın Moskva da turojan, Moskva tuuralı tykıryr sız qıla turojan:

— Tozoıtoı şaar! Bulıjanıs. On tırt mın çana altı sırkęesı var, elı vılo turojan vılsı çıltk! Qudaj ırsun, vaarın çılıı sıjaqtuu qırçanoı! Soodagerlerdin, asker kışıl erdin, Meşçandardın vaarın çıręęındı qazınır çırıyset. Ras, andatsar pıške-degen con zamberck,

coŋ qural sar! Anb ulu Petr ezy 'suntarlarda atuu
ycyn qoŋoŋon eken: sir dvorjan ajal aŋa aŋaq bolup,
oŋonduqтан aŋa qarŋa sunt ketergen eken. Al ajal
menen al taq çetti çal turup, andan kiŋin yc aalasa
menen taŋtap ketiptir, ajala coulanap sunt çaqaraptar!
Mana oŋontip tuuŋan, suntarlarda al zamserektin
aldaba aloŋanda, tooŋuz min yc çyz kiŋi eŋyptyr. Al
ezyda qorqup ketiptir. Ittin oozun ekilendire berse-
gin — dep Filaret Mitropolitke aŋtaptar!.

Anb aŋtap oturoŋandobon saarb quru sez ekenin
men aŋa aŋtsam, al acuulanap:

— Oj, qudajaj! Senin mynezyn qandaj çaman.
Maŋa sul tarixte oqumuŋtuu kiŋi aŋtqan bolcu, senin...
al Kievtegi „orlujalaroŋa“ da saraptar, Kiev tuuralu
al mandajca syjlecyr:

— Al sizdin qabtaqqa oqŋoŋ dæŋenyn coŋusunda
turoŋan ŋaar, darijanyn qandaj ekenin unutup qalbr-
tarmyn. Volgaŋa qaraŋanda kicine! Tuura ele aŋtuu
kerek, ŋaardyn ici caldy-qyjdu, kæcælerynyn saarb
qyjŋyq, toonu kezdeŋ iŋrilip çatat. Turoŋan eli qaŋool,
Mizajlo Antonic sbaqtuu emes, cala poljak, cala tatar
syjleæsten bulduraŋat, taza çyræogen on qadaŋtan
saqalarb bolot, vaqtbysz el. Alar eŋygzæ minip çyry-
ŋet çana eŋygz menen qoŋ da aŋdaŋat, alardyn eŋygz-
dery en sonun bolot, eŋ ele kicinekeŋi sizdin eŋygz-
deryn tertændeŋ kelet. Eŋygzderynyn oorduŋu sek-
sen yc puttan kelet. Anda elyy çetti min manax çana
ekl çyz çetimiŋ yc arxiereŋ var... oj tentek! Qanet-
kende sen meni menen talaŋap, tartbŋa alasŋd? Men
saarb eŋ kezym menen kerdym, al sen anda bolduŋ
bele? Tuuŋan men talaŋ, tartbŋa çaqŋb keremyn...

Al sbaŋbrdy çaqŋb keryycy, qoŋuu menen kæŋeŋtyy-
ny menden yŋrendy, alroq, belyyge kelgende cõdaj
aloŋan çoq. Uzun sbaŋbrlarda qabtoŋap kæŋeŋtkende,
qata kæŋeŋtyycy, qumduŋ ystynæ tajaq menen uzun-
uzun sbaŋbrlarda çazap qoŋup, kezyn ças balanbqona
oqŋotup bylayldetyp turup:

— Mõna munu ooz eki ec kim aŋta abas! — dep
aŋta turoŋan.

Al keliŋimsiz kiŋi ele, ysty-baŋb dalbaalap samsaalap
çyryycy, çyzy aŋardu, saqalb tarmal bolucu, kægyl-
çym kezy balanb kazyndeŋ bolup kylyndep turuucu.
Anb menen Kukuŋskinde sir oqŋoŋtuq var ele. Oŋon-
duqтан bolso kerek, alar biri birinen abŋtap çyre turoŋan.

Barinov balbq qarmoŋoŋo eki mertese Kaspiŋe var-
ŋan eken al çenynde mõna bulardy aŋtuucu:

— Tuuŋan men saŋa aŋtajyn, deniz ec bersege oŋ-
ŋoŋ emes. Sen anb aldanda cirkejdeŋ ele bolup qala-
sbn! Denizge qarap tursan — ezyŋ çoq bolosun! An-
daŋb turmuŋtaŋb tattuu. Tyrlyy kiŋilerdin saarb al
çerge barat. Anda bir arximandrit daŋb boldu: aŋtor
al kæp ele iŋtedi! Anda sir tamaq byŋbruuu kuxarke
qatyn daŋb boldu, prokuror menen syjysyp birge
turdu, aŋa andan artbq emne kerek? Biroq, ajal cõda-
ŋan çoq: sen prokuror maŋa en syjkyndyysyn, oŋon-
doŋ bolso da qoŋ boluŋ! — dedi. Oŋonduqтан dentzdi
bir kergæn kiŋi daŋb varoŋb kelet. Anda kençilik
emespi: anda ec qandaj sbaŋbŋsuu çoq, asman sbaŋq-
tuu! Men daŋb tybelykke al çaqqa ketemin. Men eldi
syjæmyn. Mõna silidni! Cæl talaada elden bezip,
çapadan çaloŋb æmyr syrsem dejmin. Biroq, men
andaj coŋ cæl talaanb silbejmin...

Barinov al qəštaqta yjsyz it sbaqtuu sendelip çyryucy. El anь çek kərə turğan. Biroq, anьn aytqan angemelerinin, Migundan ovonun uqqan sbaqtuu nazar salьp uquşuucu.

— Qalptь kelіştirip aytat! — deşcy.

Anьn fantazьjasьna Pankov sbaqtuu durus kişilerdin da keede aqьlь dal voluucu. Bir kynь al özy kişige işenbegen muşuq mьndaj dedi:

— Groznьj tuuralu kitepte toluq çazьlojan emes-köp nerselerdі çazьrəp qalьptьr, — dep Barinov daltı dedi. Al sьjqrəbь voləon eken, qarətp turup ele Groznьj ьrkyt volup ketyucy eken. Oşondon ьerl Groznьjdən urmatь ucyn aqcaqə ьrkyttyn syrety salьnat eken — dedi.

Turmuşun cəndəşə tuuralu aytəlojan durus angemelerden kərə, cəndəqta voləoj turəjan, kee ubaqta kelіştirip ojonulvasada, qəjalь voləon, ojdən cəqarəjan nerselerdі kişiler kəşyrək çaqtrə turəandəşəyn men ьajqadьm.

Men bul, çənyndə qaqooləo aytqanьmda, al kylyp turup mьndaj dedi:

— Bul ec nese emes! Epter ele el ojloqəndu yj-rənsə, cəndəqqa əzdəry ojlop çetışet. Barinov, Kukuşkin sbaqtuu cudaktardь slz tyşnyynyz kerek. Bile-sizə, alar kərkəm syrətcylər, ojdun cəberlerl, ьalkim xristosta oşondoј cudak voləon cəqar. Əzynyzda maqul volərsuz — xristosto kee ьir nerselerdі çaman ojlop cəqarəjan emes...

Men bul kişilerdin ьaarь qudaj çənyndə az syjləp çana kənyl qəjboqənduqəna taq qaldьm, Suslov qana kəp ubaqtarda işenic tyr menen:

— ьaarь qudajdan — dep qəjuucu.

Men ar qacən bul əndy səzdərdən ьir tyrlыy ymyt-syzdykty sezemin. Maqə al kişiler menen turuu eq çaqşь voldu, men al tynky angemelerden kəp nerselerdі yj-rəndym. Maqə Romastьn ar ьir qəjəon maselesl, tamьrən əmyrgə kəq çajəjan ьir kyctyy, çəqac sbaqtuu çana anьn tamьrə turmuşun əryşyndə daqş tyvəlykkə çəşəqəjan ьaşqa ьir çəqac menen ьirigışkəndej, anьn ar ьir ьutaqənda aqənn. acьq oj, pikirler gyldəp, sonun səzdərdyn çalьbraqş tyşkən sbaqtuu volot.

Men kitepterdin təttuu ьalьn sorup, əzyndyn eskəndygyndy sezdim, işenictik menen syjləscy volдум. Qaqool kylymsyrəp, ьir nece mertəvə:

— Maksimic araketlnz çaqşь — dep maqtap da qəjdu. Men mьndaj səzdərdy aytqandəşə ucyn aqə ьaj-ьaj ьraazь volдум.

Pankov keede əzynyn əjalən ercətip ala kelet. Pankovdun əjalə voju qəşqa, ьeti kicine, kəgyləym kəzynyn kəz qaraşь aqьlduu „şarca“ kljingen kişl. Al çaj əjana ьurəqa ьarəp, erdin qəmtəp olturuucu, ьir top ubaqət ətkəndən kijin anьn oozu an-tan qaləjan-daj acьlьp, kəzdəry qərqəondoј əlaja ьeryucy. Keede al, ьir ətkyr səzdərdy uqqanda, ьetin qolu menen ьasəp, qəşlьp kylə turəjan, Pankov Romasqa qarap, kəzyn qəşəp:

— Tyşynet! — dep qəjdu.

Qaqooləo saq volup çyrgən kişiler kelyucy, alar menen ьirgə menin cardəşəma kelip olturup, ьir qanca saattar olturuucu.

Aksenija əlarəja tamaqtə da oşol çərgə əlьp kelip

veryyuy, alar oşol çerde çatır uqtaşu. Romasqa asbrandy itince verilgen, aqa çalybır, çalybarıan aş vıbrıuucu qatın menen menden başqa alardı ec kimda köröjt. Pankov menen Izot al qonoqtordu tyn icinde qajıqqa olturoşuzup, çaqın çyrgen paroxodoşo çe vol- voso çavışkenin pristanına çetkirip qoşuucu. Men dövögö çöşör qararanda: ajdın çarışında kymuş çavışandaj volojon qararajan darıjanın betinde qajıq- tın çilt-çilt etken qarap körünöt, qajıqtın ystınde paroxod kapitanın könylyn buruşıa qojıon fonardı otu çaltırajt, — men alardı köryp turup, özymdy ulu, çaşırın iştin qatışuucularınan dep sezemin.

Şaardan Martja Dereakova keldi, biroq, anın köz qarışınan murunqudaj meni ujalta turojan nerseni ec tava aladım. Maşa anın közy, tısynın syjkm- dylygıne braazı volup, anı vaqıt dep sanaşan çana artına bir saqalduu kışi tışyp çyrgenge qubanojan qızdın közyndej köryndy. Romas başqalar menen qandaj syjlüşse, bul qız menen da oşondoş toqtoş, azıraç kılky aralaştırır syjlüşöt, saqalın şana közyrök şılap, çıluu köz qarap menen qarajt. Qızdın icke davış çubanıctuu çöşör çattı, qızdın kışgeni kögylçym köj- nek çana çaltıraşan çacına taqqanış daş kögylçym lenta ele. Balanın qoluna oşoşon anın qolu qarmaş turojan nerseni izdep tava alvaşandaj tınc alsaj turdu al oozun acbastan qımtır qol çooluşı menen qızıl- tım volojon betin çelip, toqtoosuz bir nerselerdi kyngyrenyp ırdap çattı. Qızda meni murunqusunan da özögö termeltip, çanıdan bir naarazılıq tuudura turojan bir nerse var ele. Men anı mymkyn volojonco az köryögö tırıştım.

Ijuldun orto ceninde Izot çoq volup ketti, suuşa çögyp ölyptır — dep söz çıbır çyryştı, çıştıqtın tömön çarışındaş, çeti çaqırım çerdegi çeeke anın qajı- qın vajlap qojıonduşun, qajıqtın tyay teşlip, vortu şnoşandışın anıq voldu. Izottun mındaş vaqtışız- dıqqa ucuroşandışın: Izot suunun ystınde qajıqında uqtar qalsa kerek, qajıq çıbır olturup, qıştıqtın tömön çarışında vış çaqırımđaj kelgen yc varşanın tıjšken tumşuşuna urulsa kerek, — dep çaqırıp çyryştı.

Bul oquja volojondo Romas Qazanda ele, kecinde dykenge maşa Kukuşın keldi da, qajıqıandaj, qavaş salınıq volup, qartın ystıne uncuqbastan özynın butun qarap olturdu, andan kışın tameki tartı da:

- Qaqool qacan kelet? — dep suradı.
- Bilşejmın.

Al alaşan menen özynın çalpaşan betin qatuu uşulaj başadı, şök menen başqandaj buldurap, özınce aqırın şana voqtop şegyp tildep çattı.

— Saşa emne voldu? — dedim.

Al eerdin tışter meni qaradı. Közy qızarıp kettir, eegi eegine tışej çaltırajt. Men anın syjlş alvaj turoşandışın köryp, yrşym ucup, bir tyrlıy qajıqlıu nersenin volurun kyttım. Aqırında al köögö qarap qojup, tuttuşup syjlş başadı.

— Mıgun menen birge varşan elem. Izottun qajı- qın kördım. Balta menen qajıqtın tyayn teşip qojup- tur tışındıny? Izot vajquştı birşö ölyrgen eken! başqaca ajtuuşa volojt... — dedi.

Al vaşın şilkip alıp, quroşaq çana ıbıq davış menen çaman vuloşanıç sözder ajtır şegynyp tildedı da, andan

kijin uncuqbastan coquna vaštadъ. Bul muçuq ыjlaj-
mъn — dep ыjlaj albajt, ыjlaqandъ vilbejt, acuuçqа
çana çajçыçqа vuuluçup çalçылдаjt, ordunan ыçыçp
turup vaşъn silkip albъ çenep ketti.

Kijinki kynu, kecke çuuq valdar suuçqа tyşyp çyry-
çyp, çqştaçtъn çoçqoru çaqçındaçы çeecke, talçalanъp
çaloçan varçanъn aldъnda kœep çatçan Izottun œlyçyn
keryşyptyr. Varçanъn tyvynyn çarъmъ çeecktegi çar
taştъn tъşъndaçы taştа, çarъmъ suuda çatъptъr, anъn
aldъnda kemenin sъnoçan ruluna ilinip, kœmkœoresynœn
tyşyp Izottun uzun denesi çatъptъr. Izottun vaşъ talça-
lanъp, meesin suu çuup ketiptir. Balъçыlar arçasъnan
tyrtty ele, çelkesin salta menen urçan sъjaçtuu volup
turdu. Balъçыnъn çolu menen tolçundun açыnъ Izottun
vutun çeekti kœzdœj çœçardъ, al vardъç kycyn çыçp,
çeecke çœçuuçqа araket çыльp çatçandaj sъjaçtandъ.

Çeecke ynyçœjyp, çыçrma çaqтъ vaj muçuqtar turuştu,
kedeçler talaadaçы çumuştan çajtъşçan çoç ele. Qъzъl
kœjnœçynyn çenl menen arъ veri murdun syrtyr çoçup,
tajaçыn sermer, uuru keçiptengen çorçoç Starosta
turdu. Kezek-kezek çana meni bir çarap, Kukuşkindi
bir çarap, çardъn çampajtъp çatъn keç acъp. varçuj-
çan dykœncy Kuzmin turdu. Al çavaçыn tyçyp, çaçыn
çыçdъ ele, tyssyz kezynœ çaç keldi, anъn çaarajçan
veli maçqа ajanъçtuu volup ketti.

Starosta çыçşœç vutun sълtъp vaşъp:

— Oj, tentektk aj! — muçuqtar çaqşъ emes! — dep
çojdu.

Anъn kelini voçunda var çaç ajal, taştъn ystynde
œlturup, suunu çarap erinderi çыşъrap, çaltъraçan çolu
menen çoçunup çattъ, tœmœnky çызaroçan çalъd erdi

ittikine oçşop salъrap, çojdun tişindej voloçon sarçaj-
çan tişi arçajçp çalъp çattъ. Toonun vaşъnan çыzъl-
tasъl kjiçgen çызdar menen çigitter çubar kelip çatъştъ.
Bytkœn voçunun vaarъ çan voloçon muçuqtarda şaşъp
kele çatъştъ. Çыçыloçan el saç çana açыrъn çyyldœj
vaštadъ:

— Tikendej voloçon muçuq ele.

— Emnesin aştasъn?

— Tikenektej voloçon mъnavu Kukuşkin emespi...

— Bajçuştu beker çor çылдъ...

— Izot momun ele.

— Momun ele ee? Andaj volso emne ycyn anъ œltyr-
dyncœr? Svolutar ee? — dep Kukuşkin muçuqtarœq
asъla vaštadъ.

Bir kezde bir çatъn çindi kişidej çatçыlyqtар kyldy,
anъn kylkysy çыçыloçan eldi çamçъ menen urçandaj
voldu, muçuqtar bir birine umtulup tildeşip dyncœrœp
ketti, Kukuşkin dykœncynyn çanъna çurçap vaçp:

— Mъna, ajvan! — dedi da, vuçurajçan çaaçыna
alaçanъ menen çojup çiverdi.

Muştumun şiltep çalъp, muştaştan çettep çœçp
maçqа çarap:

— Ketkin, muştaş vaştalat! — dedi.

Anъ çojup çiverdi ele, erdi çanap, œozunan çan
tykyryp çiverdi, viroç, anъn çyzynde çanaattanoçandaj
velgi kœrynyp turat...

— Men Kuzmindi çandajçа urup çivergenimdi kœr-
dyncœy?

Varçanъn çanъnda turoçan eldi alaçtap çarap, viz-
din çanъnъçoça Barinœv çyçyryp keldi. El toptoçup bir
birine çыşыlyştъ.

Eldin arasınan:

— Çoq, menin qajsı çaqta ekenimdi dalilde! Dalilde! — dep Starostanın cıyıldoğan yny cıqtı.

— Men bu çerden ketuym kerek! — dep vıdıdar Barinov dövenyn vaşın közdə çenödy. Kecke çuuq bıq çana dem aluu oor ele. Qızaroğan kyndyn şoolası tömenky toptoşqon bulutqa tuştı, kəgərgən bulutaroğa kyndyn qızıl nuru sacırap, vaqtardın vaşında çaltıradı; bir çaqta kyndyn kyrkyrəgəny uquldu.

Menin aldımnda İzottun denesi çattı, anın səəgy talqalanoğan vaşındaş bıç tıke turoşansır kərynet. Al çerde anın qonur yny çana:

— Ar bır kişide balabıq var, mına oşol balabıqqa çööləşyy kerek! Qoldu alıb, al temirdej vəkem, vıroq, anın kənyly balabıqındaj! — dep ajtqan çaqş bəzdəry estıme tuştı. Kukuşkın menen qatar vaşır kele çatır:

— Bizdın vaarəvəzoğa uşundaj qılbıqtı qılat. Qandaj aqmaqıbıq! — dep aculanər syjəndy.

Ekı tyndən kljn tyn icinde qaqool keldi; al bır nersəge öte razı voloşon şıjaqtuu, qavaş bıçarq, kənyly acıq volup keldi. Men anı yjgə kirgizgen kezde:

— Az uqtajsız ee, Maksimic! — dep menı ijıngə qaşır qojdu.

— İzottu öltürp qojdu — dedim.

Emne dejsin?

Tanoosu qırçılıp, uurtu icine kırıp, saqalb kəkyrəgəny təgylyp turoşan şıjaqtuu çaltırap ketti. Al şarkeşın albastan vaşın çajqar yjdyn ortosuna varır toqtodu da:

— Əşəntyp kim öltürgəny belgıslızı? Oşondo de... — dep İzottun ölgənyne çajırdı.

Aqırın oşana terezenin çanına varır, vutun sunup çıerıp olturdu.

— Men aşa ajtradıım velle... Uluqtar voldııu?

— Kece Stanovoj voloşon.

— Al emne qıldı — dep suradı da: aısette ec nersə qılsajt! — dep əzynə əzy çoor verdi.

Men aşa, Stanovojdun murunqu adatınca Kuzmındıkiñe tuşkənyñ, dykəncyny uroşandıqı ycyñ Kukuşkindi suuq yjgə qama dep vıjruq qıloşandıqıñ ajtıım. Al:

— Oşondo. Mında emı emne dejsin? — dedi.

Men aşqanaşa samovar çajnatuu ycyñ kettim.

Çaj icip olturoşanda Romas mındaj dedi:

— Bul el ajanıctuu, — al əzynyn çaqş kişilerin öltürət! alardan qorqot — dep oşooşo da volot. Bul çerde andaj kişilerdi „Eşikke çolobosun“ deşet. Men Sıbirge vıra çatqanımda, katorgaşa ajdalır vıroşan bır kişi maşa mındajca angeme ajtqan ele: al uurluq qıloşan eken, əzdəryncə bır şajka, vəş kişi eken, bır kyny alardın bıroş tuuşandar uurluqtu taştajıbıq, vaar bır çaman turavız, ec qandaj natıjça çoq! — deşti. Anın uşul səzdy ajtqandıqı ycyñ mas volup uqtar çatqan çerındə öltürpıtyr. Bul angeməni maşa ajtqan kişi, al öltürylgən kişini ajasaj maqtadı: tıgi yçənyñ tən tyaynə çettim, maşa al ajanıctuu voloşon çoq. Murun ölgən çoldoşumdu uşul kyngə cejin ajajmın, al çaqş, aqıldıu, şajır, aq kənyli kişi ele — dedi. Emese emnege öltürdınər, çarmar veret — dep qorqtınarı? — dep suradıım. Al menin mındaj ajtqan səzəmə taarındı da: „çoq, bizdi al ec qandaj aqcaşa sataajt ele, çarmar da nerses ele, mındajca ele; bır

kyny bizdin ortobuzdaşy tatuuluşubuz suuj baştady biz barıyız kynelyybyz, al bolsı, kynəesyz eñdenyp ele turup aldy, mındaj boluu çaqşy emes emespi"— dedi.

Qaqool ordunan turup, trupkesin tiştep, eki qolun arqasına alıp, yjdyn icine arı beri basa baştady, anın tula vojunun baarı aq, ystynə kijgeni soqoncoşuna çetken tatar köjneq. Çılanajıq tamandı menen qatuu başıp, çaj ojlonup, syjləj baştady:

— Мына ошол сьјаqtuu kynəesyz kışilerden qorquculuqqa, turmuştan çaqşy kışilerdi quuşandıbqqa көp kezdeştim. Мындаj kışilerge eki tyrlıy mamıle bolot: çe avalı alardı çaqşyлаp quttuqtap turup çoq qылат, çe bolsoso alardıń aldına vor menen çalıp itce şıрандаjt. Bul әjrek ucırajt. Alardan çaşoonu yjrenyy, yjgy aluunu silişejt, qoldorunan da kelіşejt. Balkim qaa-laşbas.

Stakandaşy suup qalojan çajdy alıp qojup, al daşy syjlədy:

— Qaalasooda qolunan kelet! Ojlop көrynyzcy,— kışiler avdan con emgek slırip, özynə qandajdyr bir turmuş qurdu, aqı adattanıp yjrenyştı, al emi alrəө keliр, siler çaqşy turıaj çatasınarab dep, qarşy vunt сыjardı! Мындаj çaşооqо болojt? Biz bul turmuşqa özvyzdyn eñ sonun kыtəryvyzdy çumşadbq, şajtan alqыр bolsosoq!—dejt. Uşunetip kynəesyz muqalimdi, nasıjatcынь cart degizip qojot. Tosqoolduq qыла!—dejt. Al emi сыqalıp turojandaj turıajsınar—degen çaqta сындыq oşolordo. Çana turmuşta çaqşyлаbqqa—alıp varuucularda oşolor—dedi.

Tekcedegi kilepterdi көzdəj qolun şiltep:

— Артықса мына вular! Ах, eger men kiter çaza turojan bolsom ee! Biroq, men aqı çaravajмын, menin ojum oor, qыjыşыр kelіşejt—dep murunqu ajtqan səzy-ne qoşumcalady.

Al stoləqо varıp olturdu da, eki qolu menen vaşып qыsa qarmap:

— Izot qandaj ajanьctuu...—dep qojduda, көpkə cejin uncuqsaj olturdu.

— Emi uqtajлысь...—dedi.

Men özymdyn cardaşыma varıp terezenin çанына olturdum, talaанын ystynə asmandың çарымын çарыq qылып, çaşылоjan çарq etti, asmandaç arыq qызыл nur çacыrap selk etip dirildegendej boldu. Tegerekte itterdin yrgəny çana uluqаны qulaqты tundurup çıardi, eger uşul itterdin yrgəny menen uluqаны bolsoso, ezyndy çan nasvaqjan elsiz bir arada turojan sьјаqtuu көresyң alьsta tarsылдаp kyn kyrkyrejt, terezeden çam-qыр şoroqolop, çылуу ilep kelet.

Menin aldında çeeke vadaldың tybyndə izottun de-nesi çana көгөргөн beti asmanəqа qarap, ajnektej bol-şon көzy icine kirip turat, altındaj çaltıраqjan saqaly bir çerge coşулup qalyртыр, anın arasында tan qalojan-daj acылоjan oozu көrynөt.

— Eñ çaqşy nerse Maksimic rajымduu, çылуу сыraj-луу болuu! Men pasxa majramын çaqşy көрөмын, sevesi, al eñ ele çылуу сыrajлуу majram! degen ele al.

Kyndyn ысыqына quroqoqjan көк ыştаны Volganын suusu çuup tazartqan көгөргөн butuna çавыşыр turat. Bul valьqыcынын vetine ызылдаp сымындар qonup ojnop, deminen sasыq çыт kelip turdu.

Basqьcta salmaq menen vasqan davыş uqылду; eşik-

Biz qoroonu kəzdəj curqadəq, sarajdən agorod çarəndəqə duvalə kyjyr çatərtər, sarajda kerosin, qara maj var ele. Bir necə sekunt artəyər çaləndar kyjgən ertty qarap turduq, acəq kyndyn kəzy menen çarəyə ottun sarəjarəqan çalənbə duvalə, sarajdən təvəsyn çalmar çatat. Aksenija bir çaqə suu alər keldi, qaqool anə çaləndar kyjyr çatqan ertkə qujyr, çaqanə ərəyər çivərđi da.

— Şajtan alsən! Maksimic celekterdi çəjar! Aksenija dykəngə var!—dedi.

Mən tezden qara maj qujəqan celekterdi qoroqə çana kəçəgə toqolotup çəjarədm da, andan kijin kerosin qujəqan celekti tegetere vaštadm, kerosin qujəqan celektin oozy acəq eken, kerosin çerge təgylyp aqəyər ketti. Mən təqəndə izdegençə ot kytyr turəqan çəq, sarajdən təvəsyndəgy taqtajəqə çalənbə alooləp çetip vardi, taqtajlar cartəldar, virdemə vəzəldar ovon salədb. Toluq emes, celekti toqolotup çəjarədm daqə, kəçədəgy tuş-tuş çaqta vəzə-cuu volup curqar çyryşkən qatənb, valdarə kərdym. "Qaqool menen Aksenija dykəndən tovarlarə taşər, sajqə çəjarəyər çatəştə, kəçəyn ortosunda çacə vuurul voləqon əqana kempir muştumun tyjyr, keketip:

— A—a, şajtandar!..—dey çəjqəyər turat.

Qajra daqə sarajəqə curqar keldim, sarajdən icl qojuu tytyngə tolup, tytyndyn arasənda bir nersə vəzəldar, qaltəldar çatat, təvədən qəzəl lenta tyşyr turat, duval kyjyr qəzarəqan reşetkege ajlanəyər qaləyrtər. Tytyntyn tumcuqturup, kəzymdy acəştəyər çivərđi, celekti sarajdən eşigine toqolotup çetkiryygə darmanəy çetti. Celek eşikten arə çəlvaj qojdu, təvədən ucup tyşkən

ucqundar etimdi təzəldatəy çədatvaj qojdu Mən çəjqəyər çardaməqə çaqərdəm, qaqool curqar kelip, qolumdu tartəy aldə da:

— Saqtanəvəz! azəy çarəlat!..—dedi.

Al duvalə kəzdəj curqadə, anənbə artənbə men daqə cardaqə kəzdəj curqadəm, anda kəp kitepter çatqan ele. Kitepterdi terezeden ərəyrtəm da, anənbə artənbə şərke saləqan jaşçiktl da ərəyrtmaçə völdum. Tereze tarəy qəldə, çarəyə puttəq girdi alər, terezeni vuzə vaštadm. Biroq, bir nersə kyrs dey tyşty da, təvə çaqtan bir nersə çacəyər ketti, mən məndan kerosin qujəqan celektin çarələqanənb vildim, ysty çaqta çatəyər kyjyr çatat. Terezenin çalənda alooləp kyjgən otto tyşyr turat, mən vəşəqə çədar alvaj kettim. Basqəçə kəzdəj curqadəm ele, maqə qarşə aldəmdən buluttaj qojuu tytyntyn qarşə qartadə, tərklcterdin vaarənda çaləndar ot kyjyr çatat, təmən çaqta vireəyn təmirdey tiş çəqactə qəçəratəy kemlrip çatqan şəjaqtuu qacəy qucur etip çattə. Mən emne qəlarəmdə viləy nes volup qaldəm. Kəzym tytyngə tolup soqur volup, çəjməlavastan çeksiz bir necə minut turdum. Basqəçəy çəqəqə çarəndəqə terezeden çerde saqal vireə qaradəda, oşol vojdon kəryvəstən çəq völdu, oşol kezde ysty çaqtan qanduu çalənbə yzylp çattə. Təvə çacəy şərəldəqan şəjaqtuu volot, məndan vaşqə ec nersə qulaqəyəma uqulvajt, açalsəz ələ turəqandəyəmdə vildim. Butum salmaqtanəy oor volup, kəzymdy qolum menen bassam daqə uulandəyər, acəşəyər ketti.

Əmyrdyn sergek seziml qutuluunun çaləyş çolun oşol çerde maqə şəvəyər ajttə, təşəncyləymdy, çəştəyəmdə, tyjgən tyjyncəktəymdy qoluma alər, qojdun

terisinin çasaloğan Romastın tonun başma orop tere-
zeden sekirip kettim.

Közümdu aksam sajdın çeeginde ekemin, aldında:

— Emne boldu?—dep Romas olturat.

Turup başıp, vytken voju qır-qızıl cöp sjaqtuu
bolup bizdin yjdyn erip kyjyp çatqanın kerdym, anın
aldında qararğan çerdı çalap çatqan ittın tilindej
qızarğan mala² qızıl çalındı kerdym. Terezeden qa-
rarğan tytyn menen dem alıp, ystynde tenselip, sar-
darğan gylder ösyp turoğanın kerdym.

Qaqool:

— Emne boldu?—dep qıjqırıldı.

Anın terdep kœ bolup buloğanın vetin, bılaoğandaj
kirduy çaş aqırp, közy qorqoñdoj qvıñdap, saqalında
cöp orolup turat. Meni çañırtqan bir tolqun qaptar
ketti, oşondo j bir coñ, kyctyy sezim tuudurdu. Andan
kijin sol butumduñ ooruğandıñnan çata qaldım da:

— Butum cœqırp ketti—dep qaqoolojo ajttım.

Butumdu qarmadı da, bir kezde silkip çıverdı, butum
qatuu oorup ketti, bir nece minuttan kijin qubanıp,
butumdu sılta j² başıp, qutqarıp alğan vujumdardıñ
monconu kezde j taş j baştadım, Romas trupkesin tiş-
ter qubanıp:

— Celek çarılıp, kerosin cacıraoğanda men sizdi
kyjyp qaldı ojo dep işengen elem. Ot vaqandaj bolup
eñ ele çoqoru keteryldı, andan kijin çalın aloolor,
yjdy vyt qaptar ketti—eml Maksimicteñ ajrıldıq!—
dep ojlodum—dedi.

Al azır murunqusundaj toqtoo, savırduu bolup qal-
ğan eken, vujumdardıñ bir çerge coqultup çatıp, kir
bolup, samtırap turoğan Aksenijağa:

— Mında olturup turuñuz, saq bolunuz, uurdap ket-
besin, men ört öcyrüğe varamın...—dedi.

Sajda tytyn menen aralaş aq qoqazdar ucup çattı.

— Aj, kitepter ajanıctuu! sonun kitepter var ele...—
dep qojot Romas.

Tert yj kyjyp vyttı. Kyn tıñctıq ele, ot şaşvastan
oñ çaqqa çana sol çaqqa çajıla verdi, ottun elpek
ilgicteri yjdyn tœsüne ilindi. Qızarıp valqoğan taraq
yjdyn tœsün çarqan samandı tımar, qıruu menen vol-
du, ottun qıjıñq salaalar qıjq certkende j certip çattı.
Tytyn aralaş avada başqa vıreñyn vaqıbsızdıñın
tavaloğandaj voloñon çalındar ıñq avanı çana kyjyp
vara çatqan çœqactın aqırın oğana cıjıldağanıñ
taraldı. Tytyndın bulutunan kœcœlerge çana qoroolorojo
altın „taandar“ ucup tyşyp çatıştı. Ar kimisi œzdery-
nyn qamın çep muçuqtar çana qatındar çyryştı.

— Suu-u!—dep qıjqırğan yñdœ tıñmsız cœqırp
çattı.

Suu alıs, toonun aldında Volgada ele. Romas mu-
çuqtardıñ ijinden alıp tyrtkylep, bir top qılıp coqult-
tu da, andan kijin ekige vœlyp, œrttyn eki çoşına
cœqırp, tıreœterdy sındıruoğa vujruq qıldı. Çajıloğan
muçuqtar Romastın ajtqanına baş lıjıstı, vardıq „tartip-
terdın“ kœcœlerdyn kylyn asmanoğa keteryyge umtul-
oğan otqo qarş kyreş baştaldı. Bıroq, çat kişnin
çumuşun qıloğan sjaqtuu, alar bir tyrlıy ymytsyzdyk
menen arañ oğana qıjıñdap, çan-dilderi menen işteş-
ken çoq.

Menin kœnylym keterylyp, œzymdy murunqudan da
kyctyyrœk sezdim. Kœcœnyn ajaq ceninde Starosta me-
nen Kuzmın baş bolup, bir top vajlardın turoğandıñın

kördym. Alar ec nerse qılbastan, tamaşa kəryp turojan kişilercə qoldorun çana tajaqtarın bulojar qıjqırır turuştu. Talaa çaqtan muçuqtar atcan carqılar, cəqanaqtarın qulaqtarına çetkire kətəryp bulojar caar kele çatıştı, alarğa qarş ızyıuı volup qatın, valdar çygyrup çyryştı.

Daqr bir yjdyn tirəctəry kujyp çattı. Mymkyn voloıonco mal vajlaj turojan sarajdın duvalın tez vuzuu kerek ele. Duval çoon şıroqıjlardan quraloıan ele, yjdyn ystynə çalvırttaoıan çalın çetip qaldı. Muçuqtar çıoıactardı kesip sındıra vaştadı, ystynə erttyn ucqunu, kəmyr ucup tyşkəndən kljin, ızyıq ətken kəj- nəkətəryn alaıanb menen uşalar, qacəp çıoııştı.

Qaqool:

— Qorqo!—dep qıjqırdı. Bıroq, andan çardam voloıon çoq. Bıreənyın vaşındaıy şarkızın çulup alıp, menin vaşma kljızdı da;

— Siz tigi cetinen kesıntı, al men bul çaıınnan ke- sejin!—dedi. Men bir acanı kesip, emı ekıncı acanı kesmek volup çatqanda duval solq etti, men çooıoru çaqtan ustundu qarmap, duvaldın ystynə çıqtım. Qaqool butumdan qarmap əzyn kəzdəj tarttı, bir taıqtaj ystynə qular tyştı. Muçuqtar camındılardı alıp kə- çəgə cəçəp çıberıştı.

— Kujyp qaldıııı?—dep suradı Romas.

Anın men ucun qamqorluq qıloıanı menin kyc, qajratımdı aşıır çıberdı. Bul men ucun qıvbat vol- oıon kışının aldında əzymdı ajırqca kərsətkym keldı, qandaj da volso, al menı maıtaoıandaj volsun—dedim. Tytyndyn arasında kəgyckən sijaqtanıp vızdın kıter- terıvızdın varaqtarı ucup çattı.

Ərttyn oı çaaıında ottu əcyrdyn, bıroq, sol çaıın- da ert kycəp çajıla vırdı. Onuncı qorooıoıo sejin ert qaptar vardı. Muçuqtardın azıraıın qızyı çalındın ajlasın anduu ucun qaltıır, Romas muçuqtardın kərcylygyn erttyn sol çaıına quudu; men vajlardın aldı çaıınnan ətə vıerip, vıreənen:

— Kujdynay!—degen zaardu səzyn uqtum.

Dykəncy turup:

— Munun moncosunada kəz saluu kerek!—dedi.

Bul səz menin oıumda eı çaman sıjelenıp qaldı.

Kışı qıvansa kycy taşıır kete turoıandııy vılgılyy emesı; men qızyı alaıandan kljin, əzymdı unutup taştap ıstedim, aqrında „qıvatımdan ajrıldım“, ızyıq vıir nıersege arıqamdı sıjəp qojup olturoıandııym alı estımdə. Romas çaıa menen suu alıp kelıp menin ystynə quıdu, muçuqtar vızdı qurıcar, urmattaoıan sıjaqtııı volup:

— Balada kyc var eken!—deşti.

Bul oıoj menen moıun vıerəjıt.

Men vaşımdı Romasın butuna çələp qojup, ujal- oıanımdan ıjlap çıberdı; al:

— Es alıııız! çetıšet dep suu voloıon vaşımdı sıjradı.

Kukuşkın menen Barııov ekəe teı şajııandaj tytəgyı kettııptır, menı saıoja ercıtıp varıp:

— Ec nıerse emes tuuoıan! Bytty—dep soorotuştı.

— Qorıtuıııı?—dep suraşıat.

Men çatıp, avdan estımdı çıja elek elem vıir kezdeıı saıdaıy vızdın monconu kəzdəj „vajlardan“ on kışı vıra çatqanııı kərdım. Alardın aldında Starostada vıra çatat, art çaıta eki sotskıj Romasın qolunan çetelep

nara çatat. Romastın vaşında şarkesi çoq, suu voloşon kəjnəgynyn çəhl ajrəlp qalırtr, trupkesin bekem tişter əny qumsarəp ketiptir. Soldat Kostın tajaşın buloşar:

— Bul dini vuzuqtu otqo erttəp çiberyy kerek!—dep ekilenip qəjqrət.

— Ас монсону...

Qaqool ynyn qatuu cəşarəp:

— Qulrunu səndər, acqəc çoşolup ketken!—dedi.

Mən ordumdən bəşəp turdum daşəp, çerden bir çəşactə aləp Romas menen qatar tura qaldım. Sotskişler cəginip, Starosta artəşəp:

— Pravoslavijandar, qulrunu səndər uoşa volvojt!—dedi.

Kuzmin meni kərsətp:

— Мəна мəнда вірə... бул кім?—dep vaqərdə.

— Тьнстаньдз Maksimic, vular tovarlardə moncoqo qatəp, dykəndy əzy erttəp çatat—dep oşlor çatat—dedi Romas maşa.

— Siler ekəşəpəy?

— Біз.

— Praslovijandar...

— Çoop vərəvz.

— Bizdn çoop.

— Arqandə menin arqama taqar turunuz, arqa çaqtan qojup çibərəstn...—dep Romas maşa şəvəradə.

Monconun qulpusun vuzup, bir qanca kişl bir çolu moncoqo kirip ketiştə da, bat ele qajra cəşəştə, mən oşol zamatta qolumdaşəp çəşactə Romasqa qarmata qojdumda, çerden ikinci çəşactə aldım.

— Ec nerse çoq...

— Ec nerse çoq beken?

— Alda şajtandar aj!

Kimdir virə:

— Muşuqtar beker ele...—dedi.

Bir nece davəş mas voloşon emedej əcəşyp:

— Emne bekerge?— deştə.

— Otqo erttəp çiberyy kerek!

— Bejvaştar...

— Artel qurmaqəcə voluşat!

— Uurular! vulardən şerikteri da uuru!

Romas qatuu:

Boldu!—dep qəjqrəndə da—moncodo menin tovarəm çoq ekəndigin kəzənəp kərdyvy, emi silerge emne kerek? Vaarə erttənyr kətp qaloşanə mənəvu kərdyvy? Əzymdyn mylkymdy erttəgəndən maşa qandaj pajda volmoq ele?

— Qamsəzdandəşəloşan.

Daşə on saqtəşə duu ete tyşyp:

— Alarə emne qarajşənar!—dep vaqəşəştə.

— Çetət! cəşəş aləşajmən...

Menin vuttarəm dirildəp, kəzym qaraşəşləp kəttə. Qəşəşlətmə tumandən icinde tyksyjən rajəmsəş vətter, tyktyu oozdordu kəryp turup qəşəşəm qajnar, alardə urəşum keldi da, araq degəndə əzymdy toqtottum.

Alar bizdn tegeregəvəzde arə vərli sekrişip:

Охооо, qoluna çəşəş aləşan turvajəv!—dep qəjqrəştə.

— Çəşəş aləp çyryşəvy?

— Menin saqaləmdə çulup alat—dedi qaqool. Mən al çerde anə kylumsyregənyyn sezdim. Sizge da tijet Maksimic тьнстаньдз, тьнстаньдз—dedi.

— Qarañızca tigi çarşyňňoňanyn, çanında waltasý çyret!

Çanında, menin belimen qurcanoňan qurumda çarşyça usta alýr çyrcy walta salandap çyruptyr, men al waltanyn bar ekendigin da esimden çarşygarýr qojur-turmun.

— Qantseda qorqot—biroq, wirdeme wolso walta menen araket qylwanýz... dedi Romas.

Тааныş wolvooňon bir kicinekej muçyq, kylky qatarý wijej wasýr, qatuular:

— Bulardý alýstan turup kirpic menen uruula! Ur meni wazqal dedi.

Al çyndap ele bir çanoňan kirpicti aldý da, wulojap turup meni ické qojur çiwirdi, men aqja umtulowusa wolvoy, Kukuşkin itelgidej tijr minr çarşyldý, ekөө тең qucaqtaşqan wojdon, sajdý kezdej tomolonup ketiştí, Kukuşkindin artýnan Pankov, Barinow, çana bir qanca kişi çygyrup qalyştý, oşol zamat Kuzmin salmaq menen sözge kiriştí:

— Sen Mixajlo Antonov aqylduu kişisin, saqja weliglyy: ört muçyq tuaqylynan adaştýrat degen...

— Çyr Maksimic, çeeктегі трактирға баралық — dedi da, Romas oozundaşý trupkesin alýr, tez qyjmyl menen şamýnyn çontөгynө saldý. Qolundaşý çarşyçын carçaoňan şyjaqtuu tajanýr sajdán çarşyç. Kuzmin çanaşa wasýr kele çatýr bir nerse dedi ele, aqja qarap aldý da:

— Ketkin als, aqmaq!—dedi.

Bizdin yjdyn ordunda, altýn şyjaqtuu çaltýrap, көmyrdyn coşy çatat, coştun ortosunda pec turat, pec-tin qaloňan truwasýnan wşyç awaşa көгөргөн tytyn

çeterylyp çarşyç çatat. Qyzarýr çanoňan kerewettin wuttary çөгөmyştyn wuttaryndaj wolvup tartajýr turdu. Qarqanyn wosoojoloru da aloolonup kyjgөн ottordun arasynda qararоňan kyzөtcy şyjaqtuu wolvup turat, wiroө qyşyl coşton şapke kijir, qorozdun çyny şyjaqtuu majda ottordun arasynda turat.

— Qaqool ulutunup qojur:

— Kitepterdin өrtтөнүр ketkeni çaman woldu ee!— dedi.

Baldar көсөдө соң qara көсөөлөрдү, cocqonun toro-rojун quwoňan şyjaqtuu tajaq menen quup çyruşty, көсөөлөр çырылдар, аваны қысқы, асуу tytyn menen tolturdu, wеş çaşar, aq çacý, көк көzy бар bir wala, qararоňan calcық suunun icinde olturup, qarşylyşýr qaloňan waqaný tajaq menen urup, temirdin qarşybraoňan dawlyşna özy quwanýr olturat. Yjy өrtтөngөндөр artыqtарын араң attap, qabaqtary salýnýr, aman qaloňan yjлөryнyn icindegi myktozyn bir çerge toptop çyşýr çatýştý. Qatýndar cala kyjgөн çarşyçardýn talaşýr uruşup, cuuladaşýr çatýştý. Örtтөngөн çerdin art çarşyçnda qozоjolvoston çarşyçatar turat, al çarşyçardýn көpçylygynyn çalyşyraqtary wşyçtan sarçygarýr ketiptir, çana andaşý qalyñ almalar көzge tyşyp көryнүр turdu.

Biz darijany көздеj waryr, suuşa tyştýk da, andan kijin çeeкте трактирде uncuqaj olturup çaj ictim.

— Almaşa kelgende çelmoçuzdar utuldu oşo—dedi Romas.

Oşo watýr Pankov keldi, al murunqusunanda çumşaqyraq көryndý.

— Emne woldu tuuoňan?—dep suradý qaqool.

— Pankov işin qarşyç:

— Menin yjym qamsızdandırlıjan volucu—dedi.
Ekəe teñ uncuqbastan, murun taanıñ volvoqon kişt-
dej, birin biri vajqar sınaqan sñaqtuu tikteşp turuştu.

— Mixajl Antonic emi emne qılasıñ?

— Ojlonup kərem.

— Saqıa vul çerden ketıy kerek.

— Kəreıyız.

— Menin planım var, — çır tışqa sñaqır syjleş-
lyk! — dedi Pankov.

Tışqa sñaqtıq, eşiktin aldında Pankov maqıa burulup:

— Sen vekem emessiñıl Saqıa mında turuqıa volot,
senden qorquşat... — dedi.

Men daqır varır, qaraqandıñ tyvınde dartıanı qarap
çattım.

Kındın közu ıldıjlar vara çatsa daqır ısq ele.
Bul qıştaq-vardıq vaştan kecirgenim dartıanıñ vetinde
çazuu menen çazılqan sñaqtuu voldu. Qajırdıñm,
Carcaqandıqtan vat ele qatuu uqtar ketipmin.

Ujquso çatqan kezimde:

— Ej! — degen davıñ qulaqıma uqıldu. Meni bir
çaqqa termetip alır vara çatqan sñaqtuu sezildi — ulyr
qaloqansıñıñ? Ojıon! — degen davıñ daqır uqıldu.

Dartıanıñ arqı ezonynde, kəgərgen çektin ystynde
dəngələk sñaqtanıñ, coñ, qızıl aj turat. Menin ystı-
ymde əvəktəp turqan Barinov eken, meni arı verı
qozqor:

— Çırgın, qaqool seni izdep, tınc alvaj çıret — dedi.

Menin art çaqımda kele çatır al mına mındaj dedi:

— Saqıa kez kelgen çerge uqtaj verıyge çaravajıl
Toonu qıjalap birə çırse, taş qular ystyne tyşvəjıy.
Atajı taş qulatat. Bızde tamaşa qıluunu bıllıvəjıt. Tuu-

qan men saqıa ajtajın, eldin izdegeni çamandıq. Alar
çamandıqtan vaşqa ec nerse ojloşvojt.

Qaraqandıñ arasında çaj qana birə çıret,
vutaqtar qıjımdajıt.

Mısundun:

— Tartıñıñ? — degen acıq davıñ sñaqtı.

— Ercitir kele çatamın — dep Barinov çoor verdi.

On qadamca vaşqandan kijn yşkyrıp qojdu da:

— Balıq uurdajın dep çıret. Mıgungede ooqat qıluu
oñoj emes, dep qojdu.

Romas meni acıluu səzdər menen qarş aldı da:

— Siz emne qıdıñız çıreıyız? Sızdı majır qıloqandı
çaqş kəreıyız? — dedi.

Əzyvız çeke qaloqan kezde, çıjırdıñ turup maqıa
aqırın syjlej vaştadı:

— Pankov sızdı menkinde qalsın dejt. Al dykən
acmaq volot Men sizge qaloqın dep keçeş vervəjmin.
Men vardıq qaloqan mykterıymdy aqıa sattım, əzym
Vıjatkege varamın, bir az uvaqtan kijn sizdi əzıme
caqırtam, maqılvu? —

— Ojlonup kəreıyn.

— Ojlonup kərynz.

Al yjdın taqtajına çattı da, kicine qıvırdılar çatır,
andan kijn uncuqvaj qaldı. Terezenin aldında Vol-
ganı qarap turdım. Ajdıñ şoolası erttın otun esime
tyşırdu, kəgyldır çektin aldında dəngələktın qalaq-
tarı menen vıksır paroxod oor qıvırdı, yc moctova-
lıq otu qaraqımda çıldız menen qajırdıq tyşır, keede
çıldızdarı çıvırdı çıveret.

Romas ujqusu kelgendej:

— Muçıqtarqıa acıuñız kelevi? — dedi da, — acıu-

Ianıp keregi çoq. Alardın esı çoq. Kek saqtoo-essiz-
dik — dep qojdu.

Anın ajtqan sözdery meni sorotqon çoq, avdan
kelgen acuunuda çumşatvadı. keğimdi alıp verbedi:

— Alıstan kirpic menen uruu kerek — dep, keze-
gen oozu tyktyy çörtqöctar köz aldına elestep ketti.

Al kezde men kerek emes nerseni esten çöjaruunu
bilyyçy emesmin. Bul kişilerdin ar birin ajrım aloqanda
alarda öctyk var ekendigin, kəsynçə özdyktyn taqır
çoq ekenin kəzym kəryyçy. Bular negizinde rajımduu
ajvandar, bulardın qajsınsın volso da balaca kyldyryp,
aqıl çana vaqıt izdөө tuuralu, işgiliktyy işter tuuralu
ajtqan angemendi balaca işendiryı qımsat emes.

Kişnin erkin çana zakon tuta turojan çenil turmuş-
tun mymkyn ekendigin qıjal qıla turojan nersenin
vardıoı bul kişilerge tamaşa, qadırduu çana qımsat
Biroq, qıštaqta coqulojan çerde çə volboso tiraktirde
bul kişiler suqult top volup çajnalışat, özderynyn çaqıç
çaqtarın bir çaqqa qatır, çaqırat da, çaloqandıq çana
eki çyzdylyktyн uzun çapanın pöptor çajıqtuu ystıne
çıvalçıtır klijir ala qojuşat. Kyctyylördyn aldında itce
şajraçdaşa ketişet, oşol ubaqta alardı çaraçıçs volo
tyşet. Çə volboso kyfşөгөн çerden qarışqırca tiş qıç-
ratır, bir bir menen төвөлөşyp, uruşuuça dajar volu-
şat, ec nersege arzıvaj turojan nerseler ycyn төвөлөşyp,
muştaşır da alışat. Oşol minutta alardı özdery qubalap,
keçee çana çoroço yjylğөн qojdoj şajınuuça varojan
çirkөony da talqalaj turojan avaloça kelışet. Alardın
arasında ec kim syjlөвөгөн aqındar da çana çomoq-
cular da var, alardı çaqtar, çardam bergen ec kim çoq,
qıštaqqa kylyk volup çyryşet.

Men bul kişilerdin arasında tura alıajmın çana tu-
ruumdu da alıbejmın. Romas ajrılışqan kyny men bu
qajıçılıu ojumdun vaarın aqıç ajtır verdim.

Al maqıç döemöt qılır:

— Bul qurutundınar, ubaqtınsız, aldın ala çöjarojan
qorutundu — dedi da, — çyr bul oç çajnalır turup alsa,
anda emne qılıu kerek?

— Tuura qorutundu emes, negizsiz.

Al көр ubaqqa cejin çaqıç sözdөр menen menin
pikirimdin tuura emes ekendigin, çaqılışır çatqandı-
oımdı ajtır işendirdi.

— Qaralooço şaşvanız! qaraloo vaarınan oçıoj, siz
qıçıçıçı verbeniz. Barlıq nersege savırduuluq menen
qaranız. Bir nerseni esinızden çöjaroqanıç: vaarıs da
etöt, vaarıs çaqılıçqıç qıçar özgөret. Al özgөryş çaj
varaçat. Biroq, vekem! ajlanaçı, vardıç çaqqa qaranız,
vajqanıç, çyrektyy vaatır volunuz, biroq, qaralooço
şaşvanız. Qoş volojun dosum! — dedi.

Bul çoluçıuu Sedles qıštaqında on veş çıldan kijin,
Romas „Naodoprovsev“tin iş voljunca daqıç on çıl
Jakut ovalusunan syrgyndөн qajtır kelgenden kijin
boldu.

Al Krasnivodovodon ketkende meni qoroçıçındaj oor
qajıçı vastı. Men qıštaqqa eesinen ajrılojan kyçyk
şajıqtuu sendelip çyrdım, Barınov ekөөnyz qıštaqıç
aralap çyryp, vaj muçuqtarda çumuş qıldıç, egin va-
şır, qartışke qazdıç, vaqtardı tazaladıç, men anın
moncosunda turdım.

Çamoçır çaar turojan bir kyny al:

— Aleksej Maksimic, vaatır elsiz volso emne volot? —
dep suradıda, erten denızge ketbejlisi? Qudaj ursun!

bul çerde emne var! Biz sɔjaqtuulardɔ bul çerde çaqşɔ kɵrɵjt. Kim ailet birɵɵ mas bolup kelip... — dedi.

Mɔndaj sɵzdy Barinov maɔja birinci ɔjana ajtqan emes ele. Emnegedir alda qajɔbɔja tɔşty. Anɔn majmıdɔn qolundaj bolɔqon qolu alsɔz salıbrap, toqojdun arasɔndaqı adaşqan sɔjaqtuu, munduu kişice qaraj turojan boldu.

Monconun terezesinen çamoırdɔn suusu şorojolor, burctu suu çuup, şarqırap sajdɔn tyvne qujup çattı, çajdɔn aqırbı çamoılojanı alsɔz cartıdadı. Barinov aqırdı ɔjana:

— Erten ketbejlisi? — dep suradı.

Biz çyryp kettik.

... Kyzgy tynde Volgada syzyp çyryu eñ çaqşɔ bolot, ajtɔp tygɵtkys sonun. Kemenin ystynde, vaşɔ con tyktyy keremettyy rulda olturup, Paluvanı oor buttarı menen tepkiler, çyrgyzyr olturat.

— O — up!... o — ppoı... — dep olturat.

Kemenin tumşuɔunda çıektej sozulup, qojuu qara suu çaldanɔp şıldırajt, darijanı ystynde kyzyndı qara buluttarı ojuştajt. Tegerektin vaarı qaraɔıybıq, qaraɔıybıq çektin vaarın çuup çoq qıybı çıbergendej, varıbı nerse al qaraɔıybıqtın icine ercip sujuq tytynge ajlanɔandaj bolot. Uşunetip tınymsız ucu-qıybı çoq aıybı menen vaarı birigip, tɵmɵn çıybı, kynsyz, aısbı, çıldızsız, dıleı talaanı kezdeı ketip vara çatqansıjt.

Aldı çaqta, nımduu qaraɔıybıqta ɵzyne qarşı kez kelgen kyckɵ qarşıybı kɵrsetken sɔjaqtanɔp, oor çıybı, oor dem alıp kɵzge kɵrynɵı çetekci paroxod çyret. Aɔja tıleşken ye ot çarqırajt, al ottordun ekɵ suunun

ystynde, birɵɵ andan çooqoraraq kɵrynɵt. Maɔja çaqşı nıraq çerde buluttardın arasında altın vojoq sɔjaqtuu daıbı tert ot çıltırap syzyp çyret, al ottordun birı bizdin kemenin tumşuɔundaqı fonardın otu ele.

Men ɵzymdy suuq majluu betɵlkɵnyn icinde qamaıybı qaloıandaj sezemin. Men anı icinde tışyp qaloıan mas sɔjaqtuu ɵndɵnɵm. Maɔja qıymı aqırdındap toqtop vara çatqandaj, çaqşında toqtop qaluucudaj kɵrynɵt. Paroxod kyryldɵgenyn, dɵngɵlɵgy menen qojuu suunun çıbergenin toqtotup, varıbı davış çııactın çalsıraıındaj ucup, vor menen çazoıan çazuudaj ɵcyp, men tırp etbej, bir sonun tıncıbıqtın qucaıybına kırıp ketkendeı boldum.

Qojdun terlisinen çasaıan çırtıq ton kijeın, vaşında sapsajıan varaqı var, rulda çyryp turojan con kişı, qıymısbı bolup qalatta:

— Orr — ɵp! urr... — dep qıjqırat.

Men andan:

— Atın kim? — dep suradı.

— Saɔja emne keregi var — dep çoop verdi.

Kın batarda Qazan çanınan ketip vara çattıq, men bul ajuu sɔjaqtuu, kiltendegen, kişinin bet-oozun tyk nasqandııbı, kezy kɵrynɵgɵndygyn vajqap qaldı. Ruloja turarda al bir betɵlke araqı çııac ajaqqa qujup, suu sɔjaqtuu eki çolu kɵtɵrıp şimirtip çoq qıldı. Araı ıckenden kijeın zakuskasına alma çep çıberdi. Buksırge aloıan keme varçanı çulqur qaldı ele, al kişı ruloja çarmaşıp, qızarıan tegerek kyngɵ bir qarap alda: vaşın silkip qatuu:

— Qudaj saqtaj kɵr! — dedi.

Paroxod Nişnidegi çarmankeden Astraxanɔja tert

варçаны альр кеде çатты. Кемелерде тоңоон темирлер, цеке салқан қанттар çана қандайдыр бир оор жаçктер вар эле. Бул çыктөрдүн ваарын Персияға альр вара çатқан çыктөр эле, Барinov жаçктерди буту менен теер, çыттар көрүр, ојлонуп турду да:

— Бул Ниçниј заводунан альр кеде çатқан қурал болсо керек...—dedi.

Bulovoj муштумун анын ичине тақар туруп:

— Anda senin emne çumuşuñ var?—dedi.

Meni oјumca...

— Tumşuqa qojup çiverejivni?

Paroxoddo çyrgөndygyvuz yçyn төлөгө ec нерсезиз çоқ. Biz varçaqqa „mejrimdylyk qыloqandyqtan“ oјana тыçкөнvuz. Matrostor qатары „kызөtcylyk“ qыlsaqta varçyda vizdi qajырсы qатары көрүсет.

Barinov maqqa doomat qылыр:

— Sen el dejsin, mьnda бирөөнүн ystyne бирөө mиhr olturvajыbь.. —dedi.

Qараqоqьдан varçalar көрүнбөйт, tytyndөгөн bulutardьn arasьnda oјana fonardьn çarьoqь менен... uctarь көрүнөт. Buluttar нефти çыттанат.

Rulovojdun qavaqьn tyjyp uncuqvaqandьoqь meni icirkentti. Men lotsman rulda al ajvanqqa „çardamcь“ qылыр dajьndaqan. Buruluş çerlerde ottordun qьjыmьn vajqar oturup, al maqqa aqьrьn oјana:

— Qoj, al! dedi.

Men ordumdan ьoqьp turup, ruldun rьcagьn qajырдыm.

— Çarajt — dep buldurady.

Men daqь paluvaqqa olturdum. Munu менен syjleşкөн kişil angemeni uzata alar emes. Sez ajtsañ:

— Anda senin emne işin var? — деп қайта өзүндөн сұрайт.

Al emne oјlodu eken? Volganьn tunuq suusuna Kamanьn sarь suusu qoşulup çatқан çerden өtkөny-nyzdө, al tyndyky qarap turup:

„Svoloc“ — деп qojdu.

— Kim? dedim ele, al çoop vergen çoq.

Qajdadыр бир альста qараqоqь typkyrdө itter ulup, yryşet. Bul arьstanca qараqоqьbьq taptaj elek, turmuş-tun kee бир qaldьqtarьn eske salat. Bul qol çetbes alьs çana kereksiz нерсе sьjaqtanat:

— Bul çerdegi itter çaman — dedi kьtbөгөн çerden ruldaqь kişi.

— Qajь çerde bul?

— Bardьq çerde. Bizde itter анық çьrtqьcь...

— Sen qajь çerdensin?

— Volgodskijtkmьn.

Çьrtьq qaptan çuuruqan qartөşkedөj, oşondон kijin suz çana oor sөzder aqqa berdi:

— Seni менен çyrgөн kim, aqьqьbь?

Menimce al aqmaq kişi eken. Menin aqьam aqьlduu kişi. Mitaam, vaj. Simsirskijde pristan qarmap turat. Çeekte tfraktiri var.

Bul sөzdөrdyn vaarьn al kyc менен ajтыр çatқан sьjaqtuu çaj ajтыр boldu da, көрүнбөгөн көзүн paroxoddun tumşuqьndaqь fonarqqa çiberdi da, алтын çer gөmyş sьjaqtuu qараqоqьbьqьn toru менен qandajca çovooqolop çьoqьp vара çatqанын qarady:

— Al... savattuusunqo? Zakondu kim çazarьn vilestьn? Al çoop kьtbөstөн ajтыр çatқан sөzүн daqь alady:

— Ar tyrlıy ajtışat: kee vırəe padışa deşet, kee vırəelər mıxropolıt, Lenat — deşet. Men anın kım eke-nin vılsem volor ele. Atajb vağır:

— Sen zakondu uşundaj qılbr çazorın. Men vırəony urmaq tursun, qolumdu sermej alorıdaj volvojun! Zakon temirdej voluu kerek! Acqbc sjaqtuu voluu kerek. Menin çyrəgymdy qulpulap qojsun! Oşondo şana men çoor veremin? Mındaj çoorıtuu emesmin!

Rıçagın çorıacın toquldatır qojur, özyncə vajla-nışsız sözdərdu aqırın ajtır qovuraj verdi.

Paroxod vaqırır, itterdin maj tytyngə aralaşır çırq-qan yrgəny, uluqanb sjaqtuu qanırtaqtaşan adamdın ynu artıqtıq qılbr turdu. Paroxoddun artında qararajan suunun betinde sarı majdaj volur, ottun şoolas çurdy, ec nersenı çarır qılıuqa kucy kelvej təvə çarqan ııaj aqır, qojuu vuluttar ujur çattı. Biz varajan sajn tilsiz qaraqorılyqtın tereñne vara çattıq.

Çanmdaş kışi qavaşın tyjır:

Meni emnege alır kelip uruntadı? Çyrəgym dem alvajt... — der muñun ajttı.

Çaşağandıq meni vıjler suuq qajorıja tyştım. Ujqum keldi.

Buluttardın arasınan çajılbr çorır, kunsyz, kucıyy, sur tağ attı. Çeekte sarıarajan qararajan çorıactar, daş vasqan, temirdej qararajlar, qararajlardın kınırt çalırtaqtar, qıştaqtar yjlerdyn çana muçıqtardın qaraanb kəryne vaştadı. Barçanın ıstynən qıjşır qanattarın zuuldatır, aq cardaqtar ucır öttı.

Rulevoj ekəvyzdy kyzəttən almaştırdı, men verə-zenttin aştına kirip uqtar qajırın. Bıroq, tezden ele vasqan buttardın davırıb çana qıjırıjan qıjırır

meni oşortur çıbergendej voldu. Berezentten vaşındı çorıarır qarasam, uc matros Rulevojdu „kantordun“ şenasına taqar, tuş-tuştan qıjırır çatışqanb kərdım.

— Qojşorcu Petruxa!

— Qudaj saqtasın, ec nerse emes.

— Bol emi.

Rulevoj eki qolun qajıylar, qolunun ucun ıjnıne arta salır uncuqbastan turat, butu menenb ır tyjıny palu-vaşja taqar qısır turat, vağırın kezek, kezek qarap:

— Kynədən arıltqıla, meni — der çalbarat.

Al çılaajlaq, çıla vaş, vır kəjnək çana vır coluq şım menen şana turat, vaşında taralvaşan çasb ujr-lanır, mandajına tyşır, andan təmənyrək çıqandıb kəzındəj voluqon kıcınekej kəzy kərynet, kəzdəry qan-talar ketkendej, qorqur, çalbarajandaj qarajt.

— Suuqa çəgır ketesın! — dedi.

— Menı? ec çəkəymın. Çıbergile tuuqandar! Çıber-vesener men anı öltırem! Sımbırskıje varar menen..

— Qojcu emi!

— Ex, tuuqandar aj.. — dedi.

Al şaşbastan qılacın eki çaqqa ken kerip, „kontoro“ tıjgıze sozur, tizelep olturdu da:

— Kynədən arıltqıla! — der qajıadan daşır çalındı.

Anın tağ qalarlıq davışında, vıtkən vojdu tıttretken vır nerse var, kerılgen qoldoru Vesla şekıldıy uzun, elge qaratır çajıjan alaqaş dırılder çattı. Anı ajuu-nuqundaj tyktyy betı, kıcınekej soqur kəzy da çanaş-nan çorır kettı... kəzge kərynsəgen vır qol anı kekır-tekten alır, qısır çatqan sjaqtuu voldu.

Muçıqtar uncuqbastan arasınan çol verdi, al ordunan turdu, tyjıny kərdı da:

— Мъна — рақмат! — dedi.

Bortqo keldi da, qamqoqta j çep çenil volup suunu kəzde j sekirip kirip ketti. Mendaş borttu kəzde j curqadım, Petruxa əzyny n tyjyn n vaşna şarke qıbr klip albr, vaşn qojqondotur, aşn menen qoşo qumduu çekti kəzde j syzyp varā çatqan kərdym. Aşa qarş, qara- ojan butalardn sarqarqan çalvraqtarın suoşa ucup tyzyyp çattı.

Muçuqtar:

— Qantken menen da əzyn çendi — deşti.

— Bul emne çindi voloionbu? — der suradım men.

— Emne ycyn? munusu an n çan n saqtoo ycyn... — deşti.

Petruxa syzyp oturup tajbz çerge çetti, kəkyregyne cejn suoşa malnər turup, vaşndaş tyjyncəgyn qoluna albr vuloadı,

Matrostor:

— Qoş voll—der qıjqırıştı.

Kımdır vırə:

— Paşportu çoq, al qantel?

Qıjşq but, çeerde saqal matros maşa avdan kənylyn qojur? mēndajca tyşyndyrdy:

— Sımbırskijde munun vır çaqın aqas vurat, al çelmoşuz munun tamtoşn qojon çoq. Oşonduqtan bul aqas n əlyrməkə neet qılojan, vıroq, əzyn əzy ajar kynəədən qacır varā çatat. Muçuqtar çırtqı, aq kənyll! Bul çaqş kışl... — dedi.

Al çaqş kışl degen muçuqı qumduu tar çekte, suunun aqımbna qarş vaşr varā çatqan ele, vaşr varā çatır vır kezde qararqan butalardn arasna kirip kərynvə j, çoq volup ketti.

Matrostor, durus, aq kənyll çıgıttər eken, alardn vaarşb menı menen vır çerllk volup çəqıştı. İlgerthen ele Volgalıqtar eken; kecke çuuc men alardn arasnda əz kışisinde j volup kettim. Bıroq, ekıncı kynı alar maşa işenvej, salqın qararandəşn sezdim. Men oşol zamat ele, Barınovdu şajtan tyrtkylər oturup, matrostor vır nərse ajtqan vıldım.

Bır nərse ajttıvı? — dedım men Barınovıo.

Barınov ajaldəşndaj kəzyn kylyndətyr, çelkesın qaşır turup:

— Azıraq ajttım ele — der mojnuna aldb.

— Men saşa uncuqvaj çyr devedım vеле?

— Men uncuqvaj ele turdum ele, vıroq, əzy da qıbzq oquja vıldu oşo. Qarta ojnojluq degen elek, Rulevoj qartan vınotvoj çıjır qojdu. Ic vışır kettıl Oşonetip...:

Suraştırır kelsem, mēndajca voluptur: Barınov ıcı vışır erıgır oturup, qaqool ekəəvyz ilgerkının vaatırlarınca qolusuzoşa valta albr, toptoşqon muçuqtar menen qıvışqan kyjynctyy oqujan vıjtır vırıptır.

Aşa acıulanuudan ec qandaj pajda çoq ele, al çındıqtı aqıjqattan cetten kərgen ele. Bır kynı ekəəvyz çumış izder kele çatır, çoldo vır sajdın cetinde oluroşanda al maşa işendıre:

— Çındıqtı çanoşa keregınce tandoo kerek. Mınavı sajdın ar çəqında çajılojan mal, curqarqan it, vaşqan malç çyret! Andan emne vıldu? Anda vırəəvyz çanvızoşa pajdalana turoşan emne var? Ajlanajın əzyn çənəkə j ele kərcy: adam çelmoşuz, al çaqşn qajda? çaqşvıqtı el ojlonı da elek vıldıvı? — degen ele.

Simbirskijge kelgende matrostor syjgysy kelbej nizdi varçadan tyškyle—dedi.

— Siler bizge ылајықсыз кишiler ekenstner!—dedi alar.

Qajьqqa tyşyur, vizdi Simbirskijdin pristanьna alьp varьp taştadь, çeekke olturup, ysty, vaşьvьzde qur-
oattьq, çentegyvuzde otuz çetti ojana tьjьpьvьz var
ele. Tiraktiroja saј icyuge vardьq.

— Emi emne qьlavьz?

— Barinov işenictik menen:

— Emne qьlmaq elek, daoь ilgeriler çyryvuz
kerek—dedi.

Samaroja sejin, kişl tyşə turojan paroxodojo „qojonco“
tyşur varьp, andan arь varçьoja tyştyk. Uşunetip çetti
kynde aman-esen Kaspi deñizinin çeeğine keldik. Anda
bir qalmaqтьn Qavanqulvaj degen ьplas promьslasьn-
daoь valьqьylardьn artelne ornoştuq.

Teryuge 14/VIII 1938-ç. berildi. Basuuqa 31/X 1938-ç.
qol qojuldu. Qağazdьn formatь 70×110¹/₃₂. Bir vasma tavaqta
59400 tamqa. Bardьqь 6¹/₄ vasma tavaq. Qьrəyьzgli vit № Б—552.

Qьrəyьzmamas № 221. Narjad № 0388. Tiraçь 5125.

Ваасы 3 s. Muqavasь 40 t.

Qazan, Mislavskij 9, Tatpoligraf.

121	—	13	сәәрдәууауу,	сәәрдәууауу,
123	—	8	Krosin	Kerosin
124	—	11	salda	salta
129	14	—	Koralenko	Korolenko
130	5	—	Matevej	Matvej
152	8	—	el'p	sal'p
.	13	—	muqtaşşat,	muştaşşat,
135	7	—	çajloooqo	sajloooqo
137	—	11	tegirip	terigip
.	—	4	ty:deryn	tynderyn
138	—	7	çanipta	çenipta
139	13	—	z'qbr	z'qbr
141	—	12	Romas-Sivir tuuralu. Sivirdegi	Romas-Sivir tuuralu, si- virdegi
142	5-6	—	bondor	bondar
143	6	—	sudorogolarь	sudorogalarь
155	—	5	idegen	degen
156	—	7	starastь	starostь
157	11	—	çanьn	çandьn
162	5	—	ajala cuulanьp	ajal acuilanьp
.	14	—	„orlujalarqa“	„olujalarqa“
166	6	—	caşşkenin	Loşşkanьn
.	9	—	qaralь	qaraanь
167	9	—	caşşьp	tyşyndyrp
170	14	—	Qoldu	Xoxianь
174	—	10	tyşyrpç i'berip	tyşyrp ç'berip
181	1	—	ecurdyn,	ecurdyk,
182	—	10	— Pravoslavjandar.	—Pravoslavjanda'...
185	—	16	artьqtarьn	ajaqtarьn
187	5	—	Misundun:	Migundun:
188	—	14	suqult	surqult
192	10	—	Meni	Menin
.	11	—	— Tumşuqa	— Tumşuqqa
193	—	14	çuuruqan	cuvuruqan
.	—	4	çovoqolop	çorqolop
195	8	—	menena ir	menen bir

Edip
Fian

4/6/5
10057

34K

Ваазь 3 с.
Миқавазь 40 т.

10057

Субординированно Р.